

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПРОГРАМА
розвитку дітей дошкільного віку зі спектром
аутистичних порушень

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(лист Міністерства освіти і науки України

від 11.09.2013 № 1/11-13887)

Київ – 2013

Науковий редактор та упорядник
Д. І. Шульженко

Авторський колектив: **Анреєва Наталія Сергіївна** – директор центру «Школа « Сходинки» м. Київ; **Бабіч Вікторія** - вчитель-дефектолог; **Базима Наталія Володимирівна** – викладач кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова; **Волошина Наталія Петрівна** – соціальний педагог; **Івашура Наталія Григорівна** - директор благодійної організації допомоги дітям з аутизмом та розладами мовлення м. Харків «Квіти життя»; **Кравець Ніна Павлівна** - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психокорекційної педагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова; **Обухівська Антоніна Григорівна** – провідний науковий співробітник УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, завідувач ЦПМПК, МОН України; **Островська Катерина Олексіївна** - кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка, директор центру допомоги аутичним дітям, м. Львів; **Рибак Юлія Вікторівна** – заступник директора з навчально-корекційної та експериментальної роботи Львівської спеціальної школи-інтернату для дітей з тяжкими порушеннями мовлення; **Сайко Христина Ярославівна** - психолог центру підтримки осіб із загальними розладами розвитку "Відкрите серце", м. Львів; **Товстуха С.П.** - кінезіотерапевт центру «Школа « Сходинки», м. Київ; **Товкес Ю.В.** - логопед БО «Школа-сходинки», м. Київ; **Філюк О.М.** - психолог центру «Школа «Сходинки», м. Київ; **Шульженко Діна Іванівна** - доктор психологічних наук, професор кафедри психокорекційної педагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова; **Ярмола Наталія Анатоліївна** – завідувач сектору корекційної освіти відділення науково-методичного забезпечення змісту корекційної та інклюзивної освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України

ЗМІСТ.....	3
Пояснювальна записка.....	4

РАННЄ ДИТИНСТВО

ВІК НЕМОВЛЯТИ.....	18
Характеристика психологічного віку. Дизонтогенез.....	18
Освітньо-корекційні завдання.....	19
Основні лінії розвитку.....	21
Загальні показники компетентності.....	61

РАННІЙ ВІК.....	70
Характеристика психологічного віку . Дизонтогенез.....	70
Освітньо-корекційні завдання.....	74
Основні лінії розвитку.....	76
Загальні показники компетентності.....	132

ДОШКІЛЬНЕ ДИТИНСТВО

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК.....	139
Характеристика психологічного віку . Дизонтогенез.....	139
Освітньо-корекційні завдання.....	142
Основні лінії розвитку.....	144
Загальні показники компетентності.....	179

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК.....	186
Характеристика психологічного віку. Дизонтогенез.....	186
Освітньо-корекційні завдання.....	192
Основні лінії розвитку.....	194
Загальні показники компетентності.....	244

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Останнім часом Україна, як член міжнародної спільноти, переходить до нової світоглядної парадигми, а саме «Єдине суспільство», яке водночас збирає людей і з різноманітними проблемами. Формується нова культурна і освітня норма – повага до людей фізично і психічно хворих, яка закріплена міжнародним законодавством на рівні Організації Об'єднаних Націй.

З-поміж викликів, що постали перед нашим суспільством, надзвичайно гострим є забезпечення рівного доступу до освіти всіх дітей, а особливо тих, хто потребує спеціальних умов виховання, корекційного навчання та розвитку особистості у форматі соціальної інтеграції її у реальне життя.

Означена проблема стосується всіх дітей із психофізичними порушеннями, зокрема дітей з аутистичним спектром порушень, виховання яких, важким тягарем лягаючи на плечі їхніх батьків, обтяжується й тим, що численний громадський загал нашого суспільства, неадекватно демонізуючи аутичну дитину, створює певного роду автономізацію її родини в соціумі, в якому вона проживає. Бажаючи поділитись із кимсь своїм горем, батьки і родичі такої дитини вдаються до спілкування через Інтернет, куди вони хочуть скинути той негатив, що його одержують від навколишнього світу. Не розуміючи до кінця, що діється з їхньою дитиною, і маючи образу на лікарів, які, зазвичай, складають негативні прогнози щодо подальшого розвитку аутичної дитини, вони шукають допомоги в нетрадиційних методиках, втрачаючи поза тим час на кваліфіковану психолого-педагогічну корекцію цієї недуги.

Слід зауважити, що спектр аутистичних порушень – це спектр багатоманітних різновидів, відмінностей, відхилень і порушень, ядрним і загальним для яких є порушення соціальної інтеграції і небажання (навіть боязнь) аутичних людей вступати в будь-який контакт із суспільством, зокрема зі своїм оточенням. Коли у своє поле аутична дитина «пускає» інших людей відкривається пізнавальний, діяльнісний, змістовний світ життя. Вона «заражається» справжніми людськими (дитячими) радощами, інтересами,

звичайними і «незвичайними» шкільними завданнями, долаючи при цьому аутистичне усамітнення та відчуження від свого оточення. Сам інклюзивний процес стає підґрунтям для здійснюваної психологічної корекції порушень особистісного розвитку аутичної дитини, розуміння її проблем з боку оточуючих її людей. Їхня допомога стимулюватиме формування довіри аутистів до інших людей, які зустрінуться їй згодом на життєвому шляху. Однак, наголосимо, що й інклюзія реальною стає там, де суспільство готове до її впровадження.

Теоретичною основою програми є положення, розроблені у сучасній психології, а саме положення О. М. Леонтьєва про сутність діяльності живого організму (суб'єкта), спрямованої на певний предмет. Якщо припустити, що первинними порушеннями в аутистичному спектрі розладів у дітей є несформованість ще в ранньому віці предмета діяльності, у зв'язку з чим виникає та маніфестує дисбаланс життєвих відносин організму до оточуючої дійсності, що “суттєво визначається їх предметом”, то як наслідок – слід вважати появу психологічних особливостей вторинних порушень, які ми називаємо порушеннями процесів взаємодії суб'єкта (дитини) з оточуючим середовищем, блокуванням активності психічних процесів як результат їх розвитку, перерозподілом ієрархії властивостей психіки (спрямованості, темпераменту, характеру, здібностей, задатків, потреб, потягів), домінуванням психічних станів (настроїв, афектів, стресів, фобій), спотворенням психічних утворень і зрештою - утворення ранньої потужної і стійкої психологічної кризи дитини, яка розвивається у світі “викривлених” (Л. Каннер) психічних явищ, що впливає на інтелектуальний комунікативний регуляторний емоційний ресурс дитини і зумовлює виникнення специфічного, характерного аутистичній симптоматиці, дистанційованого ставлення до дійсності.

Аутична дитина в своєму реальному житті орієнтується на те, що живі та неживі предмети, з якими вона розміщується в одному просторі і часі, розуміють і акцептують (поважають) її. Одні більш привабливі і комфортні, зрозумілі за своїми функціями – можуть мотивувати пізнавальну активність,

інші – вельми агресивні (яскраві, гамірливі, нелогічні) відштовхують і лякають. Аутична дитина від народження користується своїм внутрішнім предметом діяльності, інтеріоризація якої, є формою внутрішньої розумової дії (В. Я. Гальперин). Інтеріоризована розумова дія є першим елементом (компонентом) аутистичного спектра порушень дитини.

Отже, за нашим припущенням, інтеріоризація розумової дії психічної діяльності є першою ланкою спектра аутистичних розладів. І тут дія відіграє надзвичайно велику роль, бо є специфічною одиницею людської діяльності (О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн). Отже, дія, що відбувається у внутрішньому плані дитини з аутистичними розладами, відбувається в ідеальному (подумки) плані. Вона вже присутня і сформована у свідомості дитини і не потребує ні підтверджень, ні підтримки, ні заохочення з боку дорослих людей. Дитина не відчуває тривоги, тому, що розуміє себе сама. Закономірно, що батьки описують своє маля як спокійне, доброзичливе, проте рівне і холодне до всіх. Дитина не галасує, щоб задовольнити свої перші потреби в їжі, гігієні, пестощах тощо, вона точно знає і розуміє, що через певний час її бажання будуть задоволені. Її мисленнєвий процес, одиницею якого виступає розумова дія, не потребує підкріплення криком, або кряхтінням – вона знає: зараз прийдуть і все буде добре.

За стислим, але містким визначенням академіка АПН України В. М. Синьова, *аутизм – це порушення зв'язків із навколишнім світом при збереженні основних механізмів прийняття й опрацювання інформації за браком потреби у спілкуванні, первинною ланкою якого є порушення емоційно-позитивної діяльності з матір'ю*. Адже дитина, зазвичай, отримує інформацію від оточуючого її середовища, якими є домашні умови її життя, спілкуючись із матір'ю, яка доглядає за немовлям. У результаті йде процес становлення основних діяльнісних компонентів: потреби немовляти у спілкуванні з матір'ю, бажання чути її голос, отримувати її пестощі.

Академік АПН України С. Д. Максименко слушно зауважує, що основним психологічним механізмом формування гармонійного особистісного розвитку є

насамперед, «*нужди дитини, реалізація яких відбувається в перші роки життя*».

Щодо первинних потреб аутичної дитини, то вони «не зчитуються» матір'ю та близьким оточенням дитини, а від так вони (нужди) не беруть участі, достатньої у формуванні взаємодії матері з дитиною. У результаті немовля «не сигналізує» про свої *нужди*, що з рештою спричинює тотальне знищення первинної емоційно-позитивної діяльності такої дитини, її повноцінної взаємодії з дорослими. Через це дитина вдається до дій *заміщення* основної своєї діяльності на власне аутистичну діяльність (відчужену від зовнішнього впливу), що призводить в кінцевому підсумку до усамітнення дитини й зосередження її у своєму внутрішньому світі.

Отже, виходячи з викладеного і водночас апелюючи до визначення Лео Каннера (1943), відповідно до якого сутність аутизму полягає у спотворенні психічного розвитку аутичної дитини, а також, зі свого боку, певною мірою спростовуючи його, ми пропонуємо замінити дефініцію «*викривлення*» психічних функцій на їх «*заміщення*», тобто заміну одних компонентів психічної діяльності, що характеризують норму, на аутистичні.

Слушність цієї пропозиції спробуємо довести наступною низкою аргументів. Потреба нормальної дитини вдивлятися в очі іншої людини з тим, щоб побачити в них відповідне розуміння своїх емоцій, бажань, підтримку, співчуття тощо, в аутичної дитини набуває протилежного змісту, тобто йдеться про страх побоювання угледіти в них відображення власної неадекватності, нерозуміння, осудження (а це, до речі, проявляється іншою людиною несвідомо), тобто того, що вона (дитина) позитивно не сприймається оточуючими її людьми. Виникає феномен відчуження, який, зазвичай, непомітний для батьків. Зрештою, аутична дитина починає керувати взаємодією з дорослим, нав'язуючи йому власну аутистичну діяльність, в яку сам дорослий, прямо кажучи, вступати не поспішає, прирікаючи дитину на тупикову ситуацію, яка зрештою заганяє дитину в глухий кут. Таким чином, не формується механізм психологічної довіри до світу, свого оточення; в результаті

онтогенетична категорія мотивів досліджувати навколишнє середовище переходить – *заміщується* – у форму одновимірного світу, в який дитина зі спектром аутистичних порушень вже нікого не впускає, і оскільки надалі дитина мало не «непритомніє» від подальших соціальних зв'язків, її особистість зрештою втрачає соціальність нових вражень. Не отримуючи нових вона залишається в колі власних переживань, захопленості окремими зоровими, слуховими, вестибулярними емоціями, які вона намагається отримати знов і знов.

Підсумовуючи наведене, підкреслимо, що особистість аутичної дитини зазнає патологічних змін вже у віці немовляти внаслідок *заміщення* у психічній структурі основних її компонентів, які детермінують утворення первинної діяльності – емоційно-позитивної взаємодії (спілкування) з дорослими що, своєю чергою, спричинює невідповідність подальших видів діяльності (предметної, ігрової, навчальної тощо) *власне аутистичній діяльності дитини*.

Говорячи про основи психологічної корекції, слід згадати концептуальне положення з доробку великого українського ученого Івана Гавриловича Єременка, який, розмірковуючи про стандарти освіти і наполягаючи на важливості індивідуального підходу до кожної дитини, писав: «...Будь-яка шаблонність у виховному процесі неприпустима. Зокрема, це стосується дітей, робота з якими ускладнюється через їх відхилення від норми, а самі вихованці відрізняються один від одного за тяжкістю дефекту та за іншими психічними та фізичними властивостями». І хоч І. Г. Єременко не говорив саме про аутичних дітей, актуальність цих слів, без сумніву, можна віднести до проблеми подолання аутистичних порушень у таких дітей засобами психолого-педагогічної корекції, відкидаючи усяку шаблонність підходів до їх виховання. Виходячи з цих позицій, індивідуальний підхід до розроблення корекційного процесу був взятий нами за методологічну базу і як для «подолання звичайного способу педагогічного мислення» відносно аутичних дітей так і щодо забезпечення організації превентивного навчання їх у підготовчих класах різного типу загальноосвітніх шкіл.

Історія допомоги дітям зі спектру аутистичних порушень пішла хибним шляхом, імітуючи запозичені іноземні технології, без урахування закономірностей розвитку психіки аутичної дитини, співвідношення між первинним і вторинним дефектами, не створивши корекційно-педагогічних умов для їх освіти та виховання. Варто було б у цьому разі, звернутися до такої думки Л. С.Виготського: "... щоб дефективна дитина могла досягнути, того що й нормальна, слід застосовувати щодо неї спеціальні засоби, щось подібне до шрифту Брайля для сліпого чи дактилології для німого, тобто до системи обхідних шляхів культурного розвитку там, де прямі шляхи неможливі через дефект". Утім, в аутичних дітей структура дефекту набагато складніша, ніж у дітей із порушеннями зору, слуху, мовлення та інтелекту. Причому, ці всі дефекти можуть бути скомплектованими в тому чи іншому конкретному та індивідуальному порядку і пов'язані лише з однією дитиною.

Таким чином, постає завдання психологічного забезпечення життя дитини, «соціальна нейтралізація» якої відбувається спонтанно, непомітно для близьких (батьки навіть бувають задоволені, що дитина у віці немовляти тиха і лагідна, вміє себе зайняти і не потребує окремої уваги). Тут слід погодитись із думкою І. Д. Беха, згідно з якою, процесу становлення соціальної позиції аномальної дитини шкодять спонтанність, некерованість; дитина сприймає свої взаємини із соціальним оточенням досить поверхово, недиференційовано і безсистемно.

Надзвичайно глибока вразливість від живої та неживої природи може бути в аутичної дитини, незалежно від того чи володіє вона мовленням, чи ні, має проблеми зору чи слуху, або страждає від ДЦП. Страхи, фобії, сильне напруження спричиняють виникнення вторинних ускладнень, які спотворюють світосприйняття дитиною усіх сфер життя, заглиблення у власні переживання та агресивне відокремлення від оточуючого середовища.

Зовнішні стимули, які сприяють розвитку нормальної дитини, в аутичної дитини викликають роздратування, втомленість та породжують негативне

чергування агресії та самоагресії тоді, коли дитину постійно спонукають до виконання завдань, участі до спільних ігор, спілкуванні тощо.

Постійно перебуваючи у такому стані, аутична дитина сприймає світ як ворожий компонент для власного життя з категоричною установкою не контактувати з ним. Щоб уникнути агресії і не вступати у взаємодію, дитина поступово усамітнюється, не реагує на звернення до неї, виявляє емоційну байдужість до почуттів членів родини, позиціонує себе як нечуючий, небачачий, невербальний, нерозумний об'єкт; повністю задоволений способом і якістю свого існування.

Аутистичні прояви формують негативне ставлення до дитини навіть у найближчих до неї людей. Більшість із них не витримують характерних для цих проявів нескінченних аутостимуляцій, відсутності слухової та зорової уваги, вибіркості в їжі та одязі, тотожності дій, невмотивованих криків і вокалізацій, неадекватних вимог і дивних нахилів. Особливо впливають на почуття і поведінку батьків і родичів дитини її психічні страждання, починаючи від несприйняття нею рідних людей до тяжких коматозних станів. У свою чергу, не проінформовані, розгублені батьки, отримуючи психогенні підстави для стресів, шукають різні можливості для зцілення дитини, розуміючи останнє як одноразовий акт. Це відбувається тому, що вони повністю дезорієнтовані в діагнозі, збентежені від негативного сприйняття дорогої для них дитини оточуючими людьми. Багатьом із них властиві псевдокомпенсаторні дії, найбільше спрямовані на подолання власних переживань відносно того, що дитина має психічні розлади і цим не справдила їхніх сподівань; вони певний час «не чують» висновків, рекомендацій лікарів; закриті для обговорення з фахівцями проблем, які можуть виникнути в розвитку дитини в майбутньому. Виникає феномен такого ставлення батьків до проблеми аутистичних порушень в їх дитини: невизнання діагнозу і свідомо заміна його на формат тимчасових труднощів у розвитку дитини. Певний час батьки не прислуховуються до порад спеціалістів, нехтуючи правами дитини на медичну та психолого-педагогічну допомогу.

Частково це пояснюється тим, що аутичні діти іноді здатні демонструвати знання, вміння та навички, які ще сензитивно не сформовані в їх однолітків. Це виражається індивідуально у кожної дитини, але такими загальними властивостями є декламування великих за обсягом текстів, віршів; робота з комп'ютером; математичні дії, деталізація складних об'єктів при малюванні; імітація звуків, імітація мовлення людей тощо.

Подібні здібності виступають окремо ніби від особистості дитини, жодним чином не впливаючи на її подальший розвиток.

Отже, як зазначає академік В. І. Бондарь, народження дитини з особливими потребами – це не тільки горе, це трагедія для сім'ї. Батьки бачать, що дитина розвивається не так, як в інших сім'ях, що вона потребує іншого підходу, специфічної допомоги, особливих умов розвитку, але в кінцевому рахунку виявляються безпорадними, не підготовленими до її виховання. Незадоволення соціальним статусом, конфлікти в родині, а часом і розлучення є постійними проблемами таких сімей.

Створення такого середовища, яке складається з психолого-педагогічних умов, засобів корекції, індивідуально-орієнтованого на дитину змісту програм, компетентності персоналу, і є запорукою ефективного виховання й освіти дітей зі спектром аутистичних порушень.

Аутизм – хворобливий стан психіки, що характеризується зосередженістю людини на своїх переживаннях і відходом від реального зовнішнього світу. Більшість дослідників вважають, що аутизм є наслідком особливої патології в основі якої лежить недостатність ЦНС. Ця недостатність може бути викликана наступними причинами: вродженою аномальною конституцією, вродженими порушеннями процесів обміну, органічним ураженням ЦНС в результаті патології вагітності і родів. Аутизм проявляється у відсутності чи значному зниженні контактів, «втечі» у свій внутрішній світ. Відсутність контактів спостерігається як у ставленні до близьких, так і у ставленні до ровесників. Така дитина старанно приховує свій внутрішній світ від навколишніх, уникає прямого зорового контакту.

У дитини переважає порушення комунікативної поведінки, недорозвиток соціально-вольових функцій; недорозвиток мозкових структур, що регулюють емоційно-мотиваційну сферу психіки. Найбільш вираженими симптоми стають на 2-3 році життя, оскільки порушується комунікація. На перше місце виступає характерна вибірковість сприймання, за якої дитина більше реагує на контактні подразники, а менше на зорові та слухові. Це може бути стійка реакція на окремо обраний предмет.

Враховуючи нечисленність вітчизняних фахівців і організацій, які спеціалізуються на роботі з дітьми з аутизмом, розроблений нами програмний матеріал «Я у світі» має здійснити конкретні кроки у справі розвитку сучасної дошкільної психокорекційної педагогіки.

Програма призначена для роботи з дітьми з проявами розладів спектру аутизму і рекомендована вчителям-дефектологам, психологам и батькам.

Корекційна допомога аутичним дітям пов'язана із різними формами розладів, таких як: труднощі у побудові соціальних стосунків; труднощі у спілкуванні; наявність стереотипної поведінки; наявність проблемної поведінки.

Під час проведенні корекційної роботи з аутичною дитиною потрібно створювати спеціальні умови для формування співпраці дитини та дорослого.

До таких умов належить: позитивний емоційний контакт дорослого і дитини; застосування способів передачі інформації, а також вибір завдань, які відповідають інтелектуальним та віковим можливостям дитини; вибір відповідного доступного для сприйняття дитиною способу подання інформації.

Для дітей, які не володіють усним мовленням, передбачається оволодіння альтернативною комунікативною системою. Для дітей з наявністю аутичних рис найкраще підходить система комунікації PECS-комунікативна система обміну картками. Ідея цієї системи полягає в тому, щоб підвести людей до прояву ініціативи в комунікації. Ця система покликана навчити дітей самостійно ініціювати і вступати в контакти з іншими людьми. Починати навчання цієї комунікації бажано до 5 років.

Щоб сприяти ефективному спілкуванню з аутичною дитиною необхідно дотримуватись таких принципів:

Привернути до себе увагу дитини, увійти в її поле.

Бути гарним слухачем – в цьому процесі діти отримують інформацію, та показують співрозмовнику свою зацікавленість. Коли дорослий демонструє розуміння того, що говорить дитина, то тим самим викликає довіру та повагу.

Бути активним слухачем - значить, демонструвати зацікавленість тим, про що говорять діти, навіть тоді, коли важко зрозуміти. Обличчя співрозмовників мають бути на одному рівні, щоб була можливість дивитись один одному в очі. Необхідно показувати свою увагу за допомогою жестів, міміки (кивання головою, посмішка, коментар тощо).

Говорити чітко і виразно – в розмові використовуйте короткі речення з 3-4 слів, за необхідністю можете повторювати ключові слова, які описують дії та об'єкти. В процесі частого спілкування з дитиною необхідно ускладнювати речення, використовувати нові слова, зменшувати кількість повторів.

Використовувати ключові слова – ті, які добре відомі дітям. Описуйте свої дії, нагадуйте слова, які можна використати для опису тих чи інших предметів.

Робити паузи – між реченнями давайте дітям час, щоб осмислити сказане вами.

Говорити про те, що відбувається в цей час і в цьому місці – розмова про минуле чи майбутнє може бентежити малюків і спілкування може припинитися, тому обговорюйте те, чим вони зайняті в даний момент.

Намагатися зрозуміти, що дитина хоче сказати – з мови дитини аналізуйте окремі звуки, слова, стежте за напрямком погляду, жестами, вказівками. Заохочуйте невербальні намагання дитини спілкуватись із вами.

Намагатися менше говорити, не зловживати запитаннями – під час розмови зроблені вами паузи можуть слугувати для заохочення дитини до висловлення власної думки. Не задавайте запитань, відповіді на які для вас і дитини є очевидними.

Описувати дії дитини – це один з найефективніших педагогічних прийомів. Оскільки коментарі дій дитини розвивають пасивний словник та показують послідовність виконаних дитиною дій, в цей спосіб розвивається побудова послідовності мисленнєвих операцій у пасивний спосіб.

Повторювати дитячі коментарі і запитання – в такий спосіб можна перевірити, чи правильно ви зрозуміли сказане дитиною.

Використовувати наочні посібники для пояснення матеріалу і підтримувати зацікавленість дітей – використовуйте схеми, плакати, малюнки із зображеннями людей, речей, процесів.

Заохочувати дітей розповідати про улюблені речі та події з їхнього життя – під час таких розповідей діти вчаться висловлювати власну думку.

У програмі для аутичних дітей відсутні модулі «Вікові можливості», та дещо змінено зміст «Характеристика психологічного віку», зокрема, в ній розкривається поняття дизонтогенезу. Це пояснюється тим, що спектр аутистичних порушень – це спектр багатоманітних різновидів, відмінностей, відхилень і порушень, ядерним і загальним для яких є порушення соціальної інтеграції і небажання (навіть боязнь) аутичних людей вступати в будь-який контакт із суспільством, зокрема зі своїм оточенням. Коли ці недоліки долаються, для аутичної дитини відкривається пізнавальний, діяльнісний, змістовний світ життя. Вона «заражається» справжніми людськими (дитячими) радощами, інтересами, звичайними і «незвичайними» шкільними завданнями, долаючи при цьому аутистичне усамітнення та відчуження від свого оточення. Сам інклюзивний процес стає підґрунтям для здійснюваної психологічної корекції порушень особистісного розвитку аутичної дитини, розуміння її проблем з боку оточуючих її людей. Їхня допомога стимулюватиме формування довіри аутистів до інших людей, які зустрінуться їй згодом на життєвому шляху. Однак, наголосимо, що й інклюзія реальною стає там, де суспільство готове до її впровадження.

Програма розроблена у форматі здійснення інклюзивної дошкільної освіти, яка є актуальною в сучасній Україні. Особливістю програми є те, що нею

можуть користуватися спеціалісти, які виховують та навчають дітей в спеціальних закладах, так і в дошкільних установах для здорових дітей. Її зміст має враховуватись всіма учасниками педагогічного процесу. Вона рекомендована для виховної, розвивальної та корекційної роботи з аутичною дитиною в родині батьками, нянями та гувернерами. Матеріали програми також можуть бути використані з діагностичною метою в роботі ПМПК.

Інклюзивна освіта є інноваційною формою навчання дітей зі спектром аутистичних порушень в системі навчально-виховної роботи дошкільних установ України. За результатами нашого дослідження цієї проблеми були сформульовані основні положення інклюзії аутичних дітей, а саме:

підготовка дітей до інклюзивної дошкільної освіти в умовах домашнього виховання здійснюється гувернером зі спеціальною корекційно-педагогічною освітою; психологічна готовність педагогічного колективу інклюзивного дошкільного закладу, а подальше масової школи до співпраці з аутичними дітьми; оволодіння знаннями про клініко-психологічні особливості аутистичних розладів, про складові аутистичного дефекту; вміння спілкуватись з ними, мати спеціальні сформовані навички психокорекційного педагогічного впливу на дитину; інтегрування спеціально розроблених програм державного зразка у зміст навчання та виховання інклюзивного закладу, реалізація індивідуального підходу до аутичної дитини, що забезпечується програмним змістом відповідно до віку дитини; психологічний супровід та забезпечення рівних освітніх можливостей у дошкільний період навчання та виховання аутичних дітей; наступність та координація психолого-педагогічних заходів між вихователями інклюзивної групи та спеціалістом з інклюзії (супервайзером - тьютором - супроводжувачем - адаптором) дитини; попередження, унеможливлення психологічних бар'єрів між дітьми та аутичною дитиною; наполегливість педагогічного персоналу інклюзивної установи до включення аутичної дитини в суспільне життя дошкільнят; залучення аутичної дитини до всіх навчальних, святкових, спортивних та інших колективних заходів, що проводяться у дошкільному закладі; обговорення та аналіз труднощів у навчанні та вихованні

аутичної дитини в умовах інклюзивної дошкільної установи; дотримання охоронного режиму, адекватність вимог до аутичної дитини; інформування всіх учасників інклюзивного процесу (дітей, їхніх батьків, працівників закладу) про особливе толерантне (поблажливе) ставлення до аутичної дитини, та важливість її соціальної інтеграції; коректність та толерантність до проявів усамітнення, дистанціювання, ігнорування оточуючих, демонстрації аутичною дитиною відторгнення тощо; розуміння стану тривоги та невпевненості аутичної дитини, дотримуючись етичних норм щодо висловлювань, звернень до неї та оцінок перебігу аутистичних розладів; поліпшення успішності аутичної дитини за рахунок нівелювання проявів індіферентності та супротиву до включення її в ігрові ситуації; систематичності спілкування з дитиною навіть якщо вона проявляє до цього процесу комунікації негатив; врахування особливостей та інструментів комунікації дитини.

У зв'язку з тим, що програма створена на основі базової програми «Я у Світі» в ній не повторюються такі модулі як: «загальні особливості вікового періоду», щоб уникнути порівняння психофізичних особливостей дітей з аутистичними розладами з онтогенетичними показниками здорових дітей; в модулі «характеристика психологічного віку» через крапку запропоновано показники дизонтогенезу (викривлений тип).

У зв'язку з цим в модулі «Організація життєдіяльності» розкрито сутність корекційно-педагогічної роботи з аутичними дітьми.

Враховуючи те, що більша половина аутичних дітей дошкільного віку не володіє усним мовленням у програмі передбачено модуль «Формування альтернативного мовлення».

У структурі аутистичного порушення найбільше страждає комунікативна функція розвитку аутичної дитини і тому, до розділу « Розвиток мовлення» для всіх вікових періодів включено підрозділ «Розвиток комунікативної функції мовлення».

Таким чином забезпечується індивідуально-диференційований підхід до дітей, які володіють усним мовленням, і аутичними дітьми, у яких відсутнє усне та писемне мовлення.

Базові порушення особистості аутичної дитини, закладені ще в перші роки життя, зумовлюють побудову своєрідної структури особистості такої дитини.

Сподіваємось, що консолідація науково-дослідних, науково-практичних, суспільних та батьківських зусиль, спрямованих на корекційно-педагогічну та психокорекційну допомогу дітям із первазивними розладами, здійснюватиметься й надалі у найкращих традиціях українських спеціальних дошкільних освітніх, інклюзивних і освітньо - реабілітаційних закладах.

ЧАСТИНА ПЕРША РАННЄ ДИТИНСТВО

ВІК НЕМОВЛЯТИ

(від народження до одного року)

Фаза новонародженості

(від народження до кінця першого місяця життя)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ. ДИЗОНТОГЕНЕЗ.

Психічний розвиток: порушення взаємодії психічних функцій; дефіцит психічної активності; відставання формування комплексу пожвавлення; швидка виснаженість і перенасиченість будь-якою цілеспрямованою активністю.

Сенсорний розвиток: хвороблива гіперстезія до звичайних сенсорних подразників: тактильних, температурних, світлових, звукових; дисфункції візуального сприймання, не пов'язані з порушеннями зору.

Психосоматика: швидка стомлюваність, метушливість, гіперактивність; поганий апетит, слабкість інстинкту самозбереження, слабкість або відсутність реакцій на дискомфорт, мокрі пелюшки, холод і т.д.; слабка реакція на зовнішні і внутрішні подразники.

Фізичний розвиток: зниження життєвого тону, що може проявлятися як загальна млявість дитини, яка нікого не турбує, не вимагає до себе уваги, не просить їсти або замінити пелюшку; порушення рухової сфери; порушення м'язевого тону (до гіпотонії або гіпертонії).

Відсутність комплексу пожвавлення; невиражена реакція на голос дорослого; зацикленість на якомусь предметі; відсутність реакції на задоволення фізіологічних потреб.

Вік немовляти

Завдання розвитку

Форма активності: фізична

Освітньо-корекційне завдання: розвивати дрібну та велику моторику. Виконуючи спільно із дитиною посильні для неї рехи (гра пальчиків). Підтримувати прагнення дитини дістатися до предмета, схопити та утримати його, маніпулювати з ним (розмахувати, кидати, постукувати, стискати, нанизувати, відкривати); стимулювати цілеспрямовані рухи рук та дії з різноманітними предметами.

Форма активності: соціально-моральна

Корекційне завдання: навчити соціально прийнятої поведінки, підтримувати перші прояви «соціальної усмішки» дитини, схвалювати перші спроби соціальної взаємодії. Задовольняти потребу дитини в доброзичливій увазі та позитивному емоційному ставленні дорослих, розвивати вербальні та невербальні способи спілкування, навчати помічати різні емоційні стани людей (радість, смуток, гнів).

Форма активності: емоційно-ціннісна

Корекційне завдання: навчити дитину контролювати власні емоційні переживання, допомагати набувати здатність змінювати положення тіла та переміщувати його в просторі; викликати позитивні емоції від виконання рухових дій. Привертати та зосереджувати увагу дитини на яскравому, цікавому, гарному, стимулювати емоційний відгук на різноманітні об'єкти та явища природи (гарні предмети, приємних людей).

Форма активності: пізнавальна

Корекційне завдання: розвивати властивості органів відчуття та пізнавальні можливості аутичних дітей. Привертати увагу дитини до предметів, речей, тварин, рослин, людей; схвалювати намагання дитини зосередитись, утримати погляд на комусь або чомусь, заохочувати до самостійних дій. Заохочувати бажання дитини обстежувати доступні предмети, безпечні об'єкти природи зором і на дотик.

Форма активності: мовленнєва

Корекційне завдання: розвивати мовлення аутичних дітей та навички комунікативної взаємодії. Заохочувати їх до агукання, белькотання,

наслідування складів та слів дорослого. Розвивати вміння прислухатися до звуків голосу батьків, реагувати на словесні звертання.

Форма активності: художньо-естетична

Корекційне завдання: формувати в дітей бажання до творчої діяльності. Привертати увагу дитини до предметів яскравих кольорів (червоного, синього, зеленого, жовтого), до образотворчих матеріалів та інструментів, створювати під час виконання вправ образотворчого циклу радісну, піднесену атмосферу; надавати дитині свободу вибору, підвищувати стійкість її зорової уваги.

Форма активності: творча

Корекційне завдання: розвивати творчі здібності аутичних дітей, надаючи можливість обстежувати доступні та безпечні для життя предмети, людей, об'єкти природи, вчити орієнтуватися на слова дорослого «можна» і «не можна», схвалювати позитивні прояви активності, намагання продуктивно діяти предметами.

ОСНОВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ

Фізичний розвиток

Дизонтогенез

Рівень активності дитини може мати незначні відхилення – дитина або неадаптована або у деякій мірі «лінива» і сповільнена. Рівень активності дитини може не впливати на її успіх у вивченні предметів навколишнього середовища.

Вікові можливості

Правильне фізичне виховання – основа успішного загального розвитку дитини, так як міцна сильна здорова людина активно, адекватно сприймає навколишнє середовище.

від 0 до 3 місяців.

Дитина має навчитися: лежати на животі; піднімати і утримувати голівку, а якщо малюка беруть на руки то він повинен добре утримувати голову у вертикальному положенні, повертати її в різні боки, роздивляючись нові предмети, які, до речі, він має побачити на відстані 5 метрів; при підтримці дитина вміє опиратися і відштовхуватися від опори. На 3-му місяці життя напруження м'язів-згиначів слабне, рухи немовляти стають менш напруженими. Важливо удосконалювати у дитини тактильні відчуття; з двох місяців малюк має вміти хапати, підтягувати і утримувати іграшку у руці. До кінця першого місяця, лежачи на животі, дитина здатна, напружуючи шию, піднімати голівку і дещо утримувати її в такому положенні. Вона здатна після невеликого відпочинку-розслаблення знову її припідняти і утримувати.

Комплекс вправ

Для того, щоб природні можливості дитини реалізовувались успішніше, потрібно проводити гімнастичні вправи, робити масаж, і намагатися, щоб дитина яконайбільше рухалась. Якщо немає протипоказань, масаж можна робити

з 1-1,5 місяця, коли організм немовляти адаптувався до навколишнього середовища. Масаж дуже добре впливає на організм немовляти: розширяє капіляри, прискорює циркуляцію крові і лімфи, посилює функції потових і сальних залоз, в результаті чого покращується обмін речовин і живлення шкіри. Масаж зміцнює м'язи підвищуючи їх тонус, еластичність, позитивно впливає на суглоби, підтримуючи рухливість апарату. Для дітей використовують такі види масажу: погладжування; розтирання; поверхнєве і глибоке розминання; легке постукування і вібрація; масаж, так як і гімнастику потрібно проводити кожного дня, краще через 30-40 хвилин після їжі.

від 3 до 6 місяців.

Розвиток рухів рук – вміння брати іграшку з рук дорослого, потім ту, що лежить поруч, – ключовий для розвитку загальних рухів. Дитина, намагаючись взяти потрібну іграшку, тягнеться за нею, вчиться таким чином перевертатися на бік, зі спини на живіт (з 4-х місяців), з живота на спину (с 5 місяців), підтягуючись на руках підповзати до іграшок (з 5,5 місяців). Малюк в цьому віці більше часу проводить на животі. Він високо підіймає голівку і груди, опираючись на випрямлені руки, повертаючи корпус в різні боки.

До 6-ти місяців дитина, якщо її підтримувати, міцно стоїть на випрямлених ногах. У неї продовжується формування опору ніг: підтримуючи дитину, ставте її ненадовго на ноги, викликаючи відштовхування від опори. З 3-х місяців важливо вчити дитину підтягувати, захоплювати іграшки, потім підносити до себе; з 4-5 місяців – вміти брати брязкальця з рук дорослого. З 5-ти місяців дитина повинна вміти взяти іграшку справа і зліва від себе, підтягнутися за нею вперед, підповзти, змінити положення тіла. Малюк уже здатен робити перші рухи в такт музиці. Наспівуючи спокійні веселі мелодії, намагайтесь викликати у нього активну фізичну відповідь на ваші дії.

1. Масаж рук: покладіть дитину на спину, ногами до найближчого краю стола, рухайтеся у напрямку від кисті до плечей, по внутрішній поверхні передпліччя і плеча, погладжуючи руки малюка.
2. Схрещування рук на грудях і відведення їх в різні боки: покладіть дитину на спину і дозвольте їй обхопити ваші великі пальці, згинаючи руки дитини, схрестіть їх на грудях, а потім, розгинаючи, розведіть їх в різні боки; повторіть 4-6 разів.
3. Масаж живота: погладжування (8-10 разів); розтирання косих м'язів живота(6- 10 разів).
4. Масаж ніг: прогладжування, розтирання, розминання; кругове розтирання гомілки.
5. Оберти зі спини на живіт(вправа рефлекторна): покладіть дитину на спину, правою рукою притримуючи її за ноги, а лівою – за зігнуту ліву ручку; повертаючи малюка вліво, стимулюйте його до того, щоб оберт зі спини на живіт він закінчив самостійно; повторіть 2 рази в кожний бік.
6. Масаж спини: покладіть дитину на живіт; прогладжування, розтирання, розминання; повторіть 4-6 разів; масаж закінчується прийомом прогладжування.
7. Розгинання хребта і ніг(рефлекс положення): поклавши дитину на живіт, підхопіть його руками знизу під груди і випрямлені ноги; підніміть малюка над столом(при цьому він рефлекторно розгинає спину і піднімає голову).
8. Масаж стопи: погладжування, розтирання пальців, поплескування по стопі; повторити 4-6 разів.
9. Відведення і приведення стоп (вправа рефлекторна): покладіть дитину на спину. Поставивши палець правої руки біля великого пальця ноги малюка, проведіть з легким натиском по внутрішньому краю і навколо всієї стопи, а потім змініть напрям. Повторіть 2-4 рази.

від 6 до 9 місяців.

У 2-му півріччі малюк починає повзати. Забезпечте всі необхідні для цього умови. До 7-ми місяців дитина повинна повзати з положення лежачи. В цей же період приходить уміння самотійно сідати. До 8-ми місяців з допомогою дорослого дитина встає і опускається, притримуючись за опору. До 10-ти місяців переступає уздовж стіни, переходить від предмета до предмета. Продовжується удосконалення не тільки загальних рухів, а й дій з предметами. Повзання – дуже важливий етап розвитку рухів немовляти. Сам характер цього процесу стає більш удосконаленим: малюк в 7-8 місяців починає, тримаючись за тверду опору, самотійно вставати, сідати. Спочатку дуже обережно, а потім все сміливіше рухається, освоюючи навколишнє середовище. Вміння самотійно сідати та вставати сприяє формуванню вигинів хребта, зміцнює м'язи тулуба і ніг. В 9 місяців діти добре вилазять на декілька сходинок (гірки). Крім того вони активно рухаються по кімнаті, притримуючись за той чи інший предмет.

Гімнастика і масаж. Комплекс для 6-9 місячних малюків.

Кругові рухи руками (вправа пасивна). Покладіть дитину на спину і дайте їй обхопити ваші великі пальці. Випрямленими руками дитини виконуйте кругові рухи в плечових суглобах в обох напрямках. Повторюйте 4-6 разів.

Мета: поглибити дихання і зміцнити м'язи плечового пояса. 2. Масаж живота. 3. Підняття випрямлених ніг (вправа пасивна).

Обхопіть гомілку дитини так, щоб великі пальці рук були на задніх поверхні голені, а інші пальці фіксували коліна. Підніміть випрямлені ноги дитини до вертикального положення і опустіть їх. Повторіть 4-6 разів.

Мета: зміцнити м'язи черевного преса і ніг.

1. Масаж стоп.
2. Оберти зі спини на живіт, притримуючи ноги.

Повторити 2 рази.

3. Відведення плечей назад.

Покладіть дитину на живіт, дайте їй обхопити ваші вказівні пальці руки випрямлені, голова при піднята над столом. Згинайте руки дитини у ліктях притискуючи їх до бокової поверхні грудної клітки. Повторити 1-2 рази.

Мета: зміцнити м'язи спини та плечового пояса.

4. Масаж грудної клітини

Повторити всі прийоми 6-8 разів

5. Оберти зі спини на живіт.
6. Піднімання дитини на ноги.

від 9 до 12 місяців

Дітей вчать повзати, вставати, переступати через опору, а до кінця року ходити з підтримкою за руки, стояти без опори, а потім рухатися самостійно без підтримки.

З 8-10 місяців діти починають виконувати більш тонкі рухи. Щоб розвивати моторику пальців, дитині дають коробочки, які відкриваються збоку, зверху шляхом проштовхування.

Від 10-11 місяців до 1 року 2 місяців у дітей з'являються зачатки функціональних рухів, які відрізняються від маніпулятивних тим, що діти починають поводитися з предметами не механічно, а цілеспрямовано. Потрібно підбирати корисні іграшки. Потрібно починати вчити дитину гратися самостійно, а для цього підберіть такі іграшки, які б сприяли розвитку рухів руки.

Значним досягненням у розвитку рухів 10-12 місячної дитини можна вважати нанизування кілець пірамідки.

Завдання розвитку

У процесі фізичного виховання дітей до 2-х років необхідно вирішувати такі завдання:

Оздоровчі завдання

- охорона життя і зміцнення здоров'я;
- поліпшення фізичного розвитку;

функціональне вдосконалення і підвищення працездатності організму дитини, а також загартовування.

Виховні завдання: виховання у дітей звички до суворого дотримання режиму дня і вироблення потреби до щоденних занять фізичними вправами; розвиток умінь самостійно займатися цими вправами в дитячому садку і вдома; навчання дітей організовувати і проводити фізичні вправи, зокрема, рухливі ігри зі своїми однолітками і малюками; виховання любові до занять спортом, інтересу до результатів своїх занять і до досягнень спортсменів.

На першому році життя дитина опановує основні загальні рухи. До кінця першого року формуються елементарні дії з предметами. На першому році життя вперше виникає і починає розвиватися специфічна людська функція – мовлення. Відмінною особливістю дітей першого року життя є виражена емоційність. Всі реакції на навколишнє середовище носять яскравий емоційний характер.

Завдання виховання на першому році:

Зміцнювати здоров'я дітей, забезпечувати їх повноцінний фізичний розвиток і попереджувати захворювання; формувати правильний ритм неспання та сну, і в міру збільшення працездатності нервової системи своєчасно його змінювати; забезпечувати своєчасний нервово-психічний розвиток, діяльність органів відчуттів, розвиток рухів, дій з предметами; формувати активну поведінку у дітей і підтримувати у них радісний та веселий настрій; виховувати позитивне ставлення до дорослих і дітей, які знаходяться поруч.

Розвивальні завдання: формування рухових навичок і умінь; розвиток фізичних якостей; формування навичок правильної осанки, навичок гігієни; освоєння спеціальних знань.

Завдяки пластичності нервової системи рухові навички та уміння формуються у дітей порівняно легко. Більшість рухів (повзання, ходьба, біг, ходьба на лижах, катання на велосипеді та ін.) використовуються дітьми в звичайному житті для пересування, що полегшує зв'язок з довкіллям і сприяє її пізнанню. Правильне виконання фізичних вправ позитивно впливає на розвиток м'язів, зв'язок, суглобів, кісткового апарату. Сформовані рухові навички і уміння дозволяють економити фізичні сили. Якщо дитина робить вправу легко без напруги, то вона витрачає менше нервово-м'язової енергії на її виконання. Завдяки цьому створюється можливість повторювати вправу більшої кількості разів і ефективніше впливати на серцево-судинну і дихальну системи, а також розвивати фізичні якості.

Показники психічного розвитку:

Сфера розвитку:

Дрібна моторика. Завдання з цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння брати:

0–1 (роки): дитина бере хоча б одну паличку двома пальцями; дитина видуває кілька бульбашок; дитина відкручує кришку самостійно; дитина кидає до

контейнера один кубик; дитина бере цукерку, користуючись великим та вказівним пальцями;

Велика моторика. Завдання цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння хапання, спритності, рівноваги, швидкості, енергії, а також домінування ока, руки, ноги:

0–1: дитина відштовхується ногами та вміє рухатися в ходунках по кімнаті;

Перцепція. Завдання, що стосуються сприйняття, полягають на реагуванні на звук, встиганні дивитися на предмети, розпізнаванні кольорів, форм та розмірів:

0–1: дитина стежить очима за рухом бульбашок; дитина протягом усього часу спостерігає за рухом; дитина чує та орієнтується, звідки долинає звук брязкальця; дитина рішуче реагує на звук свистка і правильно орієнтується, звідки він походить. Реакція може бути вербальною або невербальною (дитина кліпає очима, змінює вираз обличчя, повертає голову в напрямку звуку); дитина правильно реагує на звук ручного дзвінка;

Гра та зацікавлення предметами. Чим або як дитина прагне бавитися; ступінь витримки у грі, правильне використання предметів, можливості зосередження уваги, вміння долати труднощі та виправляти власні помилки.

0–3: дитина маніпулює предметами; стереотипна гра

Налагодження контактів та емоційні реакції. Сформованість контактів дитини з іншими людьми (з батьками, з іншими дорослими, з дітьми): як дитина реагує на розлуку з батьками, в якій мірі вона в стані співпрацювати з іншими особами, а також, як задовольняє свої потреби, які реакції дитини на стрес, на раптові зміни, на те, коли їй перешкоджають у діяльності.

0–3: дитина правильно реагує на фізичний контакт, проявляє радість зі спільного контакту; дитина проявляє реакції переляку відповідно до віку та ситуацій.

Організація життєдіяльності

Щоб забезпечити сенсомоторний розвиток дитини, слід створити належне соціальне та предметне середовище, яке передбачає наявність: дитячого ліжка, манежу, різноманітних яскравих предметів (іграшок, брязкалець, кульок, доріжок; дощок, невисоких ящиків, кубів, драбинок).

Для зорового зосередження над ліжечком на відстані 10-15 см від грудей немовляти, доцільно підвішувати різноманітні іграшки (кільця, палички, іграшки тощо), обабіч розташовувати великі м'які іграшки. Іграшки на бильцях ліжечка чи манежу викликать бажання вставати й переміщуватися.

Задля вдосконалення слухового зосередження, рефлексорних реакцій та рухових дій малюка необхідно активно спілкуватися з ним, викликати позитивну емоційну реакцію.

Соціально-моральний розвиток

Дизонтогенез соціальної взаємодії

Соціальний розвиток і розвиток навичок комунікації.

Соціальна взаємодія, яка приносить звичайним дітям стільки радості й задоволення, в аутичних дітей викликає лише роздратування і бажання ізолюватися. Важко уявити собі ситуацію, гіршу від тої, коли мама бачить, що дитина відштовхує її любов, і не може це ніяк пояснити. Хоча аутичні діти демонструють свою емоційну прив'язаність до батьків чи інших опікунів, проте вони не реагують на їхню любов в очікуваний спосіб. Батьки стверджують, що діти неохоче відкривають свої обійми, щоб притулитися чи знайти втіху. Здається, що ігнорують чи погано інтерпретують емоційну поведінку людей і не розуміють їхніх почуттів. Цей брак емпатії є причиною невідповідної соціальної поведінки.

В онтогенезі у аутичних дітей цей процес розгортається так:

- *6 місяців.* Дитина менш активна, ніж здорова. Слабкий зоровий контакт. Немає відповідних соціальних проявів (не повертає голову і очі на звук, не „проситься” на руки).
- *8 місяців.* Близько 1/3 дітей надмірно замкнуті й можуть активно відштовхувати взаємодію, потребують уваги, але мало виражають інтерес до інших;
- *12 місяців.* Контактність зазвичай зменшується, як тільки дитина починає ходити, повзати. Не переживає розлуку з матір’ю; неперенесення прямого зорового контакту «очі в очі»; погляді ніби «повз»; відсутність фіксації погляду на обличчі людини; відсутність посмішки і відповідних емоційних реакцій.

Вікові можливості

Протягом першого року життя дитина намагається привернути увагу дорослих. Малюк упізнає матір, диференціює своїх і чужих, в нього з’являються перші прихильності. Наприкінці першого року життя Ішлімкає реакція, схожа на ревності, що засвідчує початок формування образу "Я".

Завдання розвитку

Виховні завдання: стимулювати бажання дитини спілкуватися з батьками, підтримувати інтерес та увагу до рідних та близьких; задовольняти потребу в доброзичливій увазі та позитивному ставленні дорослих; навчати помічати різні емоційні стани людей (радість, смуток гнів); виховувати довіру до дорослого; формувати вербальні та невербальні способи спілкування; ***Розвивальні завдання:*** стимулювати пошукові рухи у відповідь на звертання дорослого ("Де годинник?" тощо); підтримувати намагання дитини промовляти перші слова.

Організація життєдіяльності

Забезпечення повноцінного соціально-морального розвитку дитини першого року життя потребує створення умов для; розглядання тих, хто поруч, та зосередження уваги на них; розвитку здатності адекватно реагувати на усмішку, схвалення, незадоволення, формування вміння диференціювати голос

і тон звертань рідних та близьких; проявити похвалу при появі знайомої людини; вправляння у виконанні прохання, спокійній реакції на заборону; формування елементарної здатності радіти успішному виконанню найпростіших завдань. Дорослий має бути чуйним, дбайливим, фізично та емоційно доступним для дитини: тримати, обнімати, притискати її до себе, усміхатися, розмовляти з нею, реагувати на малюка, задовольняти його потребу заспокоїтися та тішитися, розвивати почуття довіри, безпеки та захищеності у колі незнайомих людей, моделювати відкриті та довірливі стосунки, демонструвати повагу та любов до дитини.

Емоційно-ціннісний розвиток

Дизонтогенез

Емоційна реакція дитини із відхиленнями – дитина показує певні ознаки типу чи ступеня емоційної реакції. Реакції можуть бути загальмованими або надмірними і непов'язані із ситуацією, може кривлятися, сміятися або ставати суворою навіть, коли не відбувається ніяких очевидних подій або немає об'єктів, які могли б це спровокувати.

Вікові можливості

Протягом першого року життя в дитини формуються основи вибіркового ставлення до довкілля, передусім до людського та предметного. Вона уважно розглядає те, що її зацікавило, — людей, яскраві предмети, об'єкти природи, зосереджується на звуках, радіє набутим враженням, реагує на них жвавими рухами, виразними вокалізаціями та мімікою. Вибірковим стає її ставлення до рідних дорослих, виникає бажання з одними бути довше, з іншими — менше, а то й небажання входити у контакт. Якщо наприкінці першого року життя дитина не диференціює дорослих за ознак прихильності— неприхильності, це може бути тривожним сигналом, що засвідчує наявність особистісних деформацій. Основний здобуток цього віку – емоційна сприйнятливість впливів довкілля, елементарне розрізнення дитиною приємних і неприємних вражень, здобутих

від зовнішнього середовища та власного організму, закладання основ майбутньої системи особистісних цінностей, прагнень, бажань, інтересів тощо.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: Привертати та зосереджувати увагу дитини на яскравому, цікавому, гарному, виразному; стимулювати емоційний відгук на різноманітні явища та об'єкти природи, гарні предмети, приємних людей, власне обличчя; вправляти в адекватній реакції на доступні розумінню життєві події, ситуації;

Виховні завдання: стимулювати бажання бути приємною, намагання стриматися від плачу, галасу, гніву тощо; закладати базис особистісних цінностей.

Організація життєдіяльності

Дорослий створює умови для розвитку в дитини здатності співпереживати, емоційно відгукуватися на різних людей, на їхні дії, обмінюватися поглядами. усміхатися у відповідь, допомагати довіряти тощо. Разом з ними дитина спостерігає за господарсько-побутовою працею тих, хто поруч, іграми інших дітей, навчається адекватно реагувати на емоційні прояви дорослих і дітей у її присутності. Тональністю голосу та звуками проявляти позитивне ставлення до них.

Недирективні форми психотерапевтичної взаємодії

Метою цих форм терапії є зниження рівня страху в аутичних осіб за допомогою пристосування до довкілля, а також навчання поведінки, необхідної для адаптації в суспільстві; головний акцент робиться на налагодженні контакту через наслідування і спільну активність.

Недирективна терапія охоплює також елементи арт-терапії (малювання, ліплення, колаж), ігри з водою та іншими предметами побуту.

Використання спеціальних психотерапевтичних ігор

у заняттях з аутичною дитиною

Необхідність психотерапевтичної роботи

В житті будь-якої дитини час від часу наступають моменти, коли вона дуже потребує психотерапевтичної допомоги. Пояснюється це особливостями людської психіки: якщо накопичився критичний рівень напруження, то в здоровому організмі виникає захисна реакція, щоби звільнитись від цього напруження, від негативних емоцій, не дати їм накопичуватись надалі. Така захисна реакція виникає, наприклад, якщо дитина втомилась або якщо її ображають. Звільнення від негативних емоцій найчастіше виникає, коли плачуть. За допомогою сліз вдається послабити напруження, причому цей спосіб найбільш гуманний, соціально адекватний і безпечний для навколишніх.

На відміну від здорової дитини, яка звичайно відчуває подібні труднощі лише час від часу, а інколи і успішно справляється з ними без сторонньої допомоги, аутична дитина практично безперервно перебуває в стані напруження і не здатна вийти з нього самостійно.

Поведінка аутичної дитини розладнана, вона не вміє керувати своїми емоціями, зокрема негативними. Це часто завдає труднощів батькам, які не в стані контролювати поведінкові реакції дитини. Через неможливість вплинути на поведінку дитини батьки часто соромляться з'являтися з нею на вулиці й в інших громадських місцях; на прогулянці вважають за краще усамітнитися в найтихішому куточку парку, а не вести малюка бавитись в коло дітей на дитячому майданчику. Проте такий спосіб дозволяє лише на якийсь час заховатися від проблеми, але не вирішує її.

У моменти, коли дитина починає поводитися неадекватно, близькі дорослі повинні розуміти, що вона робить це не спеціально, а лише тому, що переживає стан гострого дискомфорту. Агресивні випадки, крики, розкидання предметів та іграшок, катання по підлозі - ось неповний арсенал дій, за допомогою яких дитина намагається захистити себе в ситуації, що виявилася для неї болючою. При загостреннях необхідно думати про стан дитини в даний момент, а не про правила пристойності, і прикласти всі зусилля, щоб допомогти їй. Проте часто виявляється, що допомогти дуже важко. По-перше, далеко не завжди зрозуміла причина такої реакції, важко виявити джерело дискомфорту. По-друге, батьки і

педагоги не знають, що робити в подібній ситуації, а звичні спроби заспокоїти не приносять результату, а інколи, навпаки, ще більше напружують дитину. Слід врахувати, що емоційні спалахи виникають в аутичної дитини досить часто і з найрізноманітніших приводів. Щоб допомогти йому якнайкращим способом, необхідно зрозуміти характер цього спалаху, постаратися знайти причину неадекватної поведінки.

Так, причиною емоційного спалаху аутичної дитини може бути *переживання гострого дискомфорту*, наприклад, у випадку, коли перервана стереотипна гра дитини (гра, основним змістом якої є багаторазове повторення незмінного ланцюжка певних дій протягом довгого часу. Має на увазі єдиного учасника – саму дитину. Не містить оформленого сюжету, мета і логіка гри, значення пророблюваних дій часто незрозумілі для оточуючих). Якщо спробувати відірвати її від улюбленої гри в кубики або забрати пластилін, з якого вона годинами ліпить абстрактні фігури, швидше за все дитина виразить свій протест криком і діями (відмовиться віддавати іграшки). Тому не варто без гострої необхідності насильно відривати дитину від заняття, яким вона захоплена в даний момент.

Це може бути *емоційне перенасичення*, коли дитина намагається своїми діями дозувати емоційно насичену інформацію, яка надходить ззовні. Наприклад, коли дорослий співає дитині пісеньку, яка їй дуже подобається, вона раптом з криком закриває долонькою рот дорослого, закликаючи зупинитися. В цьому випадку слід негайно перестати і не наполягати на продовженні.

Частою причиною емоційних реакцій аутичної дитини є бажання викинути негативні емоції, що накопичилися. В цьому випадку можна говорити про своєрідну „*емоційну розрядку*”, коли дитина не усвідомлено намагається позбутися напруження, що накопичилося. Іноді така реакція виявляється у вигляді агресивних дій. У подібній ситуації необхідно допомогти дитині справитися з цим станом, навчити виходити з нього, а не намагатися заспокоїти або засуджувати за нехорошу поведінку і т.п.

В інших випадках дитина своїми діями намагається підвищити власний емоційний фон, як би „самостимулюється”, доходячи при цьому в стан крайнього збудження і втрачаючи контроль над своєю поведінкою. Дитина може завдавати собі удари по голові та іншим частинам тіла. В цьому випадку вона викликає у себе переживання певних примітивних емоцій, які дають їй заряд енергії. Можна назвати таку реакцію дитини „емоційною підзарядкою”.

Найскладніший випадок, коли причину афектного спалаху зрозуміти неможливо. Дитина раптом починає поводитися дивно і неадекватно, хоча секунду тому була абсолютно спокійною. В цьому випадку необхідно спробувати переключити увагу дитини, пропонуючи їй улюблене відчуття, наприклад, погладити її по спинці, або почати її улюблену гру, наприклад, можна запропонувати конструктор, з деталями якого дитина почне діяти, або почати переливати воду. Швидше за все, дитина підключиться до дій дорослого, і тим самим емоційний спалах буде погашений.

Використовування психотерапевтичних ігор необхідне, але доцільне не у всіх перерахованих випадках. На наш погляд, коли аутична дитина намагається або підвищити свій емоційний фон, або позбавитися негативних емоцій, використовуючи „емоційну підзарядку” або „емоційну розрядку”, вона застосовує найефективніші засоби для контролю над власною поведінкою.

Психотерапевтична гра як перший крок до контролю над емоціями

Під поняттям „психотерапевтична гра” ми маємо на увазі таку гру, мета якої – допомогти дитині досягти стану психічної рівноваги. В ході проведення психотерапевтичної гри стає можливим: допомогти дитині зняти накопичене напруження; згладити прояви афективних спалахів, зробити їх більш контрольованими; навчити дитину виражати емоції більш адекватним способом.

Особливості психотерапевтичних ігор

Психотерапевтична гра не є організованою наперед, а *виникає спонтанно* у зв'язку із зміною стану дитини. Тому педагог повинен бути готовий до

проведення такої гри у разі потреби; психотерапевтичну *гру веде і контролює психолог*, який підіграє дитині, переживає разом з нею певні емоції, коментує те, що відбувається і тим самим допомагає дитині усвідомити власну поведінку; у психотерапевтичній грі обов'язково присутній об'єкт, на який спрямовані дії дитини, - це можуть бути матеріали: крупи, вата, вода т.д. і предмети: кубики, конструктор, газети і т.д.

Для психотерапевтичної гри характерний *принцип повторюваності*. Це означає, що прийнявши конкретну гру як „легальний” спосіб прояву власних емоцій дитина наступного разу, коли відчує необхідність емоційної розрядки, сама запропонує в цю гру погратись. Проведення психотерапевтичних ігор дає ще одну унікальну можливість: протягом проведення таких ігор можуть виявлятися *приховані страхи дитини*. Виявляється це звичайно в тому, що у момент емоційного підйому дитина починає коментувати свої дії, а уважний педагог, у свою чергу, може розкодувати підтекст дій і слів дитини.

Види психотерапевтичних ігор:

1. Ігри з ватою.

Для ігор з ватою необхідний великої шматок непресованої вати.

„Сніг йде”

Відщипуйте разом з дитиною невеличкі шматочки вати, підкидайте вгору зі словами: „Сніг йде”. Спостерігайте за падінням „снігу”, подуйте на нього, щоб він якнайдовше не падав.

„Сніжки”

З невеликих шматків вати ліпіть „сніжки” (формуєте руками грудку) і зі словами: *„Давай грати в сніжки, ось тобі!”* кидаєте один в одного.

„Замети”

У цій грі дитина заривається у великі грудки вати, а дорослий допомагає їй заховатися в „заметі”. Можна разом з дитиною заховати в „заметі” і улюблену іграшку.

2. Ігри з кубиками і деталями конструктора.

Під час заняття дитина може раптом підбігти до коробки з кубиками і перекинути її або високо підняти коробку з дрібними деталями конструктора і підкинути її. При цьому вона з явним задоволенням вслухується в гуркіт, що пролунав. В цьому випадку слід організувати гру.

„Салют”

Разом з дитиною невисоко підкидайте дрібні деталі конструктора або намистинки, коментуючи такі дії словами: *„Салют почався - бабах!”*. Потім разом з дитиною збирайте деталі в коробку. Якщо дитина захоче, продовжуйте гру: *„Салют продовжується!”*

„Землетрус”

Якщо дитина починає підкидати більші предмети і деталі: кубики, великий конструктор, коробочки, - хай це буде „землетрус”. При цьому страхуйте дитину, стежте, щоб підкидалися тільки легкі, безпечні предмети. Якщо ступінь збудження дитини перевищує допустимі межі, і вона починає кидати предмети, застосовуючи силу, не дивлячись - переключіть її на стереотипну гру.

„Викидаємо сміття”

Візьміть непотрібну коробку великих розмірів і скидайте в неї різноманітні непотрібні предмети – коробочки, пластикові пляшки, ганчірки – зі словами: *„Викидаємо сміття!”*. При цьому слід „викидати” тільки безпечні (предмети негострі і які не розбиваються).

Ігри з невеликими подушками, рушниками, шнурками, коробками.

Аутичні діти досить часто наносять собі удари, у тому числі і по голові. Причина таких дій - або самоагресія, або самостимуляція! У таких і подібних їм випадках рекомендується організація психотерапевтичної гри. Переважно діти одразу ж включаються в таку гру, тим більше, якщо вона вже знайома з минулих занять. А педагог (психолог) отримує можливість контролювати силу ударів, переключаючи активність дитини з агресивних дій на гру.

„Хто сильніший”

В цій грі дорослий пропонує дитині взятись за один кінець шнурка і починає тягнути за другий кінець зі словами: „Віддай! Віддай!“. Дитина включається в гру, тягне шнурок на себе. Можна використовувати подушку або рушник.

„По душкові бої”

Для гри необхідні маленькі м'які подушечки. Кидайте один в одного подушечками, вигукуючи переможні кличі. Можна і „побити” одного подушечками, намагаючись попадати по різноманітним частинам тіла.

„Вибиваємо порошок”

Даючи дитині приклад, починайте усердно бити руками по подушці (будь-якого зручного розміру) зі словами: „Давай вибивати порошок із подушки – ось так, ось так!”

„Дитячий футбол”

Організуйте гру в футбол, використовуючи замість м'яча пусту коробку з-під соку або пластикову пляшку. Бавитись можна руками і ногами, коробку (подушку, пляшку, пластмасовий кубик) можна копати, кидати, забирати.

3. Ігри зі старими газетами або журналами.

„Салют”

При підкиданні в повітря журнал чи газета виникає своєрідний шелест, до того ж цікаво спостерігати за їхнім „польотом”. Пограйте разом з дитиною в „салют”. При цьому постарайтеся дати їй зрозуміти, що подібні дії недопустимі відносно книг, а також нових журналів і газет. Виділіть непотрібні журнали і газети і покладіть їх у визначеному місці – поясніть дитині, що їх вона може використовувати за власним розсудом (підкидати, рвати, різати і т.п.).

5. Ігри з водою.

В іграх з водою аутична дитина часто починає розбризкувати воду, перевертає ємності з водою. Припускаючи наперед такий розвиток гри, розташуйтеся на кухні або у ванній кімнаті. Не засуджуйте дитину і не намагайтеся її зупинити, а організовуйте гру. На жаль, в іграх з водою є жорсткі межі, якщо заняття проходить в міській квартирі. Але влітку на дачі ніяких обмежень бути не повинно – бризкайтесь і розливайте воду, скільки захочете.

Якщо справа відбувається в квартирі, буде дуже добре, якщо ви разом з дитиною „усунете наслідки повені”, зібравши воду шваброю.

„Повінь”, „водоспад”, „фонтан”

Організуйте гру у ванній кімнаті. Наберіть теплу воду у ванну і починайте переливати її, наливаючи у великі ємності і знову виливаючи у ванну. Коментуйте свої дії словами: *„Який водоспад!”* або: *„Ось фонтан!”*.

„Бризкалки”

Влітку на вулиці або на дачі організуйте ігри з розбризкуванням води. Можна використовувати водяний пістолет, гумову грушу, шланг з водою. У цій грі допустимо „промокнути до нитки”, але після закінчення її переодягніть дитину в сухий одяг.

Правила проведення терапевтичних ігор

Необхідно підтримати дитину в моменти виразу їм емоцій і відчуттів. Здійснити це можна шляхом повторення дій дитини, її слів і вокалізацій (зовнішнє беззмістовне промовляння чи приспівування окремих звуків і складів). Якщо дитина закричить, покричить разом з нею, якщо впала на підлогу, сядьте поряд, якщо вимовляє слова або фрази, повторіть їх. Завдяки таким діям дорослого дитина не буде почувати себе самотньою в цій складній для неї ситуації.

Необхідно супроводжувати гру емоційним коментарем. Під час психотерапевтичних ігор перед педагогом стоїть важливе завдання – пояснити дитині її поведінку, надаючи йому на словах більш адекватні риси. Основний зміст такого коментарю – дати дитині зрозуміти, що вона „не погана”, а то, що відбувається, - це така гра. Переважно дитина приймає такий спосіб „легалізації” власної поведінки.

Пам’ятайте, що не можна допускати прояву агресії по відношенню до людей і іграшок – прототипам людей (лялькам, ведмедикам і т.д.). В такій ситуації негайно переведіть агресивні дії дитини на об’єкти предметного світу – кубики, подушку, крупу, пісок, воду і т.д. Якщо дитина замахнулася для удару,

спокійно, але твердо негайно перехватить її руку. А у випадку, коли дитина готується викинути ведмедика у вікно, заберіть іграшку, твердо сказавши „ні”. Натомість запропонуйте паличку, кусок пластиліну, папір. Навіть якщо реакція дитини на заборону буде гострою, необхідно залишатись непохитним, настоюючи на виконанні цих вимог.

Пізнавальний розвиток

Дизонтогенез пізнавального розвитку.

Сенсорний розвиток

Зорове сприймання. Особливості зорового сприймання виявляються у дітей-аутистів у ранньому віці. Етіологічно значимі стимули, такі як людська особа, очі, не викликають тієї реакції, яка є типовою для здорових дітей. Численні експерименти і спостереження виявили, що очі – найбільш значима частина обличчя для дитини. Очі є своєрідним пусковим механізмом для посмішки у ранньому дитячому періоді. Серед стимулів зображень обличчя і фігури, маленькі діти воліють дивитися на зображення обличчя. Це важливий крок для розвитку пізньої соціальної чутливості.

Слухове сприймання. Здорові немовлята здатні на значну локалізацію звуку. Відомо також, що для маленьких дітей характерна вибірковість до мовних стимулів. Вважається, що ця вибірковість підготовлена еволюційно. Аутистичні діти найчастіше ніяк не реагують навіть на голосні звуки, справляючи враження глухих. Водночас щодо деяких звуків вони демонструють гіперчутливість, наприклад, затискають вуха, почувши гавкіт собаки. Дуже часто простежується відсутність вибіркової уваги до звуків мови.

Тактильна чутливість. Айєрс (1972) спостерігала прояви специфічної тактильної чутливості, досліджуючи дітей, які мали труднощі у навчанні. Однією з характерних особливостей тактильної чутливості в аутистів є так званий тактильний захист. Типовими виявами тактильного захисту (за Маас, 1998) є небажання мити та розчісувати волосся; труднощі зі смоктанням,

гризінням і жуванням; негативна реакція на мокрі пелюшки, купання, обстригання нігтів; уникання липких, зернистих, м'яких, пухнастих матеріалів; уникання несподіваних дотиків; задоволення від відчуття розривання тканин, паперу, пересипання круп; обстеження навколишніх переважно за допомогою обмацування тощо. Порушення тактильної чутливості, типове для цих дітей, призводить до порушення формування схеми тіла і фізичного образу „Я”. Тактильний захист може бути перешкодою для розвитку нових видів діяльності, впливає на якість навчання, спричинює обмеження пізнавального та соціального досвіду.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: Слід привертати увагу дитини до предметів, речей, тварин, рослин; схвалювати намагання зосередитися, сконцентрувати увагу, утримати погляд на комусь або чомусь, заохочувати самостійні дії, розвивати пасивне та активне мовлення; схвалювати найпростіші прояви дослідницьких дій, супроводжувати їх коментарем.

Корекційні завдання: Стимулювати бажання дитини обстежувати доступні предмети, безпечні об'єкти природи зором і на дотик; вправляти в орієнтуванні на власному тілі – показувати очі, ніс, вуха, волосся, ноги, руки тощо.

Організація життєдіяльності

У процесі спілкування з *природою* слід спонукати малюка до сенсомоторного реагування за напрямками: "вгору (*небо, сонечко, хмарка*); "вбік" (*деревець, квітка, куі* "вниз" (*киця, собачка*). Дорослий супроводжує мімікою, жестами, відтворює голосом явища природи: "гур-гур" (*грім*) "льоп-льоп" (*дощик*), голоси тварин: "няв-няв" (*кішка*), гав- гав (*собака*). Розвитку пізнавальної активності дітей сприятиме пантомімічне імітування дорослим природних явищ "сонечко усміхається", "дощик танцює".

Ознайомлюючи немовля з *предметним світом*, дорослий навчає його відстежувати зором ("орієнтовні дії") місцезнаходження предметів: "Де лежить наша книжечка?", "Де висить картина?", "Де грає магнітофон?" Вправляє

малюка в розгляданні та обмацуванні предметів з привабливим кольором, формою, фактурою, текстурою; дає змогу маніпулювати ними: рвати, жмакати папір, постукувати предмет об предмет, переміщувати їх з одного місця в інше, брати й стискати предмети в руці. Розвиваючи пізнавальну активність дитини, спрямовану на ознайомлення з її *власним "Я"*, дорослий час від часу пропонує розглядати власні руки, ноги, одяг, відображення у дзеркалі свого обличчя, зачіски; з різними інтонаціями називає її ім'я; вживає пестливі слова. Він схвалює вправні дії дитини, спонукає повторювати та вдосконалювати їх.

Мовленнєвий розвиток

Дизонтогенез мовлення

Мовленнєво-комунікативний розвиток: виражена недостатність або повна відсутність потреби в контакті з оточуючими людьми; порушення формування усіх форм довербального і вербального спілкування; слабкість артикуляцій; можлива відсутність ускладнення лепету за умови його наявності; вимова лише окремих складів або ж виражена схильність до вербалізації; запізнення або випередження появи перших слів, їх незвичність і маловживаність; після появи перших слів можливий розвиток мутизму (відмова від мовлення), що зберігається на місяці і навіть роки; вимова перших слів нікому не адресована і не виступає засобом спілкування; слова вимовляються спонтанно, без урахування ситуації, використовуються без співвідношення з конкретними предметами чи людьми; обмеженість можливості розуміння мовлення; відсутність реакції на звернене мовлення, в тому числі і на власне ім'я.

Домовленнєві засоби спілкування у дитини не формуються, оскільки вона з рідними не спілкується, на контакт не йде. Предметно-маніпулятивна діяльність досить своєрідна – маніпулює постійно лише тією іграшкою або річчю з навколишнього оточення. Яку сама обирає. Якщо її віднімати й давати іншу – кричить, плаче.

Вікові можливості

Перший рік життя є дофонемним періодом, коли закладаються основи мовлення. Крик — закономірне явище, що засвідчує нормальний процес розвитку дитини й відіграє важливу роль у підготовці мовленнєвого апарату до звуковимови й встановленні мовленнєвого дихання.

У перші місяці життя з'являється мовленнєва стадія агукання та гуління. Затихання малюка під час розмови батьків свідчить про концентрування зорової та слухової уваги, що є передмовою розвитку його фонематичного слуху. З'являються белькотання (або белькотіння чи белькіт) - створення складних звукових конструкцій та лепет — не менш складна стадія вибудовування звуків у рівномірні інтонаційно забарвлені ряди (ма-ма-ма-ма, ба-ба-ба). Означені стадії становлення звуковимови спостерігаються в усіх дітей, навіть тих, хто має глибокі порушення слуху.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: індивідуально-корекційна робота передбачає, що батьки (мати, батько), гувернер-дефектолог намагаються тілесно контактувати з дитиною, щоб викликати в неї гуління й гукання — перші передмовленнєві реакції. Дитину беруть на руки, за ручки, якщо вона лежить, щоб створити контакт “рука в руку”, “тіло до тіла” й промовляють до неї: ау-ау-ау; г-г-г; агу-агу-агу. Після гуління дитину спонукають до голосу: ба-ба-ба, да-да-да, та-та-та. Це відбувається також у контакті “рука в руці”. Дорослий бере дитину за ручки й легенько відбиває ними, плескаючи в долоньки, склади. Дана звуковимова вроджена, тому доступна й дитині з аутизмом.

Навчальні завдання: привчити дитину розуміти мовлення, навчати її прислухатися до звуків і слів навколишнього оточення, розрізняти інтонацію голосу. Обов'язково підтримується позитивне емоційне збудження дитини, яка перебуває на руках у дорослого. Інший дорослий торкається руками голівки дитини, наче ховається за того, хто її тримає і промовляє: “ку-ку, ку-ку, де ти?” Також закриває дитині на кілька секунд легенько очки своїми руками й

промовляє: “ку-ку, де ти”. Потім віднімає руки від очей дитини і знову говорить: “є!”, уподібнюючи белькіт дитини до чіткого звуконаслідування звуків і слів.

Щоб однорічна дитина краще і швидше запам'ятала назви частин власного тіла, орієнтувалася у схемі власного тіла, дорослий бере її ручку в свою руку і торкається частин свого обличчя. Промовляючи: “Де в мене вушко? Покажи, Є вушко!” Закриває вухо рукою і говорить: “Де вушко? Немає вушка”. Потім забирає руку і радісно вигукує: “Є вушко! А в тебе де вушко?” – торкається вушка дитини і знову радісно вигукує: “Є в тебе вушко!”. А де в мене ротик? Покажи. А в тебе де ротик? Є ротик в тебе – покажи пальчиком”. – Бере ручку дитини і її пальчиком торкається ротика дитини, радісно вигукуючи: “Є ротик у ..” – постійно називає ім'я дитини, щоб вона привчалася, що в неї є ім'я. Такі вправи орієнтують дитину відгукуватися на власне ім'я.

Корекційні завдання: Методом “рука в руку” дитині дають різні звукові іграшки чи предмети (іграшкові тваринки, птахи, лялька, машинка, ложечка, блюдце, чашка, одяг, взуття), називаючи їх та коментуючи назви предметів і їхні дії, стимулюючи в дитини агукання, гуління, лепіт. Звукові іграшки дозволяють супроводжувати їхній звук та дії голосом дитини. Пасивний словник збагачується різноманітними звуковими образами слів, які підкріплені дотиковими відчуттями дитини.

Ознайомлення дитини з навколишньою природою починають з обстеження нею різноманітних ягід та фруктів. Методом “рука в руку” дитина опановує колір, форму, розмір, смак предметів; її пасивний словник поповнюється відповідною лексикою. У пам'яті поступово фіксуються мисленнєві образи даних предметів та слова, що означають їхні назви, збагачуючи пасивний словник словами-еталонами.

Організація життєдіяльності

Оскільки дитина реагує лише на контакт з дорослим, вся організація її життєдіяльності базується на прямому контакті з нею. Дорослий розмовляє з

дитиною лагідно, спокійно, посміхаючись, вживаючи пестливі слова, якими називає частини її тіла та предмети оточуючого світу. Дитячий погляд завдяки інструкції постійно фіксують на дорослих (тих, про кого вона вже знає, про кого чула, але ще байдужа до спілкування та контакту з ними, інертна до них). Радісною, схвильованою інтонацією дитину запитують: “Дивись, хто це йде? Мама йде (тато, брат, бабуся). Де мама, тато, покажи пальчиком (дії виконуються методом “рука в руку”). Побачене постійно не лише коментує, а разом з дитиною виконує відповідні дії з предметами. Знайомлячи з природними об’єктами (квітка, листочок, гілочка тощо), однорічній дитині дають їх в руку, щоб методом “рука в руку” вона могла з допомогою дорослого обстежити їх, торкнутися. Увага постійно фіксується й концентрується завдяки чіткій інструкції: “На квіточку, на листочок”. Потім до дитини звертаються з елементарними запитаннями: “Де квіточка? Яка квіточка? Дивись - вона синя, жовта, червона”, відповідаючи: “Яка гарна квіточка! Як пахне квіточка! Понюхай” – дають дитині понюхати квітку, імітуючи пчихання від її запаху. Щоб тренувати до майбутньої мовленнєвої діяльності артикуляційний апарат дитини, їй показують, як плямками, агукають до неї, звертаючись: “Давай будемо їсти. Відкрий ротик – гам! Де язичок, де губки. Ой, губками будемо дмухати”, – вчать дмухати на листок паперу чи фольгу, щоб вони зашелестіли. Усі жести, вокалізації дитини активно підтримуються, її постійно хвалять, заохочують до контакту й спілкування.

Розвиток комунікативної функції мовлення

Для дітей від 0 до 1-го року

Здебільшого в цьому віці проблеми розвитку дитини із розладами спектру аутизму лише усвідомлюються оточуючими, діагноз ще не встановлено. На цьому етапі важливо провести ретельні спостереження та діагностування, узагальнити результати, визначити особливі потреби дитини та спланувати корекційно-розвивальну роботу.

У цей час важливо винагороджувати будь які спроби дитини до контакту, стимулювати гуління, белькотіння дитини. Нав’язувати спільні ігрові дії.

Привертати увагу до різноманітних звуків, мовлення, міміки, інтонації, жестів оточуючих. Вчити дитину пережовувати тверду їжу, облизувати ложку, пити з чашки.

Художньо-естетичний розвиток

Дизонтогенез

У перших місяцях життя дитина не проявляє специфічних реакцій на колір, форму, проте спостерігає рух предметів, але не фіксує своєї уваги на них. Дитина може демонструвати слабкий інтерес до іграшок та інших об'єктів або не використовувати їх за призначенням. Дитина може гратися частиною іграшки, бути завороженою відбиттям світла від об'єкта або гратися виключно однією іграшкою.

Вікові можливості

На першому році життя дитина ще не використовує за призначенням олівець, пензлик, кольорову крейду, однак вона сприйнятлива до яскравих кольорів, форм, фактури й текстури матеріалів, предметів, іграшок, тягнеться до них рукою, хапає, маніпулює. Все це закладає підґрунтя майбутньої здатності передавати свої життєві враження лінією, кольором, формою, величиною, композицією.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: привертати увагу дитини до предметів яскравих кольорів (червоного, синього, зеленого, жовтого), до образотворчих матеріалів та інструментів; розвивати емоційну чутливість до кольорів, кольорової плями, бажання розглядати картинки, ілюстрації, активно реагувати на їхній зміст;

Навчальні завдання: створювати сприятливі умови для обстеження та сприйняття доступних предметів і речей за їхньою величиною, формою, фактурою; Враховувати фізичний та психологічний стан дитини; створювати під час виконання вправ образотворчого циклу радісну, піднесену атмосферу;

надавати дитині свободу вибору, можливість жити природним життям, підвищувати стійкість її зорової уваги; вправляти в умінні відчувати, сприймати різноманітні ознаки довкілля.

Організація життєдіяльності

Емоційно насичене середовище — важлива передумова закладання основ художньо-естетичного розвитку на першому році життя дитини. Оскільки в першому півріччі зір немовляти є одним із провідних органів чуттів, а у другому органом самостійної цілеспрямованої дії стає його рука. Батьки і педагоги мають організовувати буття дитини з урахуванням цих особливостей. Отже, спочатку слід "забезпечувати враження" для очей — малюк дуже сприйнятливий до різноманітних яскравих кольорів і форм. У спілкуванні з дитиною дорослий може використати ігрові вправи: "Знайди колір", "Розклади лісові ягідки за кольорами кошиків". Основними інструментами та матеріалами, які доцільно пропонувати малюкам першого року життя, є гуашеві фарби, кольорові олівці, білий папір формату А4, пензлі, картки, ілюстрації.

Образотворча діяльність

Дизонтогенез

У дітей із спектром аутизму спостерігається недостатній розвиток сенсомоторної сфери, дрібної моторики, сприйняття, уяви про оточуючий світ. Такі діти відзначаються нездатністю до символізації в грі і кмітливостю у вирішенні сенсомоторних завдань. У них практично не розвинуте символічне мислення і уява. Для них характерна буквральність і конкретність у сприйнятті оточуючого світу. Аутична дитина, часто виявляє особливу сенсорну вразливість по відношенню до звуку, світла, запаху, дотику. Низький поріг афективного дискомфорту обумовлює тривалу фіксацію неприємних вражень, швидке перенасичення навіть приємними переживаннями, що призводить до страхів, заборон, обмежень у контактах зі світом.

Вікові можливості

Дитина ранніх років життя проявляє інтерес до кольорів, малюнків у книжечках. Через перегляд малюнків розширюється уявлення про навколишній світ, людей, тварин, рослини, явища природи, предмети, збагачуються враження дитини, які вона виражає у образотворчій діяльності через кольорову гаму.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: Привертати увагу немовляти до кольорів, пропонувати перегляд доступних вікові малюнків, картинок у книгах; підтримувати радісний, бадьорий настрій дитини під час перегляду малюнків, супроводжувати перегляд виразними мімікою та жестами, підвищувати стійкість зорової уваги.

Виховні завдання: Розвивати у дитини інтерес до образотворчої діяльності (ліпки, малювання, аплікації), вправляти в умінні відчувати, сприймати різноманітні ознаки довкілля, виховувати здатність прислухатися, вдивлятися, радіти новим враженням, спонукати до самостійного зосередження.

Організація життєдіяльності

Під час роботи з аутичними дітьми педагог повинен на кожному році навчання враховувати особливість слухового сприйняття при аутизмі. Всі завдання та пояснення педагог повинен супроводжувати демонстративним матеріалом та зразком. Спираючись на більш розвинутий зоровий канал сприйняття інформації дитиною з аутизмом, ми розвиваємо наочно-дієве мислення та полегшуємо процес навчання. Враховуючи вищезгадані фактори, ми ставимо перед собою наступні завдання: формування позитивного емоційного відношення до образотворчої діяльності; формування навичок образотворчої діяльності як засобу самовираження дитини; розвиток зацікавленості до діяльності та її результатів; розвиток творчої, пізнавальної та продуктивної діяльності; формування потреби у відображенні дійсності доступними засобами (малюнок, аплікація); навчання прийомам та засобам малювання, аплікації, ліпки; формування вміння співвідносити отримані зображення з реальними об'єктами, явищами, подіями; збагачення, деталізація

ти фіксація уявлень про предмети та явища оточуючого світу; удосконалення дрібної моторики, координації рухів обох рук; виховання адекватного відношення до результатів власної діяльності та діяльності інших осіб, формування основ самооцінки; сприяння соціальному та емоційному розвитку під час спільної творчої діяльності. Навчання за програмою образотворчої діяльності допоможе аутичній дитині розвивати емоційну сферу, уяву та формувати позитивне відношення до себе та оточуючого світу.

При навчанні дитини з аутизмом на всіх роках навчання потрібно враховувати важливість контакту з педагогом, самопочуття дитини та її емоційний стан. Починаючи роботу з аутичною дитиною ми маємо встановити контакт з дитиною, спираючись на її інтереси та суперцінності. В момент прояву підвищеної цікавості дитина активна та внутрішньо цілісна. Навчаючи аутичних дітей ми маємо дотримуватись тематичного навчання. Під час занять мають бути матеріали, що відповідають темі тижня. Теми повинні розглядатися щонайменше протягом тижня.

Поведінка: хвороблива прихильність до рутинного, постійного (звичного) порядку, страх будь-яких змін у розпорядку і навколишньому середовищі; переважання маніпуляцій над предметними предметних діями; стереотипність поведінки; негативізм; прояви агресії та самоагресії.

Ігрова діяльність: стереотипні маніпуляції переважно неігровими предметами; ігнорування іграшок.

Музична діяльність

Дизонтогенез

У дитини із спектром аутизму не розвинене відчуття ритму. Дитина не завжди повторює звуки за дорослим і це потребує наполегливості та допомоги з боку дорослого. Часто повторює із затримкою. Реакція на звуки дитини змінюється; часто вона ігнорує вперше почуті звуки, може боятися або закривати вуха, іноді демонструє підвищену або знижену чуттєвість до звуків у дуже помітному ступені залежно від типу звуку.

Музичний розвиток (показники дизонтогенезу): краще «спілкуються» з предметами, ніж з людьми; ідентифікують себе з інструментом через його форму або звук; маніпуляції з музичними предметами; перцептивний контакт з інструментами.

Музичні заняття спрямовані на встановлення позитивного контакту між дитиною та середовищем.

Вікові можливості

Немовля радо сприймає різноманітні звуки, прислухається, емоційно реагує на них, намагається відшукати джерело звучання. Першими музичними творами немовляти є колискові пісні, що співає мати, потішки, пісні-забавлянки. Музика розвиває емоційну чутливість, елементарні музичні здібності дитини.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: створювати радісну атмосферу музичними засобами; викликати бажання слухати музику, виконувати нескладні рухи («веселі ручки», «ладусі»).

Навчальні завдання: розвивати пам'ять, слухову увагу; вчити наслідувати рухи і звуки разом із дорослими та самостійно. У процесі музичного розвитку дитини з порушенням аутистичного спектру виділяють такі основні етапи: розвиток сенсорики; формування відчуття ритму; усвідомлення наявності педагога та співпраця з ним; включення в групову роботу.

Виховні завдання: викликати в немовляти різні реакції на музику: зосередженість, усмішку, голосові реакції, розвивати сприйнятливості і чутливість до веселого, спокійного, сумного в музиці.

Організація життєдіяльності

У віці дитини від одного до двох років надається свобода у використанні музичного інструменту і власного голосу так, як хочеться дитині; вибирається безпечний простір (власна територія дитини); дитина починає усвідомлювати звуки голосу та інструментів через окремий звук, коли тактильні, слухові і рухові процеси здійснюються одночасно; здійснюється взаємозв'язок між

різними звуками за рахунок певної музичної фрази; малювання геометричних форм круговими рухами пальцем дитини по музичних інструментах.

Художня література

Дизонтогенез

Дитина з аутизмом із затримкою повторює окремі слова, не відповідає на прості запитання, не бажає самотійно роздивлятися книжки-розкладинки, коментувати побачене, стежити за розвитком подій у художньому творі, не проявляє зацікавлення персонажами із певної казки та не впізнає їх.

Вікові можливості

Художня література та усна народна творчість входять у життя немовляти вже з перших місяців життя через римовані народніпотішки, дитячі віршики, коротенькі казочки. Вони розширюють його уявлення про навколишній світ: людей, тварин, рослини, явища природи, предмети, іграшки; збагачують враження, розвивають пізнавальну та емоційну сфери; закладають інтерес до читання книжок дорослим; виробляють позитивне сприймання: художнього слова, його мелодійності та виразності.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: формувати емоційну сприйнятливність літературних творів, стимулювати інтерес до них, розвивати здатність активно слухати художній текст та реагувати на нього; навчати ігрових дій, що відповідають тексту віршиків, пестушок, казок; допомагати впізнавати літературні твори та їхніх персонажів; заохочувати, якщо у дитини розвинене мовлення повторювати окремі слова,

Навчальні завдання: виробляти звичку уважно розглядати ілюстрації, впізнавати літературних персонажів, відповідати на прості запитання; привчати стежити за розвитком подій у художньому творі під час

використання дорослим наочності, спонукати самостійно роздивлятися книжки-розкладинки.

Організація життєдіяльності

Дитина раннього віку сприйнятлива до слухання художніх творів, особливо поезії малих форм, передусім фольклорної, та художніх творів, дійовими особами яких є діти й тварини. Дитина уважно слухає доступні вікові художні тексти, розглядає ілюстрації у книжках, альбомах та відтворює побачене окремими словами, фразами. Дорослий створює для дитини умови, які сприяють отриманню інформації про доступні малі поетичні жанри фольклору (потішки, забавлянки, примовлянки, пісеньки) запам'ятовуванню їхнього змісту; розкриттю типових фольклорних образів (лисички-сестрички, півника-гребінця, котика-муркотика, вовчика-братика); розумінню змісту народних казок, визнаванню знайомих персонажів казки у книжні, на ілюстраціях, усвідомленню призначення колисанок, застосовуванню їх у своїй ігровій діяльності. Оптимальним для розвитку дитини цього віку є поєднання різних форм організації її життєдіяльності — ігор, розваг, коротеньких занять.

Театралізована діяльність

Дизонтогенез

У дитини із спектром аутизму не розвинене вміння концентрувати увагу та виражати власні емоції, вона не встановлює зорового контакту, не вміє співпереживати, виражати власний емоційний стан через міміку та жести, і не розуміє емоційний стан інших.

Вікові можливості

Дитина оволодіває вміннями та навичками сприймання театралізованих ігор з іграшками — іноді впізнає знайомі твори, реагує на них поживавленням, певними емоціями. Набуває вміння наслідувати звуки, окремі слова коротеньких віршиків. Виконує дії «дай ручку» за показом і словом дорослого.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: Розвивати у дитини із аутизмом уяву, символічне мислення, концентрацію уваги, вміння виражати емоції, використовувати міміку та жести. Вправляти дитину в зосередженні на театралізованих діях з іграшками. Наслідувати звуки та окремі слова віршників та забавлянок, розігрувати пальчикові сюжетні ігри.

Виховні завдання: формувати встановлення зорового контакту, взаємодію поглядом, мімікою, інтонацією. Навчати вмінню співпереживати, виявляти свій емоційний стан та розуміти невербальні звернення.

Організація життєдіяльності

Дуже часто у дітей з аутизмом добре розвинута механічна пам'ять, вони здатні до запам'ятовування і відтворення віршованих текстів, що є сприятливим для театралізованої діяльності. Однак слід пам'ятати, що засвоєну навичку дитина не завжди відтворить у іншій ситуації, з іншими людьми.

Аутична дитина, часто виявляє особливу сенсорну вразливість по відношенню до звуку, світла, запаху, дотику. Низький поріг афективного дискомфорту обумовлює тривалу фіксацію неприємних вражень, швидко перенасичення навіть приємними переживаннями, що призводить до страхів, заборон, обмежень у контактах зі світом.

Креативний розвиток

Дизонтогенез

Дитина може виявляти невластивий інтерес до іграшки або використовувати її не за призначенням (наприклад, стукати іграшкою чи смоктати її). Іноді вона може гратися частиною іграшки, бути заворожено відбиттям світла від об'єкта або гратися виключно однією іграшкою. При цьому дитину важко переключити, коли вона зайнята цими невідповідними діями. Така дитина може імітувати найпростішу поведінку (наприклад, плескання у долоні або видавати поодинокі звуки в більшості випадків).

Вікові можливості

Перший рік життя є для дитини періодом відкриттів, пов'язаних зі світом природи, предметами та людьми, що навколо, з власним тілом. Безпомічна дитина цього віку відрізняється інтенсивним розвитком потреби, в нових враженнях. Оволодіння результативними діями з предметами, зростання рухової активності, зміцнення м'язів та елементарний розвиток дрібної моторики рук сприяє виникненню цілеспрямованих дій, експериментуванню з доступними предметами.

Завдання розвитку

Аутичні діти, які мають загадковий синдром, займають особливе місце. Спеціалісти, які починають працювати з аутичною дитиною зіштовхуються з безліччю труднощів: по-перше, з такою дитиною нелегко знайти контакт; по-друге, у випадку раннього дитячого аутизму визнані прийоми навчання не завжди є ефективними.

Навчальні завдання: надавати дитині змогу обстежувати доступні та безпечні для життя предмети, людей, об'єкти природи, вчити орієнтуватися на слова дорослого «можна» і «не можна».

Корекційні завдання: робота з аутичною дитиною потребує особливого підходу: побудова корекційних занять з нею, особливо на початкових етапах роботи, відрізняється від занять з дітьми, які мають інші порушення розвитку.

Організація життєдіяльності

Перш ніж починати роботу з дитиною, слід пам'ятати про таке: на етапі встановлення контакту з дитиною не рекомендується наполягати на проведенні конкретних ігор, виконанні певних завдань; будьте більш чутливим до реакцій дитини, дійте в залежності від ситуації, її бажань та настрою; часто дитина сама пропонує ту форму можливої взаємодії, яка на даний момент є для неї найбільш комфортною; інколи, особливо на початкових етапах роботи, варто прийняти таку пропозицію дитини (звичайно, не забуваючи про цілі роботи); все, що відбувається на занятті, має супроводжуватися емоційним коментарем, під час якого дорослий проговорює всі дії та ситуації; не забувайте, що

поведінка дитини під час заняття може бути різною; якщо дитина вийшла зі стану рівноваги, слід бути спокійним, не сварити, а зрозуміти, чого дитина хоче в даний конкретний момент і спробувати допомогти їй вийти зі стану дискомфорту.

Стереотипна гра аутичної дитини як привід для знайомства

Присутність стереотипної гри виділяє аутичну дитину з-поміж інших. Стереотипна гра на початку корекційної роботи стає основою побудови взаємодії з нею, оскільки це комфортна ситуація, всередині якої дитина є спокійною.

Під час знайомства з дитиною психолог чи педагог лише спостерігає за стереотипною грою дитини. Ціль спостереження – спроба вникнути в структуру стереотипної гри: виявити цикл дій, що повторюються; виділити конкретні звуки, слова та словосполучення, які видає дитина під час гри. Ваші спостереження та висновки підкажуть, яким чином ви можете приймати участь в грі.

На початок просто присядьте недалеко від дитини. Якщо вона не відвернеться від вас – це вже добре. Однак, часто може існувати і негативний досвід спілкування з дорослими, який будувався на тиску. Тому, вона може зреагувати і негативно: відійде від вас якнайдалі і знайде нове місце для гри. Але в будь-якому випадку залишайтеся неподалік і продовжуйте спостерігати.

Коли дитина звикне до вашої присутності, можна обережно пробувати підключатися до її ігор, проте робити це слід тактовно і ненав'язливо. Почніть з того, що в потрібний момент (адже ви вже запам'ятали порядок дій дитини) подайте необхідну деталь, чим ви і звернете її увагу на свою присутність. Неголосно повторіть за дитиною її слова.

Не підганяйте взаємодію. Ваша ціль – дати зрозуміти дитині, що ви не будете заважати їй бавитися (як це зазвичай буває), крім цього, ви ще й принесете користь. На цьому етапі ваші зусилля повинні бути спрямовані на те, щоб отримати довіру дитини. Це потребує часу та терпіння. Ситуація, коли педагог приходить, а дитина в цей час зайнята своєю стереотипною грою і він

не звертає ніякої уваги, є звичною на початку занять з аутичною дитиною. Проте, якщо діяти терпеливо і наполегливо, обов'язково прийде момент, коли дитина довіриться вам і ви будете тією людиною від якої вона буде очікувати розуміння і допомоги. І колись прийме вашу пропозицію побавитися трішки по-іншому.

Сенсорна гра як можливість встановлення контакту з аутичною дитиною

Для того, щоб налагодити з аутичною дитиною контакт, без якого не можливе проведення корекційних занять, пропонуємо проводити з нею сенсорні ігри. Сенсорними називаються ігри основна ціль яких є – дати дитині нові відчуття. Відчуття можуть бути різні: зорові, слухові, тактильні, рухові, нюхові та смакові. Значимість проведення таких ігор базується на тому, що сенсорний компонент світу набуває нового значення для аутичної дитини. Якщо вдається поєднати приємне переживання, яке виникає в аутичної дитини під час нового сенсорного переживання з образом конкретної людини, в дитини виникає довіра до того, хто бавиться з нею. В цьому випадку можна говорити про встановлення емоційного контакту.

Види сенсорних ігор

1. *Гра з фарбами.* "Кольорова вода": для проведення гри потрібно: акварелі, пензлики, 5 прозорих пластикових горняток (потім кількість горняток може бути іншою). Горнятка розставляють на столі в ряд і наповнюють водою, потім в них по-черзі розводять фарби різних кольорів. Зазвичай, дитина слідкує як крапля фарби поступово розчиняється у воді. У наступному горнятку можна розвести фарбу швидко помішуючи пензликом; дитина своєю реакцією дасть зрозуміти який спосіб їй більше до вподоби, можна приступати до розширення гри.

Ось деякі можливі варіанти: 1) Організація активної участі дитини в грі і розвиток побутових навичок. Якщо дитині подобається гра, то вона погодиться виконати ваше прохання-інструкцію: запропонуйте відкрити кран і налити воду в пластикову пляшку, потім розлити воду у горнятка. Інструкції повинні бути чіткими, якщо ви це робите з дитиною: "Відкриваємо кран. А де наша пляшка?"

Ось вона стоїть. Давай наллємо в неї водичку. Тепер наллємо її в горнятка. Буль-буль-буль – тече водичка. Ой! Трішки розлили. Давай візьмемо шматку і витremo." 2) Можна зайнятися змішуванням фарби, отримуючи різні кольори. 2. *Ігри з водою.* Забава з водою, переливання і хлюпання – це улюблена заняття дітей. До того ж , ігри з водою мають терапевтичний ефект. 1) Щоб дитині було зручно дістати до крану, підставте коло умивальника кріселко. Дістаньте, приготовані наперед, невеликі пластикові пляшки і наповнюйте їх водою: "Буль-буль, потекла водичка. Ось пуста пляшка, а тепер повна". Можна переливати з одного посуду в інший, зробити "фонтан". 2) Наповнивши водою таз, організуйте гру в "басейн", в якому вчать плавати іграшки (в тому випадку, якщо в дитини є досвід відвідування басейну). 3) Наповнений водою таз може перетворитися в море чи озеро по якому плавають кораблики, рибки чи качечки. 4) "Купання іграшок": покупайте іграшки у воді, помийте їх, заверніть в рушник і супроводжуйте дії словами: "А зараз ми будемо купати іграшки. Наллємо у ванночку теплу водичку, поспробуй ручкою водичку, тепла? А ось наші іграшки. Як вони називаються? Це Катя, а це Іван. Хто перший буде купатися? Давай запитуємось в Каті чи подобається їй водичка? Не гаряча? і т. д. 6) "Миття посуду": помийте посуд після іграшкового "обіду".

3. *Мильні бульбашки.* Дітям подобається спостерігати за кружлянням мильних бульбашок, але поспробувати видути бульбашку самотійно вони часто відмовляються, так як це потребує вміння і розвитку дихання. Ми пропонуємо попередньо підготувати дитину до цієї гри. Для цього потрібно навчити дитину дути, сформувати сильний видох в потрібному напрямку. Під час гри з мильними бульбашками потрібно слідкувати, щоб дитина дула, а не втягувала в себе рідину (вона може це зробити, якщо вона звикла пити сік через трубочку, або захоче поспробувати рідину на смак). Для цього слід приготувати мильні бульбашки з екологічно чистого засобу для миття посуду в невеличкій кількості. 1) Щоб викликати в дитини інтерес до самотійного видування бульбашок, запропонуйте їй, окрім рамки, яка є куплена для бульбашок, різноманітні трубочки, наприклад, коктейльну, або склейте зі щільного паперу товсту

трубочку, щоб отримати великі бульбашки. 2) "Пінний замок": в невелику ємкість з водою додайте трішки засобу для миття посуду і розмішайте. Візьміть широку коктейльну трубочку, опустіть в миску і подуйте. Запропонуйте дитині подути разом з вами, потім самотійно. Поставте всередину піни пластмасову іграшку – це "принц, який живе у пінному замку".

4. *Ігри зі свічками.* Приготуйте набір свічок: звичайну довжину, плаваючі свічки, і маленькі для торта. Почніть з довгої свічки, поставте її і запаліть в дитини на очах: "Дивись як горить свічка. Як гарно!". Якщо дитина застрашилась – припиніть гру. Якщо реакція позитивна, запропонуйте подути на полум'я: "А тепер подуємо... Сильніше, ось так – ой вогник погас. Дивися, який дим". 1) Залиште "домашнє завдання" для мами: коли потемніє, не включати в квартирі світло, а запалити свічку і походити з нею по дому, освічуючи дорогу, - так дитина ознайомиться з призначенням свічки. 2) Тримавши в руці погашену свічку, помалюйте в повітрі димом. 3) Наповнивши таз водою, опустіть на поверхню води одну чи кілька плаваючих свічок; в темній кімнаті (наприклад, ванна) вийде ефектне видовище. 4) Наповніть столову ложку водою і потримайте над полум'ям свічки, зверніть увагу дитини на те, що холодна вода стала теплою.

5. *Ігри зі світлом і тінню.* 1) "Сонячний зайчик". Виберіть момент, коли сонце заглядає у вікно та зловіть за допомогою дзеркальця промінчик; спробуйте звернути увагу дитини на те, як сонячний зайчик скаче по стелі, зі стіни ан диван і т. д. Можливо їй захочеться торкнутися до сонячної плямки. Тоді запропонуйте побавитися в гру: нехай дитина спробує наздогнати "зайчика", який втікає. 2) "Тіні на стіні". Ввечері, коли потемніє, включіть настільну лампу і спрямуйте її світло на стіну. Однак, пам'ятайте, що дитина може застрашитися, тому рекомендовано спочатку проводити таку гру обережно і не в дитячій кімнаті, оскільки страх буде пов'язаний з конкретним місцем і конкретною лампою. Спробуйте спочатку в коридорі, а краще на вулиці, в світлі ліхтаря. За допомогою рук, різних предметів та іграшок ви отримаєте різноманітні тіні. 3) "Театр тіней". А можна придумати нескладний сюжет і

організувати цілий театр, використовуючи наперед приготовані силуети. 4) "Ліхтарик". Приготуйте ліхтарик і коли потемніє, походить з ним по квартирі чи по вулиці. 5) Спробуйте побавитися в гру "Темно – світло" за допомогою ліхтарика. 6) Змайструйте "Китайський ліхтарик" за допомогою дротиків та кольорового паперу, який освітить все довкола загадковим різнокольоровим мерехтінням.

7. *Ігри з крупами.* Приготуйте гречку, горох, манку, квасолю, рис. Заняття проводиться на кухні. Насипте гречку в глибоку миску, опустіть в неї руки і порухайте пальцями проявляючи задоволення. Запропонуйте дитині приєднатися: "Де мої ручки? Заховались. Давай і твої заховаємо. Порухай пальчиками. А тепер потри долонями одна до одної". Використовуйте різні крупи. 1) Ховайте дрібні іграшки в крупах, щоб дитина їх відшукувала. 2) Пересипайте крупи за допомогою лопатки, ложечки з одної посудини в іншу. Пересипайте руками дитини. 3) Якщо дитина захоче розсипати крупи, то це буде "дощ" чи "град". По них можна походити босоніж чи полежати. 4) "Приготування їжі". Насипте в іграшковий банячок манку, додайте води і "варіть" кашку для ляльки.

8. *Ігри з пластичним матеріалом* (пластилін, тісто, глина). Приготуйте пластилін і покажіть дитині основні прийоми: відщипування, скручування кульок круговими рухами, розкачування ковбасок рухами назад-вперед (на столі чи в руках), розрізання. Запропонуйте дитині спробувати. Коли дитина засвоїть ці вміння, можна починати ліпку: 1) Зліпимо маленькі кульки червоного кольору і вийшли ягоди, а якщо в них запхати палички – виходять фруктові льодяники "чупа-чупс". Якщо тонко нарізати білий пластилін вийде "спагетті", яке розкладемо на тарілці. 2) Гра в "город". На картоні викладіть пластилінові грядки. Тепер "посадимо овочі" для цього можна використати різні крупи.

9. *Гра зі звуками.* 1) Звертайте увагу дитини на звуки в навколишньому світі: скрипіння дверей, постукування, шум поїздів і т. д. 2) Спробуйте побавитися в гру "знайди звук". Видавайте звуки різними предметами з різних сторін і нехай дитина віднайде цей звук; при можливості нехай відтворить його.

3) Пробуйте грати з дитиною на різних дитячих інструментах. 4) На природі прислуховуйтеся до шелесту листя, дзижчання комах, дзюркотіння струмка... Звуки природи приносять заспокоєння та відчуття гармонії.

10. Ігри з рухами і тактильними відчуттями. На початку пробуйте лише легенько торкатися, оскільки для аутичної дитини кожен дотик може бути болісним. Будьте терпеливим і дочекайтесь моменту, коли дитина перша проявить ініціативу. Це може відбуватися по-різному: дитина може вперше сісти вам на коліна і почати щупати ваш ніс, лице (потрібно надати їй таку можливість). 1) "Доганялки": робіть вигляд, що ви намагаєтесь зловити дитину. 2) "Літачки": покрутіть дитиною в повітрі – "Полетіли, полетіли!", потім опустіть: "Приземлились".

Рекомендації для проведення сенсорних ігор: якщо дитина не включається в гру, не звертає увагу на ваші дії чи якимось чином виявляє протест проти ваших дій, не наполягайте. Але обов'язково спробуйте іншим разом. Якщо ви бачите, що дитині сподобалось, але вона пасивна, на зупиняйте, продовжуйте бавитись далі коментуючи так, ніби ви вже дієте разом з дитиною; пам'ятайте, що дитина може застрашитися нових яскравих вражень, які їй пропонуються. Уважно слідкуйте за тим як дитина реагує на ваші дії і при перших проявах тривоги чи страху припиняйте гру; не опирайтесь повторювати ігри, які дитині сподобались, оскільки їй потрібен час для закріплення нових емоцій; слід врахувати той факт, що довільна увага дитини є короткочасною і нестійкою, тому, якщо в грі з'являється нова сюжетна лінія не слід затягувати сюжет.

Корекція сенсорних порушень.

Терапію сенсорних розладів слід трактувати як базову. Техніки, які застосовують у терапії сенсорних розладів, найкраще застосовувати стосовно окремих сфер відчуттів. Найважливішою спільною рисою цих технік, їхнім завданням є вироблення у дитини толерантності на зовнішні подразники і контролювання їх терапевтом, а не самою дитиною.

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ВІК НЕМОВЛЯТИ
(від народження до одного року)

<i>Форми активності</i>	<i>Показники прояву</i>
<i>Фізична</i>	<i>М'язово-рухова</i> Зниження життєвого тону, що може проявлятися як загальна млявість дитини, яка нікого не турбує, не вимагає до себе уваги, не просить їсти або замінити пелюшку. Порухування рухової сфери. Порухування м'язового тону (до гіпотонії або гіпертонії).
<i>Соціально-моральна</i>	Соціальна взаємодія, яка приносить звичайним дітям стільки радості й задоволення, в аутичних дітей викликає лише роздратування і бажання ізолюватися. Хоча аутичні діти демонструють свою емоційну прив'язаність до батьків чи інших опікунів, проте вони не реагують на їхню любов в очікуваний спосіб. Батьки стверджують, що діти неохоче відкривають свої обійми, щоб притулитися чи знайти втіху. Здається, що ігнорують чи погано інтерпретують емоційну поведінку людей і не розуміють їхніх почуттів.

	Цей брак емпатії є причиною невідповідної соціальної поведінки.
<i>Емоційно-ціннісна</i>	Поведінка аутичної дитини розладнана, вона не вміє керувати своїми емоціями, зокрема негативними. Це часто завдає труднощів батькам, які не в стані контролювати поведінкові реакції дитини. Через неможливість вплинути на поведінку дитини батьки часто соромляться з'являтися з нею на вулиці й в інших громадських місцях; на прогулянці вважають за краще усамотнитися в найтихішому куточку парку, а не вести малюка бавитись в коло дітей на дитячому майданчику. Проте такий спосіб дозволяє лише на якийсь час заховатися від проблеми, але не вирішує її. Причиною емоційного спалаху аутичної дитини може бути <i>переживання гострого дискомфорту</i>, наприклад, у випадку, коли перервана стереотипна гра дитини (гра, основним змістом якої є багаторазове повторення незмінного ланцюжка певних дій протягом довгого часу. Якщо спробувати відірвати її від улюбленої гри в кубики або забрати пластилін, з якого

	вона годинами ліпить абстрактні фігури, швидше за все дитина виразить свій протест криком і діями (відмовиться віддавати іграшки). Тому не варто без гострої необхідності насильно відривати дитину від заняття, яким вона захоплена в даний момент. Частою причиною емоційних реакцій аутичної дитини є бажання викинути негативні емоції, що накопичилися. В цьому випадку можна говорити про своєрідну <i>„емоційну розрядку”</i>, коли дитина не усвідомлено намагається позбутися напруження, що накопичилося. Іноді така реакція виявляється у вигляді агресивних дій. У подібній ситуації необхідно допомогти дитині справитися з цим станом, навчити виходити з нього, а не намагатися заспокоїти або засуджувати за нехорошу поведінку і т.п. <i>Зорове сприймання.</i> Особливості зорового сприймання виявляються у
--	---

Пізнавальна

дітей-аутистів у ранньому віці. Етіологічно значимі стимули, такі як людська особа, очі, не викликають тієї реакції, яка є типовою для здорових дітей. Численні експерименти і спостереження виявили, що очі – найбільш значима частина обличчя для дитини. Очі є своєрідним пусковим механізмом для посмішки у ранньому дитячому періоді. Серед стимулів зображень обличчя і фігури, маленькі діти воліють дивитися на зображення обличчя. Це важливий крок для розвитку пізньої соціальної чутливості. Вроджена перевага обличчя відображає наявність вибірковості щодо соціальних аспектів оточення. Не менш важлива і можливість малесеньких дітей розрізняти та імітувати мімічну експресію. Немовлята вже через 36 годин після народження здатні розрізняти вираження суму, щастя і радості, своєрідно їх імітують. Така здатність, очевидно, вроджена і відіграє важливу роль у розвитку соціально-емоційного регулювання поведінки в старшому віці. Цікаво, що раніше формується можливість

	розрізняти негативні емоції, що відрізняються за інтенсивністю, а в більш пізньому віці – позитивні. Безсумнівно, розвиток здатності розрізняти емоційну експресію залежить від оточення і взаємодії дитини і дорослого. Необхідною умовою цього розвитку є вроджена можливість виділити визначені стимули та їхні властивості з навколишнього середовища. <i>Слухове сприймання.</i> Аутистичні діти найчастіше ніяк не реагують навіть на голосні звуки, справляючи враження глухих. Водночас щодо деяких звуків вони демонструють гіперчутливість, наприклад, затискають вуха, почувши гавкіт собаки. Дуже часто простежується відсутність вибіркової уваги до звуків мови. <i>Тактильна чутливість.</i> Дослідниця Айерс (1972) спостерігала прояви специфічної тактильної чутливості, досліджуючи дітей, які мали труднощі у навчанні. Однією з характерних особливостей тактильної чутливості в аутистів є так званий тактильний захист. Типовими виявами тактильного захисту (за
--	--

	Маас, 1998) є небажання мити та розчісувати волосся; труднощі зі смоктанням, гризінням і жуванням; негативна реакція на мокрі пелюшки, купання, обстригання нігтів; уникання липких, зернистих, м'яких, пухнастих матеріалів; уникання несподіваних дотиків; задоволення від відчуття розривання тканин, паперу, пересипання круп; обстеження навколишніх переважно за допомогою обмацування тощо. Порухення тактильної чутливості, типове для цих дітей, призводить до порушення формування схеми тіла і фізичного образу „Я” [9]. Тактильний захист може бути перешкодою для розвитку нових видів діяльності, впливає на якість навчання, спричинює обмеження пізнавального та соціального досвіду.
	Виражена недостатність або повна відсутність потреби в контакті з оточуючими людьми. Порушення формування усіх форм довербального і вербального спілкування, слабкість артикуляцій. Можлива відсутність ускладнення лепету за умови його

<i>Мовленнєва</i>	наявності. Вимова лише окремих складів або ж виражена схильність до вербалізації. Запізнення або випередження появи перших слів, їх незвичність і маловживаність. Після появи перших слів можливий розвиток мутизму (відмова від мовлення), що зберігається на місяці і навіть роки. Вимова перших слів нікому не адресована і не виступає засобом спілкування. Слова вимовляються спонтанно, без урахування ситуації, використовуються без співвідношення з конкретними предметами чи людьми. Обмеженість можливості розуміння мовлення. Відсутність реакції на звернене мовлення, в тому числі і на власне ім'я.
<i>Художньо-естетична</i>	Образотворча діяльність має великі розвиваючи, а головне, корекційні можливості. Використання образотворчої діяльності в якості засобу корекції, може забезпечити розвиток сенсомоторної сфери, дрібної моторики, координації рухів обох рук, сприйняття, уяви про оточуючий світ. Таким чином,

	образотворча діяльність є більш корекційно-розвиваюча та виховуючи ніж освітня. Однак особливості в навчанні можуть бути зумовлені наступними факторами: діти можуть не проявляти цікавості до малювання, ліпки, недостатньо розуміти призначення предметів та матеріалів (олівці, фломастери, фарби, пластилін тощо) та не вміти ними користуватися. Можуть одноманітно, хаотично, без прояву емоцій та нетривалий час малювати використовуючи не всю площу аркуша для передачі зображення, не можуть самостійно малювати фарбами та користатися пензликом.
Творча	В аутичної дитини є улюблені ігри, одна чи декілька. В таких іграх вона може годинами маніпулювати предметами, виконуючи дивні дії. Основні особливості таких ігор: - ціль та логіка гри, зміст дій часто є незрозумілими для оточуючих; - в цій грі є лише один учасник – сама дитина; - повторюваність: дитина постійно здійснює один і

	той же набір дій та маніпуляцій; - незмінність: гра, протягом тривалого часу, залишається незмінною; - тривалість: дитина може бавитися в таку гру роками.
--	--

РАННІЙ ВІК

(другий і третій роки життя)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ. ДИЗОНТОГЕНЕЗ

Психосоматика: швидка стомлюваність, головні болі; дефіцит уваги, метушливість, відволікання і гіперактивність; поганий апетит, слабкість інстинкту самозбереження; слабкість або відсутність реакцій на дискомфорт; слабка реакція на зовнішні і внутрішні подразники.

Сенсорний розвиток: низькі сенсорні пороги з вираженим негативним фоном відчуттів, підвищеною готовністю до реакцій тривоги і страху; гіперчутливість або гіпочутливість до сенсорних стимулів у навколишньому середовищі; порушення орієнтування в просторі; дисфункції візуального сприймання, не пов'язані з порушеннями зору; спотворення цілісної картини реального предметного світу і витончене виокремлення окремих, афективно значущих, відчуттів власного тіла, а також звуків, кольорів, форм оточуючих речей; хвороблива реакція на звичайні звуки, світло, колір або дотик, характерна не тільки підвищена ранимість, а й тенденція надовго фіксуватися на неприємних враженнях; стереотипні дії, спрямовані на стимуляцію органів відчуттів (аутоstimуляції): надавлювання на очні яблука, шурхотіння папером, розгойдування, обертання предметів перед очима.

Пізнавальний розвиток: відсутність живої цікавості, інтересу до нового, дослідження навколишнього середовища; схильність сприймати інформацію, ніби пасивно вбираючи її в себе цілими блоками; реакція відходу від спрямованих на дитину впливів навколишнього середовища; негативна реакція або взагалі відсутність будь-якої реакції при спробах залучення уваги до предметів навколишньої дійсності.

Психічний розвиток: дефіцит психічної активності; швидка виснаженість і перенасиченість будь-якою цілеспрямованою активністю; порушення взаємодії психічних функцій; нерівномірність, парціальність інтелектуального розвитку; порушення цілеспрямованості; труднощі зрозуміння часу і тривалості;

складності у символізації, перенесення навичок з однієї ситуації в іншу; грубі порушення цілеспрямованості і довільності уваги; утруднення у концентрації уваги; хороша механічна пам'ять поряд з труднощами довільної пам'яті.

Мовленнєво-комунікативний розвиток: виражена недостатність або повна відсутність потреби в контакті з оточуючими людьми; ігнорування присутності інших дітей та дорослих; обмежене використання жестів та їх незграбність; відсутність вказівного жесту; обмеженість можливості розуміння мовлення; відсутність реакції на звернене мовлення, в тому числі і на власне ім'я; мутизм – відсутність мовлення – у значної частини дітей; слабкість артикуляцій; відсутність формування простої фрази; ехолалії – повторення почутих слів та фраз – часто відірвані у часі; слова-штампи, фрази-штампи, фонографічність мовлення, що часто при хорошій пам'яті створює ілюзію розвинутого мовлення; відсутність у мовленні звертання, нездатність до ведення діалогу при достатньому розвитку монологічного мовлення; автономність мовлення; пізня поява у мовленні особистих займенників, особливо «я», і їх неправильне використання; порушення семантичної сторони мовлення (метафоричні заміщення, розширення або надмірне, до буквальності, звуження тлумачення значення слів); відсутність слів «так» і «ні».

Соціально-моральний розвиток: утруднення формування розмежування власного «я» і навколишнього світу; слабкість або відсутність контактів по відношенню як до близьких, так і однолітків; ігнорування присутності інших дітей та дорослих; неперенесення прямого зорового контакту «очі в очі»; погляді ніби «повз»; відсутність фіксації погляду на обличчі людини і т.п..

Емоційно-ціннісний розвиток: підвищена емоційна чутливість; глибока недостатність емоційних контактів; емоційна холодність або байдужість до близьких поряд з можливим симбіотичним зв'язком з матір'ю; поєднання байдужості і нечутливості до емоцій іншої людини з підвищеною чутливістю до стану матері; фіксація на неприємних враженнях; яскраво виражені страхи,

яких складно позбутися; яскраво виражена потреба у захисті, підбадьорюванні, емоційній підтримці.

Поведінка: можлива польова поведінка: хаотичне переміщення у просторі кімнати без зосередження уваги на навколишніх предметах; страх новизни, будь-яких змін у навколишньому середовищі; хвороблива прихильність до рутинного, постійного (звичного) порядку; одноманітна поведінка зі вимога до дотримання стабільності у навколишньому середовищі: однакова їжа, один і той самий одяг, постійний маршрут прогулянок і т.п.; стереотипність поведінки; компенсаторні аутостимуляції як засіб підняти свій тонус і заглушити дискомфорт; негативізм; прояви агресії та самоагресії (кусання та шкрябання, дряпання власного тіла, сильні надавлювання на очі, биття головою або іншими частинами тіла об стіни або підлогу та ін.), генералізована агресія; схильність до стереотипних рухів: помахування руками, застигання в певних дивних позах на тривалий час, вибіркове напружування окремих м'язів і суглобів, біг по колу або від стіни до стіни, стрибки, кружляння, розгойдування, лазіння по меблях, перестрибування зі стільця на стілець, балансування; стереотипні дії з об'єктами: невтомне трясіння мотузочком, стукання палицею, розривання паперу, розшаровування на нитки шматочків тканини, пересування і вертіння предметів, тощо; стереотипні дії, спрямовані на стимуляцію органів відчуттів (аутостимуляції): надавлювання на очні яблука, шурхотіння папером, розгойдування, обертання предметів перед очима; переважання маніпуляцій над предметними предметних діями; надмірна захопленість своїми власними стійкими інтересами, які проявляються у стереотипній формі; аутистичні страхи; ритуали як форми захисту від страхів; деструктивна поведінка.

Ігрова діяльність: монотонність ігор, фантазій, інтересів; ігнорування іграшки; ігри з відблисками, тінями, світлом; маніпулювання з неігровими предметами, що дають сенсорний ефект (тактильний, зоровий, нюховий); переваги у грі неспеціалізованим іграшкам (яскраві кубики, намисто тощо), побутовим предметам (папірці, ганчірочки тощо) поряд з бажанням діяти з матеріалами

(пісок, вода) та інтересом до просто фізичних ефектів при діях з предметами (скрип дверей, шум води, шурхіт паперу, «зайчик» від дзеркала тощо); некомунікативна гра поодиноці, у відокремленому місці.

Сфера розвитку:

Дрібна моторика. Завдання з цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння брати:

1–2: дитині без великих труднощів вдається нанизувати на шнурівки щонайменше одну кульку; дитина користується обома руками одночасно, однією рукою тримає дротик, а другою знімає шестикутники; дитина без допомоги зуміє нанизати три шестикутники; дитина протягом усього часу скоординовано користується обома руками; дитина вмикає та вимикає вимикач та не потребує показу, як виконати завдання;

Велика моторика. Завдання цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння хапання, спритності, рівноваги, швидкості, енергії, а також домінування ока, руки, ноги:

1–2: дитина, щоб перенести потрібні елементи та розмістити їх у визначеному місці, перетинає вісь тіла більше, ніж один раз; дитина ходить сама, без допомоги; дитина час від часу кілька разів плесне в долоні;

Перцепція. Завдання, що стосуються сприйняття, полягають на реагуванні на звук, встиганні дивитися на предмети, розпізнаванні кольорів, форм та розмірів:

1–2: дитина адекватно реагує на звук; дитина адекватно реагує на звук свистка, проявляє зацікавлення та докладно орієнтується, звідки походить звук; дитина реагує на звук ручного дзвінка та орієнтується, з якого напрямку він походить: реакції можуть бути вербальними (дитина питається про звук) або невербальними (дитина кліпає очима, змінює вираз обличчя, підскакує, плаче, відвертає голову в бік джерела звуку);

Ранній вік

Форма активності: фізична

Освітньо-корекційні завдання

Корекційне завдання: навчити дитину координованих та ритмічних рухів, долаючи моторну стереотипію в пальцях, руках і т.д. Сприяти опануванню дитиною життєво необхідних рухів, спонукати до активного і самостійного виконання рухових дій, ознайомлювати з елементарними правилами безпечної поведінки; навчати користуватися основними гігієнічними засобами, формувати культурно-гігієнічні навички під час приймання їжі.

Форма активності: соціально-моральна

Корекційне завдання: формувати у дитини розмежування власного «я» і навколишнього світу та спонукати до контактів з іншими людьми. Підтримувати потребу дитини в доброзичливому ставленні, увазі, допомозі, співчутті, схваленні, впевненості у власних можливостях; формувати елементарні способи спілкування.

Форма активності: емоційно-ціннісна

Корекційне завдання: формувати емоційну стійкість та емпатійність у аутичних дітей. Навчати орієнтуватися в різних емоційних станах дітей і дорослих, адекватно на них реагувати, формувати емоційну сприйнятливність, запобігати виникненню емоційної байдужості.

Форма активності: пізнавальна

Корекційне завдання: розвивати у дитини зацікавленість до дослідження навколишнього середовища. Виховувати інтерес до пізнання нового, незвичного, навчати зосереджувати на ньому свою увагу, вдивлятися, елементарно аналізувати, відкривати не відоме.

Форма активності: мовленнєва

Корекційне завдання: розвивати у дитини розуміння мови жестів. Також навчати дитину слухати, чути й розрізняти: інтонації голосу дорослого (лагідну, сувору, веселу), звуки природи (шум вітру, дощу, гавкання собаки, щебетання пташок, нявкання кішки тощо.), музичних інструментів (розрізняти повільну й швидку гру, гру на сріпці, піаніно).

Форма активності: художньо-естетична

Корекційне завдання: розвивати відчуття ритму та тональності звуків у аутичних дітей. Заохочувати дитину до малювання, ліплення з глини чи пластиліну, виконувати найпростіші аплікації з готових форм. Формувати елементарні технічні навички роботи з різними художніми матеріалами, виробляти звичку уважно розглядати ілюстрації.

Форма активності: творча

Корекційне завдання: розвивати уяву та фантазію у аутичних дітей. Спонукаати дітей до елементарних дослідницьких дій; навчати виділяти знайоме – незнайоме, однакове – схоже – відмінне, підтримувати прагнення дитини вирішувати елементарні завдання.

ОСНОВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ

Фізичний розвиток

Дизонтогенез

Порушення м'язового тону (до гіпотонії або гіпертонії); скованість незграбність, неритмічність і нескоординованість рухів; манірність і химерність рухів, несподівані і своєрідні жести, нав'язливі рухові ритуали; тенденція до моторної стереотипії в пальцях, руках, ходіння на пальчиках, одноманітний біг, стрибки з опорою на всю ступню; нездатність розрахувати рухи за силою та амплітудою; окремі складні рухи можуть виконуватись успішніше, ніж набагато легші; розвиток дрібної моторики у окремих проявах відбувається раніше, ніж загальної; точне і легке виконання спонтанних рухів у поєднанні з утрудненнях у довільній діяльності.

Вікові можливості

Збагачуються уявлення дитини про власний організм, його можливості. Продовжується активний сенсомоторний розвиток, зростають адаптивні можливості, вдосконалюються рухові дії, збагачується їхній зміст. Уявлення дитини про зовнішність, тіло, основні органи, розвиток організму та гігієнічні чинники формуються впливом взаємодії з дорослим та змінюються з її дорослішанням. Якщо на початку другого року життя дитина потребує допомоги та постійної уваги дорослого під час виконання рухових дій, то на третьому вона більше прагне до самостійності, спроможна обходитися без допомоги у звичних умовах.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: сприяти опанування дитиною життєво необхідних рухів, спонукати до активного й самостійного виконання рухових дій; заохочувати до участі в руховій діяльності разом з дорослим та однолітками;

Виховні завдання: привчати до загартовування, викликати, позитивні емоції, пояснювати його значення для зміцнення здоров'я; навчати користуватися основними гігієнічними засобами, ознайомлювати з елементарними правилами безпечної поведінки; формувати культурно-гігієнічні навички під час приймання їжі, діяльності; вчити розрізняти людей різної статі за зовнішнім

виглядом; сприяти подоланню страху, розвивати відчуття обережності під час виконання рухових дій.

Завдання виховання на другому році: формування позитивних взаємовідносин з дорослими і дітьми, вироблення деяких доступних правил поведінки; розвиток самостійності в діях та рухах; розширення запасу названих предметів та дій, розвиток наслідування дорослих. Важливу роль у розвитку рухів у дітей другого року життя відіграє організація спеціальних умов неспання, проведення рухливих ігор, гімнастичних вправ.

Організація життєдіяльності

Безпека життєдіяльності. Організовуючи буття дитини, дорослий має збалансувати час догляду за нею з її самостійною діяльністю. Дорослий дбає про створення умов для безпечної життєдіяльності дитини. Вона в цьому віці ще не усвідомлює небезпеки, у неї недостатньо скоординовані рухи. Помешкання, де перебуває, дитина, має бути належно обладнане, не захащене зайвими та небезпечними для його життя предметами. Кожна дитина має перебувати в полі юру дорослого, доброзичливості та позитивний емоційний настрій якого — запорука її комфортного самопочуття.

Охорона життя та зміцнення здоров'я. Одяг дитини має бути полегшений, двохшаровий, з натуральної тканини. Під час перевдягання дитина приймає вітряні ванни, тривалість яких зростає до 8-10 хвилин. Під час денного сну оптимальна температура в спальні має становити +16/+18 °С. Узимку діти перебувають на свіжому повітрі до чотирьох годин при температурі не нижчій —12/—10 °С. Улітку життєдіяльність доцільно організовувати на повітрі. Однак слід контролювати перебування під прямим сонячним промінням і поступово збільшувати тривалість від 4-5 до 20 хвилин протягом дня.

Загартувальні процедури варто вводити поступово. Для місцевого загартування ніг рекомендується використовувати ходіння босоніж по килиму, вологій доріжці; сухе та вологе обтирання; тупцювання у ванночці з морською водою; поєднання загартування з масажем рефлексорних зон стопи; обливання ніг водою. Дорослий використовує загальні загартувальні процедури: сухе та

вологе обтирання тіла махровою рукавичкою, обливання тіла (душ) у теплий період, що проводиться після прогулянки з поступовим зниженням температури води +34/+35 °С до +26/+20 °С, обливання тіла водою контрастних температур. Корисно організовувати купання малюків у басейні чи відкритій водоймі в безвітряну погоду при температурі повітря не нижчій за +25 °С та температурі води +23 °С. Тривалість купання поступово збільшувати від 3 до 6-8 хвилин.

Організація дитячої життєдіяльності має передбачати різноманітну рухову активність: це й проведення щоденної ранкової гімнастики (4- 5 хв), фізкультурних занять (10-20 хв), ігрових вправ та рухливих гор під час прогулянок (20-35 хв). Дорослий спонукає дитину до рухової діяльності, регулює її активність, схвалює намагання виявити самостійність, вольові зусилля. При цьому він керується розумінням, що кожна дитина : індивідуально набуває рухового досвіду в притаманному їй темпі, залежно від рівня рухливості, природних можливостей та здібностей.

Дорослий заохочує також заохочує інтерес дитини до свого зовнішнього вигляду та вигляду людей, що її оточують. Під час спілкування він називає основні частини тіла, елементарно пояснює їхнє призначення (*руки*, щоб діяти, *ноги*, щоб пересуватися, *очі*, щоб бачити, *вуха*, щоб чути, *ніс*, щоб відчувати запах тощо).

Дорослий спонукає малюка самостійно підставляти руки під струмінь води, змивати з них піну, а згодом — мити руки та обличчя, користуватися рушником, створює умови для позитивного сприйняття купання, підстригання нігтів, розчісування волосся, використання носовичка. Звертає увагу дитини на привабливість охайного зовнішнього вигляду та непривабливість забруднених тіла, одягу, іграшок; заохочує намагання бути охайним. Під час годування закріплюється вміння дитини сидати на стілець, пити з чашки, тримаючи її обома руками; виробляється навичка їсти ложкою, з часом — користуватися серветкою, їсти рідку страву з хлібом, дякувати після їди, вставати з-за столу,

присувати стілець. Важливо привчати малюка своєчасно повідомляти про потребу сісти на горщик.

У процесі спілкування слід називати стать, до якої належить дитина. Звертати увагу, що дівчатка носять більш яскравий одяг, взуття, платтячка, спіднички, заклоюють чи підв'язують волосся, граються ляльками, хлопчиків вдягають у штанці, у них коротке волосся, граються машинками. Жінки носять плаття, спідниці, у них довге волосся, чоловіки носять штани, можуть мати вуса та, бороду.

від 12 до 15 місяців

Дитина вже показує вказівним пальцем. Акуратно бере дрібні предмети великим і вказівним пальцями. Може ходити, широко розставивши ноги й направивши пальці ніг назовні. При ходьбі для збереження рівноваги допомагає собі руками. Тримає два і більше предметів в одній руці. Перевертає коробки, щоб висипати на підлогу їхній вміст. Може зупинитися, щоб підняти іграшку і пронести її через кімнату. Будує з кубиків невеликі башточки, а потім їх руйнує. Піднімається сходами на четвереньках, спускається поповзом або просто сповзає. При ходьбі може штовхати іграшку перед собою або волочити її за собою.

Орієнтовні вправи.

Гра з предметами. Найкраще кубики, пірамідка; Сюжетна гра. Це схованки, доганяли; розповідаючи казку використовувати більше міміки, можна за допомогою шкарпеток зробити невелику постановку; гра з іншими дітьми. Дитина буде вчитися у дітей тому, чого не встигла навчитися сама або з вашою допомогою. Якщо дитина вам щось дає, ви берете і обов'язково говорите «спасибі».

Приблизний комплекс вправ для дітей у віці від 1 року до 1 року і 2 місяців.

1. Ходьба. Дорослий стоїть перед дитиною і манить його до себе яскравою іграшкою, підбадьорюючи ласкавими словами. для зміцнення м'язів тулуба, ніг і плечового поясу.

2. Малюк охоплює обруч зверху двома руками, дорослий тримає його з іншого боку і зі словами: "присідаємо" - присідає навпочіпки разом з дитиною. Обруч опускається вниз, потім зі словами: "встаємо" - обидва випрямляються, піднімаючи обруч вгору.

3. Повзання. Повзання (1-2 рази) під палицю з подальшим випрямленням тулуба (для зміцнення м'язів тулуба, рук, ніг, кистей, розвитку координації, уваги, кмітливості). Дитина повзе за іграшкою під палицю, підняту на висоту 30-35 см від підлоги. Потім іграшку кладуть на табуретку висотою 45 см, малюк повинен встати, щоб взяти її.

4. Повзання. Повзання (1-2 рази) через обруч з наступним випрямленням тулуба. Дорослий тримає обруч, перед дитиною кладуть на підлогу яскраву іграшку, яку поступово відсувають, пропонуючи, таким чином, дитині проповзти через обруч, поставлене перед ним, ще раз. Потім іграшку кладуть на табуретку (стілець) висотою 45 см на відстані 1-2 метри від обруча. Малюк повинен встати, щоб взяти її.

від 16 до 19 місяців

Вставляє кілочки в отвори потрібного діаметру. Намагається помістити один предмет всередину іншого (тут підійде матрешка для гри).

Може спробувати вдарити по м'ячу, але замість цього часто на нього наступає. При ходьбі може рухатися вбік і назад. Може прискорювати крок, якщо чимось збуджена або якщо її наздоганяють.

Може покотити м'ячик іншому і вміє піднімати предмети на ходу. Кидає м'яч. П'є з чашки. Більш впевнена, але зупиняється і повертається при ходьбі. Віддає перевагу котити коляску, а не сидіти в ній. Сортує предмети за формою та

укладає їх у поглиблення підходящої форми. Може розібрати іграшку на частини і знову її зібрати. Розстібає блискавку.

При ходьбі ставить стопи ближче один до одної. Хо́да стає більш розміреною і плавною. Може підніматися по сходах разом з батьками.

Ставить кубики один на другий в три чотири ряди. Любить оглядати нові предмети і місця. Намагається вилізти з ліжечка. Може навчитися знімати шкарпетки і черевички. Весь день активна і допитлива. Ходить, кудись дереться, скаче і бігає при першій можливості.

Приблизний комплекс вправ для дітей у віці від 1 року і 2 місяців до 1 року і 6 місяців.

1. гра "Біжи до мене" (2-3 рази) служить для підвищення емоційного тону дитини. Дорослий стає на відстані 2-6 метрів від дитини (в залежності від його вміння бігати) і кличе маля до себе, а коли той підбіжить - підхоплює на руки і підкидає вгору. Потім швидко переходить в інше місце і вправа повторюється.

2. Ходьба (1-2 рази) по килимку (довжиною 2 м, шириною 35 см), що лежить на підлозі. Вправа допомагає малюкові розвинути почуття рівноваги, увагу. Надалі ширину килимка можна зменшити до 25 см. Біля іншого кінця килимка кладуть іграшку і пропонують дитині принести її, пройшовши по доріжці приставним кроком або звичайним кроком. Можна також провести дитину по килимку, підтримуючи за руку.

3. Переступання через палицю, яка лежала на підлозі (2-3 рази). Вправа необхідно для розвитку почуття рівноваги, координації рухів, уваги, вміння переступати (піднімати ноги на певну висоту). Необхідно покласти на підлогу палицю і показати, як через неї можна переступити. Якщо малюкові спочатку це ще складно, допоможіть йому.

від 19 до 24 місяців

Підкидає м'яч вгору вниз, а не кидає його просто куди-небудь. Може вдарити по м'ячу, не впавши і не спіткнувшись об нього. Любить висіти на витягнутих руках. Може видертися на великий стілець, перевернутись і сісти. Бігає ще не дуже впевнено з труднощами, зупиняється і огинає кути. Намагається підстрибнути на обох ногах, але може і не відірватися від землі. Перевертає сторінки одну за одною. Любить малювати пальцем і писати великою крейдою.

1. гра "Наздожени собачку" (2-3 рази) служить для підвищення емоційного тону дитини. Дорослий тримає в руках велику іграшкову собаку (або будь-яку іншу велику іграшку: кішку, ведмедика і т.д.) і біжить, пропонуючи малюкові наздогнати його (20-25 секунд), потім переходить на спокійну ходьбу.

2. Ходьба з розведеними в сторони руками по похилій дошці розвиває відчуття рівноваги при ходьбі, вміння триматися напрямки, координувати свої рухи, виховує сміливість. Дошка довжиною 2 м, шириною 25 см з одного кінця піднята над рівнем підлоги на 20-25 см (цього можна досягти, поклавши її, наприклад, на тумбочку). Дитина з розведеними в сторони руками піднімається по дошці на тумбочку, потім повертається вниз.

3. Повзання рачки по крамниці (1-2 рази) допомагає зміцненню м'язів тулуба, розвитку координації рухів рук і ніг, уваги. Малюк повзе по гімнастичній лаві по всій її довжині, потім виконує якесь завдання для випрямлення тулуба, наприклад, бере зі столу кубик і кладе його в коробку.

Орієнтовні вправи

«Пташки». Ноги злегка розставлені, руки опущені висять уздовж тіла. Розвести руки в сторони, помахати ними й опустити;

«Пташки п'ють». Ноги ширше плечей, руки вниз. Нахил вперед, руки відвести назад, випрямитися «Стриб - скік». Дитина стоїть довільно і виконує підскоки на місці. Можна чергувати з ходьбою.

«Удари». Ноги злегка розставлені, руки опущені, висять уздовж тіла. Підняти руки вперед, грюкнути, опустити.

«Пружинки». Дитина стоїть довільно. М'які пружинисті напівприсідання на місці.

Рухи, що входять у різні види діяльності, надають позитивний вплив на організм дитини, якщо дотримується правильна постава, а також дозування фізичного навантаження.

Рухлива гра «Потяг».

Разом з дитиною ви сидите на стільцях, робите кругові рухи руками перед собою, вражає гудку «ту! ту! », тупотите ногами. За сигналом «Зупинка» або «Приїхали» бігаєте по кімнаті або збираєте «ягоди або» гриби ».

Рекомендації з проведення фізкультурно-оздоровчих занять

Не виконуйте вправи з дитиною велику кількість разів.

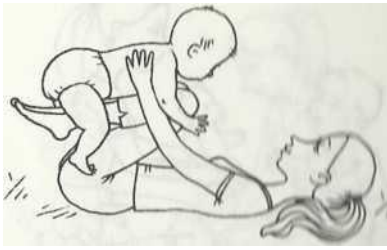
Дозуйте кожну вправу в залежності від фізичного рівня розвитку вашої дитини.

Слідкуйте за стомлюваністю дитини. Чи не перезавантажуйте її надмірною кількістю фізичних вправ.

Між вправами робіть паузу для відпочинку малюка.

Комплекс вправ № 1

1. Вихідне положення: дорослому лягти на спину, зігнути ноги в колінах. Дитину покласти животиком на зігнуті ноги дорослому.

2. Дорослому взяти дитину за руки, розвести їх в сторони і сказати «Давай розправимо крильця»
3. Дорослому підняти злегка ноги в гору і сказати «А тепер політаємо»
4. Дорослому тримати дитину за руки і злегка покачати з боку в бік, примовляючи «Полетіли»!
5. Повернутися у вихідне положення.
6. Все повторити 2-3 рази.

Комплекс вправ № 2

1. Вихідне положення: дорослому сісти, посадити перед собою дитину, взяти в руки іграшку (наприклад, брязкальце).

2. Погріміти брязкальцями.
3. Дорослому протягнути дитині брязкальця і сказати: «Візьми брязкальця».
4. Коли дитина візьметься руками за брязкальця, злегка притягнути до себе і сказати: «Іди до мене, малятко»,

5. Повернутися у вихідне положення.
6. Все повторити з іншими іграшками (3-4 рази).

Комплекс вправ № 3

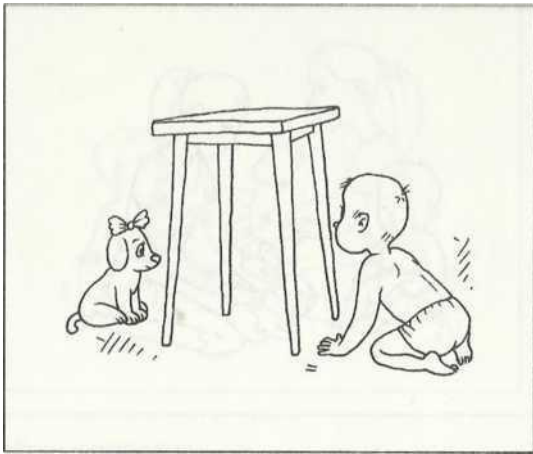
1. Вихідне положення: дорослому сісти, покласти поруч іграшки (наприклад, зайчика, білочку) і погладити їх.

2. Підняти іграшку і сказати: «Погладь зайчика», «Погладь білочку», «Візьми ручками»
3. Дорослому встати на коліна, підняти іграшку вище і сказати: «Станьмо на ніжки»
4. Повернутися у вихідне положення
5. Все повторити з іншими іграшками (3-4 рази).

Комплекс вправ № 4

1. Вихідне положення: дорослому покласти іграшку (наприклад, собачку), біля стільця; дитину посадити з іншого боку стільця.

2. Показати дитині іграшку і сказати: «Візьми собачку». Дитина проповзає під стільцем і забирає іграшку
3. Дорослому сказати: «Дай мені собачку». Дитина віддає іграшку дорослому .
4. Повернутися у вихідне положення.
5. Все повторити з іншими іграшками (4-5 разів).

Комплекс вправ № 5

1. Вихідне положення: дорослий показує дитині ляльку; дитина стоїть, тримаючись за стільчик.

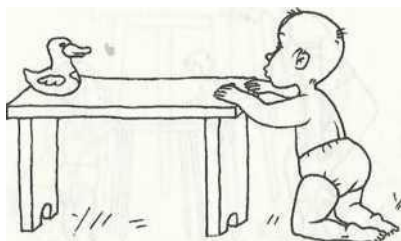

2. Дорослий кладе іграшку під стільчик і говорить дитині: «Візьми лялечку».
3. Дитина сідає на підлогу, бере іграшку і піднімається.

4. Дорослому сказати: «Дай мені іграшку». Дитина віддає іграшку дорослому.
5. Повернутися у вихідне положення.
6. Все повторити з іншими іграшками (3-4 рази).

Комплекс вправ № 6

1. Вихідне положення: дорослий ставить довгу лаву і кладе на край іграшку (наприклад, качечку); дитина сидить з іншого боку лавки.

2. Сказати дитині: «Візьми качечку». Дитина намагається залізти на лавку. Допомогти дитині, притримуючи її
3. Дитина намагається проповзти по лавці до іграшки і забрати її
4. Дорослому сказати: «Дай мені іграшку». Дитина віддає іграшку дорослому.
5. Повернутися у вихідне положення.
6. Все повторити з іншими іграшками (3-4 рази).

Комплекс вправ № 7

1. Вихідне положення: дитина сидить на килимку, витягнувши ніжки вперед; попереду дитини лежить іграшка (наприклад, качечка).

2. Дорослому сказати: «Візьми качечку». Допомогти дитині зігнутися вперед, взяти іграшку, підняти вгору і сказати: «Ось качечка».
3. Дорослому сказати: «Дай мені іграшку». Дитина віддає іграшку дорослому
4. Повернутися у вихідне положення.
5. Все повторити з іншими іграшками (4-5 разів).

Комплекс вправ № 8

1. Вихідне положення: дитина лежить на м'якій поверхні на спинці. Ніжки витягнуті вперед.

2. У руки дитині покласти іграшку (наприклад, ведмедика) і сказати: «На ведмедика»
3. Допомогти дитині зігнути ніжки, доторкнутися ними до іграшки і назвати її.
4. Повернутися у вихідне положення.

5. Все повторити з іншими іграшками (4-5 разів).

Комплекс вправ № 9

1. Вихідне положення: дитина лежить на животику; дорослий притримує дитину за ніжки.

2. Дорослому повернутися з боку і показати дитині іграшку (наприклад, брязкальце). Сказати: «Ось брязкальце» - і потрясти її.

3. Дитина витягує ручки вперед, тягнеться до іграшки. Дорослий віддає дитині іграшку, притримуючи його ніжки, і каже: «Спіймали!»

4. Повернутися у вихідне положення.

5. Все повторити з іншими іграшками (4-5 разів).

Комплекс вправ № 10

1. Вихідне положення: дитина сидить напроти дорослого. В руках у нього іграшка (наприклад, білочка).

2. Дорослий протягує руки і запитує: «Де білочка? Покажи ». Після чого піднімає вгору іграшку і каже: «Ось білочка».
3. Дитині потрібно повторити цю дію, піднявши високо ручки. Малюк повинен намагатися не опускати ручки кілька секунд.
4. Дорослий показує дитині: «Сховалася білочка». І ховає білочку за спину. Малюк повторює ту саму дію.
5. Повернутися в і вихідне положення.
6. Все повторити з іншими іграшками (4-5 разів).

Показники психічного розвитку:

Сфера розвитку:

Дрібна моторика. Завдання з цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння брати:

3–4: дитина свідомо робить заглиблення в пластиліні (глині);

Велика моторика. Завдання цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння хапання, спритності, рівноваги, швидкості, енергії, а також домінування ока, руки, ноги:

2–3: дитина робить щонайменше чотири кроки, не упускаючи м'яча; дитина ходить сходами, ступаючи поперемінно; дитина самостійно сідає на крісло; дитина підносить горнятко, тримає його між великим пальцем та іншими пальцями і п'є напій, не розливаючи та не пускаючи слину; дитина гойдає кульки (дві великі кульки з отворами та шнурівки з вузликом з однієї сторони), як маятник;

3–4: дитина підскакує, відриваючи та ставлячи обидві стопи одночасно; дитина ловить м'яч хоча б один раз із трьох кидків; дитина кидає м'яч хоча б один раз протягом трьох подач;

Перцепція. Завдання, що стосуються сприйняття, полягають на реагуванні на звук, встиганню дивитися на предмети, розпізнаванні кольорів, форм та розмірів:

2–3: дитина адекватно реагує на лоскотання, справляючи враження, що гра з дослідником є для неї приємною; дитина знаходить цукерку щонайменше два рази протягом трьох спроб; зацікавленість світловими імпульсами та зорова чутливість в нормі; слухова чутливість в нормі; зацікавлення поверхнею предметів в нормі; зацікавлення дитини запахом в нормі; дитина не проявляє нетипової, повторюваної поведінки та рухів (стереотипів), хоча може мати невеликі проблеми з координацією;

3–4: дитина розміщує правильно всі чотири елементи на дощечці та не потребує показу, щоб виконати завдання; дитина сама правильно знаходить отвори в дощечці, навіть, якщо не може вкласти в них елементи, а ставить їх тільки поблизу (нижче, вище) відповідного отвору; дитина розглядає книжку та цікавиться картинками (відкриває книжку, перегортає сторінки, приглядається до картинок);

Зорово-рухова координація. Завдання з цієї сфери полягають на вмінні координувати зір та руки одночасно (вкладання, допасовування елементів, нанизування кульок, розмальовування, написання):

3–4: дитина спонтанно креслить або ставить будь-який значок; протягом трьох спроб дитині вдається щонайменше один раз скласти вісім кубиків; дитина кладе щонайменше один кубик до коробки; дитина складає пазли, поєднуючи всі чотири елементи і не потребує демонстрації, щоб виконати завдання;

Наслідування. Завдання, що стосується наслідування, полягає у повторенні того, що хтось говорить, або показі того, що хтось робить.

3–4: дитина дивиться в калейдоскоп та крутить кільцем; дитина наслідує та натискає на дзвінок, який лежить перед нею на столі двічі (після вказівки: „Подивися, що я роблю”. Дорослий натискає по одному разу на дзвінок і каже дитині, щоб вона зробила те саме („Зараз ти”, „Зроби так, як я”.); дитина качає з пластиліну довгий валик;

Пізнавальна діяльність. Вік розвитку в цій сфері залежить від розуміння мови та успішності в певних завданнях, які не залежать від мови (рахування, укладання фігур, наслідування рухів).

3–4: дитина правильно складає елементи пазла; дитина доторкається або вказує щонайменше на три частини тіла ляльки; дитина правильно показує або подає обидва (великий, малий) елементи (дощечка з вирізаними трьома прямокутниками); дитина правильно складає всі шість елементів з картинкою корови і не потребує демонстрування, як треба виконати завдання; дитина з легкістю знаходить предмет, цілковито схований; дитина кладе м'яч до коробки;

Гра та зацікавлення предметами. Чим або як дитина прагне бавитися; ступінь витримки у грі, правильне використання предметів, можливості зосередження уваги, вміння долати труднощі та виправляти власні помилки.

3–4: дитина бавиться самостійно та користується предметами відповідно до їх призначення; дитина має відповідне вміння концентрувати увагу.

Сенсорна інтеграція аутичної дитини

Сенсорне виховання

На даному напрямку зосереджено основний зміст роботи з корекції когнітивної сфери дитини. Сенсорне виховання і розвиток уваги служать основою для розвитку у дітей пошукових засобів орієнтування: методів проб і примірювання. Сенсорне виховання є, з одного боку, основою для формування у дитини всіх психічних процесів: уваги, пам'яті, сфери образів-уявлень, мислення, мовлення та уяви, з іншого - воно виступає фундаментальною передумовою для становлення всіх видів дитячої діяльності (предметної, ігрової, продуктивної, трудової)(А. А. Катаєва, 1978).

Індивідуальна взаємодія аутичної дитини з навколишнім світом характеризується суттєвою індіферентністю до нього, власною «авторською» аутистичною діяльністю і особливою поведінкою, яка відображає не зовнішнє середовище, а складний багатовимірний, зазвичай, незрозумілий для оточення, внутрішній світ дитини. Однією з умов, які сприяють розвитку такої поведінки є дезінтеграція сенсорного сприйняття.

Ми спираємося на думку, що будь-якій дитині зі звичайним розвитком або з затримкою психічного розвитку притаманне підсвідоме прагнення до руху та сенсорних відчуттів. Але неадекватне сенсомоторне сприйняття робить неефективним будь-який учбовий процес. Тому перш ніж запропоновувати дитині когнітивні завдання та вправи необхідно вирівняти її тілесні та сенсорні відчуття. Покращити адекватне сприйняття власного тіла та переміщення тіла у просторі. В процесі сенсомоторної інтеграції ми можемо давати перші навички взаємодії з оточуючими, навички вербального спілкування, запроваджувати елементи когнітивного розвитку та поведінки.

На початкових етапах сприйняття дитиною навколишньої дійсності відбувається в рамках конкретного аналізатора (зорового, слухового, тактильного). Образи сприйняття при цьому мають дифузний, слабо

диференційований характер. У процесі цілеспрямованої корекційної роботи ці образи поступово стають більш диференційованими і систематизованими за рахунок формування зв'язків всередині певного аналізатора і міжаналізаторних зв'язків.

Іншою важливою стороною сенсорного виховання є своєчасне і правильне з'єднання сенсорного досвіду дитини зі словом. З'єднання того, що дитина сприймає, зі словом, що позначає сприйняте, допомагає закріпити в подані образи предметів, їх властивості і відносини, робить ці образи більш чіткими, систематизованими та узагальненими.

Педагогам важливо пам'ятати, що з дітьми із аутистичним спектром розвитку треба працювати, не втрачаючи з ним візуального та ситуативного контакту, накопичуючи і узагальнюючи практичний і чуттєвий досвід дитини.

Особливості порушення сенсорної сфери.

Нетипові реакції на відчуття; уникання чи пошук; стереотипні рухи - хитання, розгойдування, трясіння кінцівками, кружляння; неможливість лишатися на одному місці короткий проміжок часу; агресія; само агресія; незграбність рухів; вираження різних ступенів невдоволення при різкій зміні положення тіла; підвищений чи знижений загальний тонус тіла; неможливість концентрувати погляд на тому, що роблять руки; негативна реакція на миття голови або обрізання нігтів.

Перший етап навчання.

На початку першого етапу занять з дитиною аутистичного спектру розвитку необхідно провести діагностику сенсомоторних розладів та скласти індивідуальний план програми корекції. Первісна діагностика включає в себе опитування батьків і спостереження за дитиною в різних видах діяльності.

Завдання навчання і виховання.

Привчити дитину адекватно реагувати на людину, що поряд; виробити у дитини позитивну емоційну відповідь на взаємодію з іншою людиною;

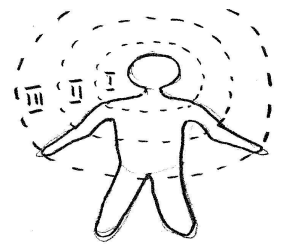
навчити дитину довільно фокусувати погляд на об'єкті, стежити поглядом за об'єктом, що рухається; автоматизація постуральних реакцій; вирівнювання загального фізичного і психічного тону; досягнення та закріплення у дитини адаптивної відповіді на дію сили тяжіння (гравітаційна безпека).

Корекція порушень роботи вестибулярної системи.

- Вплив на окорухові м'язи і м'язи ший.
- Вплив на постуральні реакції та реакції збереження рівноваги.

Вправи для корекції:

1. Дитина лежить на животі, спираючись на лікті. Дорослий катає перед нею машинку, м'ячик, тощо. Час дій, від 1-єї хвилини., або, якщо дитині ця гра подобається, то поки вона не припинить слідкувати за предметом. Завдання вправи - зміцнити окорухові м'язи і м'язи ший. Поліпшити конвергенцію очей.
2. Дитина – лежить спиною на підлозі, дорослий над нею тримає в руці яскраву невелику кульку або іграшку. Утримуючи голову дитини нерухомо стимулює її слідкувати поглядом за кулькою. «Лови кульку очками». Переміщує кульку по колу першої зони. На такій же відстані (до кінця плеча) дорослий переводить кульку в положення «між очей» та починає поступово знижувати кульку до перенісся. досягаючи симетричного зводжування очей дитини до внутрішнього кута. Час дії – не більше 1-єї хвилини на кожную зону.
3. Дитина лежить на підлозі обличчям до дорослого, двома руками впирається в руки дорослого - взаємні штовхання.
4. Вправа "Колода" Дитина витягнувши ноги, перекочується навколо своєї осі, спочатку в повільному, а потім у швидкому темпі.
5. «Їхали козаки». Вправа виявляє порушення в просторовому орієнтуванні дитини. При нахилі дитини вправо, вліво та назад – дитина повинна підставити руки. Вправа виконується дуже обережно, щоб не налякати дитину, як що вона до цього не готова.

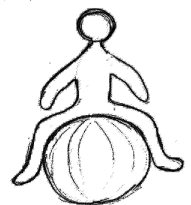
Корекція порушень засвоєння рухових навичок.

Диспраксія розвитку-порушення роботи мозку, що зачіпає організацію тактильних, а іноді також вестибулярних і пропріоцептивних відчуттів і перешкоджає плануванню рухів. Вона є однією з найбільш поширених ознак порушення сенсорної інтеграції у дітей з аутистичним спектром розвитку.

- Активувати навички "автоматизації" рухів.
- Генерелізація навиків рухів, використання їх в незнайомій ситуації.

Вправи для корекції.

1. «Повзання по пластунській» Дитина лежить на животі. Стимулом до руху є приваблива іграшка. Дитина намагається дотягнутися до неї. Дорослий звертає увагу на те, що б тулуб дитини торкався підлоги. При необхідності притискує дитину до підлоги, але так, що б не заважати руху.
2. Варіанти повзання – на спині, тільки за допомогою рук, тільки за допомогою ніг.
3. Вправи на фітболі. Дитина сидить обличчям до дорослого на фітболі. Дорослий тримає її міцно за руки. Повільно гойдаючи фітбол, пропонує дитині відштовхнутися ногою від підлоги. Разом з тим утримуючи зоровий контакт, та стимулюючи дитину говорити, або видавати звуки.

Дитина з диспраксією потребує схвалення та заохочення більше, ніж будь-хто. Хвалити її потрібно не тільки за виконане завдання, але й за саму спробу.

Корекція порушень нетипової тактильної чутливості.

Тактильна гіперчутливість - це тенденція негативно і емоційно реагувати на відчуття дотику. У однієї дитини можуть бути на тілі зони як з гіпер-так і з гіпочутливістю. Негативні реакції у дітей аутистичного спектру розвитку з порушенням сенсорної інтеграції часто пов'язані з дотиками, або тактильними відчуттями, однак подібні реакції спостерігаються і щодо звуків, світла, запахів, смаку.

- Навчити дитину взаємодіяти з відчуттями.

- Закріпити адаптивні відповіді на тактильні подразники..
- Стимуляція зон з гіпочутливістю.
- Формування позитивного емоційного реагування на подразники.

Вправи для корекції тактильної гіперчутливості..

1. «Сендвіч» - Дитина лягає на мат. Дорослий її накриває іншим матом та

зверху «намазує» масло, використовуючи для цього більшу частину ваги власного тіла.

2. Різні види стиснення, обжимання і трясіння кінцівок.

Показники розвитку до кінця першого етапу навчання.

Дитина повинна навчитися: адекватно реагувати на людину, що поряд; давати сталі адаптивні відповіді на деякі подразники; дивитися в очі людини, яка звертається до неї; позитивно реагувати на заняття сумісною діяльністю з терапевтом чи іншою людиною; усвідомлювати особисту важливість для себе самої; ініціювати найпростішу спільну діяльність; розширити рамки рухової та соціальної активності поза школою.

Другий етап навчання.

Усі вправи цього етапу дитина виконує з мінімальними інструкціями терапевта. Використовуються тільки непрямі підказки, які спонукають до дії. "Давай-давай", "Молодець, правильно робиш" і т.д. "Схема тіла" - це узгоджена пам'ять про всі частини тіла і всі рухи, які вони виконують. Результат сприйняття людиною власного тіла. Схема тіла складається з сенсорного образу тіла, що зберігається в мозку.

Завдання навчання і виховання

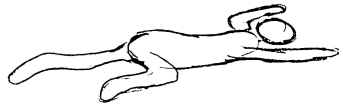
Вирівнювання загального психічного тону дитини; навчити дитину взаємодіяти з простором. (вперед, назад, вправо, вліво.); підтримання тону дитини з підвищеною виснаженістю в процесі когнітивних занять; формування уявлень про власне тіло, його положення в просторі, усвідомлення себе, через тілесні відчуття; білатеральна інтеграція кори півкуль головного мозку;

координація правої і лівої сторони тіла. Перенесення через середню лінію; рухове планування; слухові перцепції.

Корекція порушень роботи вестибулярної системи.

- Стимуляція вестибулярної системи для того, щоб знизити, підвищити або задати рівень активності дитини.
- Залучення в роботу обох рук.
- Несиметричні рухи обома руками.
- Координація око-рука.

Вправи для корекції.

1. Дитина лежить на спині. Терапевт ставить долоні на долоні дитини. Виштовхування двома руками одночасно. Заохочує дитину: "Штовхай сильніше!"
2. Теж саме з ногами. Але на початку вправи терапевт показує дитині відкриті долоні та пропонує поставити на них ноги.
3. "Поїзд". Поперемінне штовхання руками. З озвучуванням терапевтом кожного руху. "Чух, чух, чух, чух ..." Ритмування дитини.
4. Хитання дитини на ковдрі, вперед-назад і вправо-вліво. Якийсь напрямок руху дитині буде подобатися більше.
5. «Повзання по пластунські» Дитина лежить на животі. Стимулом до руху є приваблива іграшка. Дитина намагається дотягнутися до неї. Дорослий звертає увагу на те, щоб тулуб дитини торкався підлоги. При необхідності притискає дитину до підлоги, але так, щоб не заважати руху.
6. Стрибки на батуті, фітболі, стрибки на підлозі на обох ногах та на одній нозі.
7. Вправи з м'ячем Кидати і ловити м'яч двома руками. Кидати м'яч однією рукою по черзі. Кидати м'яч у ціль. Кидати м'яч комусь.

8. Вправа «Колобок». Дитина лежить на спині і притискаючи ноги до живота, охоплює їх руками під колінами. Прийняти вихідну позу може допомогти терапевт. Він же фіксує своїми руками кисті рук дитини. Завдання дитини піднятися в положення сидячи. Терапевт за руки трохи нахиляє дитину в бік. Так щоб поза була максимально незручною дитині. Цим самим терапевт стимулює дитину вирівняти себе по середній лінії.

Корекція порушень засвоєння рухових навичок.

- Розширення діапазону рухових навичок.
- Розвиток рухового планування.
- Формування "схеми тіла".

Вправи для корекції.

1. Повзання по похилій площині, переповзання через перешкоду, лазіння по невисоких сходах з подальшим самостійним спуском.
2. Пролізання крізь закриту перешкоду (трубу). Вилазити з туго обгорненої навколо дитини ковдри.
3. Музичні ритмічні вправи, хороводи з рухами, що повторяються.
4. Терапевт чіпляє прищіпки на одяг дитини. Спонукає її зняти прищіпки. Прищіпки чіпляються на середню лінію тіла в положенні дитини лежачи на спині, на одну руку, на спину в різних місцях, до деяких можна дотягнутися лише за допомогою другої руки.
5. Вправи, засновані на наслідуванні "Роби як я". "Роби так". Імітація простих рухів і поз.

Корекція порушень нетипової тактильної чутливості.

Кістково-суглобове почуття філогенетично набагато старше поверхневої чутливості. Тому починати роботу слід завжди з глибокої чутливості. І тільки після того, як буде встановлено довіру між терапевтом і дитиною, можна переходити до роботи з поверхневою чутливістю.

- Корекція порушень кістково-суглобового почуття.

- Корекція порушень поверхневої чутливості.

Вправи для корекції.

1. Щітковий масаж кінцівок з наступним обжимання суглобів. Дуже хороший ефект дає регулярне застосування масажу через кожні дві години протягом двох тижнів. Після цього - місяць перерви.
2. Потряхування кінцівок дитини в різних площинах.
3. Гра «Попався пальчик!» Терапевт сильно стискає суглоб на пальці дитини, стимулюючи його звільнити кінцівку. У більш складної інтерпретації ця гра має на увазі:
 - а) погляд на затиснуте місце
 - б) мовне послання дитини. "Дай!" "Пустити!"
4. Терапевт пропонує дитині проєкспериментувати з різними текстурами. Дитині можуть бути запропоновані щітки з ворсом різної жорсткості, пензлики, ємкості, наповнені крупами, бальзами, креми. Дуже важливо, щоб ініціатива "спробувати" виходила від самої дитини. Потім, терапевт, може взяти щось з обраного дитиною інвентарю і запропонувати його використати якимось інакше.
5. Говоріння в банку, (еховий мікрофон). Дитина може думати в банку, видаючи звуки. Вібрація, що виходить від стінок банки, дає новий сенсорний досвід дитині. І якщо цей досвід їй сподобається, то дитина буде прагнути видавати в банку якомога більше звуків.

Показники розвитку до кінця другого етапу навчання.

1. Зон с гіперчутливістю значно менше.
2. Дитина більш адекватно реагує на пропозиції терапевта спробувати інші види діяльності.
3. Дитина дає більше емоційних, позитивно забарвлених відповідей на запропоновані заняття.
4. Розширюється діапазон руху.
5. Рухи стають більш точними і послідовними.
6. Дитина впевненіше себе почуває при зміні пози в просторі.

7. Дитина іноді може провокувати спілкування.
8. Увага дитини стає більш концентрованою.

Третій етап навчання.

Якщо на перших двох етапах терапевт був провідною особою в занятті з дитиною, то на третьому етапі ініціатива багато в чому належить дитині. Вона уже зрозуміла, що за допомогою різного інструментарію може сенсорно насичуватися. Тут терапевт йде за дитиною. Заняття теж змінюють характер. Тепер це можуть бути ігри в яких може брати участь не тільки дитина, а й терапевт і, можливо, батьки. Дитина стає більш успішною в деяких видах діяльності і це її може спонукати розширювати свій діапазон рухової та соціальної активності.

Соціально-моральний розвиток

Дизонтогенез соціальної взаємодії

У 24 місяці дитина відрізняє батьків від інших, проте великої прив'язаності не виражає. Воліє бути на самоті. А в 36 місяців може не допускати до себе інших людей;

Дизонтогенетичні особливості ігрової діяльності 2-3 роки

Відмінності поведінки аутичної дитини від нормальної особливо чітко простежуються в процесі гри. Виділимо характерні відмінності, які виявляються у процесі розвитку дитини на чотирьох етапах «розвитку в грі»:

1. Проста маніпуляція. На відміну від нормальної дитини, гра якої є досить різноманітною, гра аутичної дитини – проста й однотипна. Він завжди повторює одні й ті ж ігри: весь час возить поїзд по колу, крутить колеса. Це все прості стереотипні дії, які повторюються.

2. Комбінаційна гра. Здорова дитина вміє комбінувати предмети, розуміючи зв'язок, який між ними існує. Аутичні діти здебільшого багаторазово повторюють одну і ту ж неусвідомлену комбінацію, що зумовлено неадекватним пізнанням зовнішнього світу.

3. Функціональна гра. На другому році життя здорова дитина показує, що розуміє призначення предметів. Вона бере ложку чи гребінець і починає робити вигляд, що їсть чи зачісується. Згодом вона бавитиметься в „будинок” з мініатюрними іграшками. Така гра вже є осмисленою.

Більшість аутичних дітей будуть, наприклад, складати стіл і стільці в один ряд чи будувати з них вежу. Здібніші діти інколи набувають деяких навичок функціональної гри, проте, якщо добре придивитись, їхні ігри є буквальною імітацією сцен буденного життя.

4. Символічна гра. Функціональна гра поступово переходить у символічну. Те, чого немає насправді, є важливим. Одне стає символом чогось іншого. Здорові діти не мають проблем із грою „на ніби”. Вони бавляться в „тата і маму”, уявляють себе ведмедиком чи поїздом. У символічних іграх потрібні навички, які виходять за межі сприйняття, за межі буквального. У аутичної дитини, з одного боку, за багатьма предметами, які не мають фіксованого призначення (палички, коробочки, кульки), може бути закріплена певна функція, і вона не погоджується використовувати предмет по-іншому. Наприклад, дитина-аутист використовує палички виключно для того, щоб впихати їх у диванні подушки у процесі своєї стереотипної гри, а застосувати палички для виготовлення чупа-чупсу з пластиліну відмовляється. З іншого боку, дитина-аутист часто використовує предмети й іграшки не за їх функціональним значенням, а керуючись власною логікою. Наприклад, вона наклеює пластир на стіну, але заклеїти «ранку на ручці у ляльки» відмовляється. Для багатьох аутичних дітей це зумовлює проблеми протягом усього життя.

Показники дизонтогенії: гра – проста й однотипна; багаторазове повторення однієї й тієї ж неусвідомленої комбінації; ігри не тематичні, а швидше є буквальною імітацією сцен буденного життя; аутична дитина часто використовує предмети й іграшки не за їх функціональним значенням, а керуючись власною логікою.

Ресурси:

стереотипність є першим кроком до зацікавленості; через багаторазове повторення закріплюється навичка; через багаторазове повторення імітаційних дій можна сформувати осмисленість цих дій.

Вікові можливості

Істотно розширюється коло спілкування дитини: поряд з рідними та близькими дорослими з'являються нові (персонал дошкільного закладу, незнайомі люди у транспорті, магазині, на відпочинку), взаємодіючи з якими вона задовольняє потребу в доброзичливій увазі, турботі, спілкуванні з приводу предметів, іграшок. Наприкінці другого року дитина дає собі загальну позитивну оцінку ("хороша", "доросла"), пишається своїми вміннями, спритністю, одягом, іграшками тощо, навчається розрізняти свою статеву належність; більше намагається обходитися власними силами. На третьому році формує "система «Я» («Я — Дмитрик»), потреба у схваленні, визнанні ("Я хороший") та самостійності ("Я сам!").

Завдання розвитку

Виховні завдання: підтримувати потребу дитини в доброзичливому, ставленні, увазі, захисті, допомозі, співчутті, схваленні, впевненості у власних можливостях; учити орієнтуватися в тому, що таке «добре» і «погано».

Розвивальні завдання: формувати елементарні способи спілкування; розвивати вміння слухати й чути дорослого; навчати способів прояву доброзичливості щодо однолітків; вправляти в мовленнєвому діалозі, ініціюванні встановлення контактів з однолітками, ситуативно-ділового спілкування та елементарного співробітництва з дорослими.

Організація життєдіяльності

Дорослий організовує буття дитини так, щоб під час спільної *предметної діяльності* допомогти їй освоїти елементарні моральні правила та норми взаємодії — навчити культурно звертатися, дякувати, просити, вислуховувати пояснення, запитувати, заявляти про власні бажання та інтереси, проявляти

самостійність, використовувати в спілкуванні різні способи комунікації — міміку, жести, тональність голосу, мовлення. Важливо гармонійно поєднувати ділове спілкування з особистісним: не тільки скеровувати діяльність дитини та бути носієм нової інформації, а й пестити її, радіти успіхам, заспокоювати у разі невдач, підтримувати, виявляти довіру до її можливостей, допомагати усвідомити доцільність об'єднання зусиль різних людей задля спільної справи, отримувати задоволення від спілкування.

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ - 3 роки життя дитини

Починати роботу з формування соціальної поведінки і навичок комунікації слід з навчання навичкам співпраці у дитини. Це дуже важливий етап, нехтування яким може призвести до низької продуктивності або відсутності результативності всієї подальшої роботи. На даному етапі соціальної взаємодії з дитиною формується її довіра до комунікативного партнера і закріплюється позитивне ставлення до процесу комунікації, дитина вчиться отримувати задоволення від взаємодії з іншими, у неї починає формуватися потреба в контактах, закладаються шаблони її власної соціальної поведінки.

Завдання навчання:

Формувати у дітей потребу емоційно-особистісного контакту з дорослим; навчати перебувати з дорослим або іншими дітьми в приміщенні; реагувати на звернення поворотом голови або поглядом в очі; вчити тримати руки на столі; навчати дітей виконанню елементарної мовної інструкції, що регламентує будь-яку дію дитини в певній ситуації. Діяти за зразком, повторювати рухи, звуки, наслідувати малювання; вчити адекватно, своєчасно і за призначенням використовувати дидактичний матеріал (не рвати, не м'яти, не кидати картки, іграшки); навчати дітей розумінню і відтворенню вказівного жесту рукою і вказівним пальцем; формувати у дітей здатність адекватно реагувати на виконання режимних моментів: перехід від заняття до ігор, переміщення в просторі; навчитися вкладати картку PECS в руку комунікативного партнера,

коли дитина бажає отримати будь-який предмет; спонтанно підходити до папки з картками PECS, вилучати з неї потрібну картку і передавати комунікативному партнеру для отримання потрібного об'єкта; сформулювати у дитини уявлення про себе як про суб'єкта діяльності, про власні емоційні стани, потреби, бажання, інтереси; реагувати на поклик, відгукуватися на ім'я. Для встановлення емоційного контакту з дитиною треба заздалегідь поцікавитися у батьків, що любить дитина, які предмети, іграшки, книги, герої мультфільмів, казок їй подобаються.

Приблизний зміст ігор і вправ.

1. Спільне обертання коліс. Мета: встановлення емоційного контакту. Матеріал: колеса, іграшкова машина, дерев'яні циліндри. Хід гри. Дитина крутить будь-який предмет. Дорослий бере такий самий або схожий предмет і, перебуваючи поблизу дитини, теж починає крутити свій предмет, намагаючись привернути увагу дитини до своєї іграшки. Якщо дитина проявляє інтерес до цього предмета, дорослий пропонує їй пограти нею. Будь-який прояв уваги дитини заохочується позитивною емоційною реакцією дорослого.

2. Пересипання круп, годування тварин. Мета: встановлення емоційного контакту. Матеріал: тазик або лоток з крупою (рис, гречка, горох), лопатка, предмети іграшкового посуду: чашка, каструля, сковорідка, ложка. Хід гри. Дорослий ставить перед дитиною посуд з крупою. Якщо дитина зацікавився і почала маніпуляції з крупою, то дорослий обережно підключається до її гри, починає сипати крупу дитині на руки, підставляти свої руки під крупу, яку сипле дитина, показує дитині як можна наповнювати посуд за допомогою лопати, ложки. Якщо дитина доброзичливо приймає дорослого в свою гру, то гру можна розширити, почавши годувати ляльку або тварин. При цьому дорослий може видавати різні звуки (жувати, плямкати, говорити ням-ням).

3. Перекладання паличок, розривання паперу. Мета: встановлення емоційного контакту. Матеріал: кольорові палички, камінці, газети. Хід гри. Дорослий викладає перед дитиною матеріал. Якщо дитина зацікавився ним і почала розглядати або брати в руки, то дорослий приєднується до гри. Якщо

дитина не проявляє інтересу або ініціативи в тому, щоб почати маніпулювати предметами, то дорослий починає першим, намагаючись зацікавити дитину і залучити до гри. Будь-яка активність або ініціатива дитини підкріплюється позитивним емоційним відгуком дорослого.

4. Подивися! Мета: викликати реакцію дитини при зверненні до неї по імені. Матеріал: мильні бульбашки, іграшки, які співають або говорять, машини, які гудуть. Хід. Для проведення цієї вправи треба використовувати ті іграшки, які привертали увагу дитини раніше, які вона любить. Дорослий називає дитину на ім'я, і відразу дме мильні бульбашки, так, щоб дитина їх побачила і повернула голову в їхній бік. (Аналогічно, відразу після імені дитини, дорослий включає музичну іграшку.). Поступово дорослий намагається стояти не прямо перед дитиною, а трохи осторонь, щоб дитині треба було б злегка повернути голову, щоб побачити бульбашки або іграшку, що її зацікавила.

5. Покажи! Мета: формування вказівного жесту. Матеріал: іграшкова машинка, бульбашки, лялька, кубик. Проведення. Дорослий ставить перед дитиною машинку і говорить: «Де машинка?» або «Покажи машинку». Після цього другий дорослий, який сидить поруч з дитиною складає його пальці в кулак, виставивши вказівний палець і простягає руку дитини до машини. Після цього дитину хвалять, дають пограти машинкою або іншим привабливим предметом. Спроби повторюються доти, поки дитина не стане вказувати сама. Дорослий поступово скорочує ступінь своєї допомоги.

6. Роби, як я! Мета: формувати навички імітації. Матеріал: немає. Проведення. Дорослий сидить навпроти дитини за столом. Кличе дитину на ім'я, говорить: «Зроби так!» і стукає долонею по столу. Якщо дитині потрібна допомога, можна взяти її долоньку і постукати нею по столу. Будь-яка ініціатива дитини, кожна її спроба (успішна або не дуже) заохочується емоційно. У міру успішності виконання завдання, підказки зменшуються до повного їх усунення. Можливі варіанти вправ для імітацій: плескання в долоні, потупати ногами, пострибати, постукати лопатою по столу, доторкнутися пальцем до носа,

закрити руками очі, покласти руки на голову, підняти руки вгору, в сторони, підняти одну ногу, зігнуту в коліні, покачати головою «так», похитати головою «ні», покласти руки на живіт.

7. Розчешись! Мета: виконання елементарних інструкцій. Матеріал: гребінець. Проведення. Дитина і вчитель знаходяться навпроти, поруч з дитиною сидить дорослий-помічник. Учитель каже: «Розчешись», помічник рукою дитини бере гребінець і проводить нею по волоссю дитини кілька разів. Ця дія заохочується. Інструкція дається кілька разів поспіль, поки дитина не зрозуміє, що треба робити. Помічник щоразу допомагає дитині виконати інструкцію, поступово зменшуючи частку своєї участі. Інструкція відпрацьовується доти, поки дитина не почне виконувати її самостійно. Можливі варіанти інструкцій: «дай», «дай це ...», «дай такий самий», «постукай», «попий», «пострибай», «принеси», «відкрий», «закрий», «поплескай в долоні», «покажи ніс», «покажи очі», «подивися», «сідай за стіл», «сідай на стілець», «поклади руки на стіл».

8. Сиди красиво (спокійно). Мета: навчати дитину співпраці, самоконтролю, вмінню слухати завдання, адекватному використанню дидактичного матеріалу. Матеріал: картки з будь-якими зображеннями, предмети іграшкового посуду, кольорові камінчики, картки із зображенням кольору, гребінець та інші. Проведення. Дитина сидить навпроти дорослого. Перед дитиною викладається машинка і картинка «слон». Дорослий каже: «сиди спокійно». Якщо дитина починає чіпати матеріал, дорослий складає її руки на столі і хвалить. Так робиться доти, поки дитина не стане сидіти спокійно і чекати інструкції дорослого. Щоразу дитину заохочують за спокійне очікування завдання.

9. Дай кубик! Мета: навчити дитину віддавати картку вчителю, якщо вона хоче кубик. Матеріали: сортер з різними геометричними фігурами. Проведення. За столом знаходяться вчитель і учень. Поряд з учнем сидить помічник. Перед учнем розташовується сортер, а фігурки учитель тримає в руках так, щоб дитина їх бачила. Коли дитина простягає руку до геометричної фігури,

помічник її рукою бере картку і вкладає в руку комунікативного партнера-вчителя. Учитель каже: «кубик» і дає дитині фігурку. Так само продовжується робота з іншими деталями сортера. Поступово дитина починає сама давати картку в обмін на фігурку без допомоги та підказок.

До кінця першого року навчання діти повинні навчитися: перебувати з дорослим або іншими дітьми в приміщенні; проявляти позитивну емоційно реакцію на ласкаве звернення; отримувати задоволення від взаємодії з дорослим; висловлювати задоволення емоційно за допомогою міміки, радісних вигуків; реагувати на звернення поворотом голови або поглядом в очі; спокійно сидіти за столом, тримати руки на столі; слухати звернену до дитини мову; реагувати на звернену мову поворотом голови, поглядом в очі; виконувати кілька елементарних мовних інструкцій.

Емоційно-ціннісний розвиток

Дизонтогенез

Емоційна реакція дитини трохи ненормована — дитина іноді демонструє неналежний тип і ступінь емоційної реакції. Емоційні реакції можуть бути не пов'язані з оточуючими об'єктами та подіями, що відбуваються навколо. Також загальмовані або надмірні і не пов'язані із ситуацією, дитина може кривлятися, сміятися або ставати суворою навіть, коли не відбувається ніяких очевидних подій або немає об'єктів, які могли б це спровокувати.

Вікові можливості

У ранньому віці малюкові притаманні висока емоційність, подразливість, плинність емоцій, нестійкий настрій. Він чутливий до характеру звертань до нього дорослих — їхніх виразів обличчя, рухів і жестів, тональності голосу, інтенсивності та змісту дій. За допомогою рідних та близьких дитина

навчається виділяти в довкіллі значуще для себе, діяти вибірково, надавати комусь/чомусь перевагу.

Завдання розвитку

Виховні завдання: формувати емоційну сприйнятливість, запобігати емоційній «глухоті», байдужості; навчати орієнтуватися в різних емоційних станах дорослих і дітей, адекватно на них реагувати;

Навчальні завдання: виробляти елементарні припущення з приводу виникнення тієї чи іншої поведінки близьких; вправляти в умінні діяти вибірково, відповідно до власних бажань приймати елементарні самостійні рішення щодо надання комусь/чомусь переваги, виявляти прихильність, симпатію бажання підтримати контакт, продовжити взаємодію.

Організація життєдіяльності

Дорослий схвалює прагнення дитини самостійно діяти, її оптимістичну налаштованість, правильну доцільну поведінку, співрадіти, співчувати іншим, відгукуватися на цілі проблеми, пропонувати допомогу, робити приємне. В ході ігор, предметній діяльності дорослий культивує звичку завершувати розпочату справу, оптимістично ставитися до труднощів, конструктивно використовувати надану допомогу, відмовлятися від непродуктивних маніпуляцій, помічати свої помилки та виправляти їх, пишатися успішними досягненнями, прибирати місце своєї діяльності. Емоційна сприйнятливість та здатність долати труднощі на шляху до мети — важливі складники компетентності, основи якої закладаються в ранньому віці.

Пізнавальний розвиток

Дизонтогенез пізнавального розвитку

Дітей аутистів цікавлять не стільки зміст, скільки деталі. Власне звідси походить вираз „загадка аутизму”. Загадка прихована в тому, що окремі деталі

не мають сенсу окремо; вони набувають сенсу лише тоді, коли загадка розгадана і ми отримуємо щось цілісне, завершене, а окремих деталей більше немає. У людей з аутизмом все цілком інакше. Деталі для них є важливішими, і вони не втрачають своєї цінності навіть після розгадки, тобто після отримання цілісної картини. Ціле не має для них інтересу, інколи головоломки вони розгадують у зворотному порядку. А коли розгадка готова, така дитина навіть не дивиться на результат.

Дитина з аутизмом, наприклад, побачивши маріонетку, може довго вдивлятися в її очі чи інші окремі частини, не звертаючи увагу на те, що це є цілісний предмет.

Вікові можливості

Прагнення до пізнання пронизує усі сфери життєдіяльності дитини, яка хоче не лише розглядати об'єкти природи, предмети найближчого оточення, людей, а й діяти з ними (конструювати, досліджувати, елементарно експериментувати, знайомитися з величиною, формою, кольором, особливостями матеріалу тощо). Дитина порівнює, підбирає, вдивляється, намагається діяти, помиляється, за допомогою дорослого виправляє помилки, збагачуючи свої життєві враження, особистий досвід. Наприкінці раннього віку ознайомлення з навколишнім середовищем набуває яскраво вираженого пізнавального характеру.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: виховувати інтерес до пізнання нового, незвичного; навчати зосереджувати на ньому увагу; вдивлятися, елементарно аналізувати, відкривати невідоме, пригадувати бачене раніше; вправляти в адекватній поведінці при зустрічі з незнайомцем —збагачувати переживання, пов'язані з відкриттям нового (радість, подив, захоплення);

Виховні завдання: формувати потребу в пізнавальній активності, культуру її здійснення; збагачувати сенсорні еталони, формувати спостережливість, допитвість як базові якості особистості.

Навчальні завдання: навчати обстежувати предмети зором, дотиком, рухом; вправляти в запам'ятовуванні, впізнаванні явищ та об'єктів природи, предметів, людей за характерними ознаками, добирати пари за аналогією; розвивати елементарні уявлення про величину (великий, малий), і (круг, квадрат, трикутник), колір (червоний, жовтий, зелений, синій, чорний, білий), об'єм (куля, куб) і т.д.

Завдання навчання і виховання

Обігравати з дитиною дії з предметами і множиною предметів; навчати дітей виділяти і групувати предмети за заданою ознакою; навчати виділяти 1, 2, 3 і багато предметів з групи; навчати розрізняти множину по кількості: 1, 2, 3, багато, мало порожній, повний; навчити складати рівну по кількості множину предметів-«стільки..., скільки...»; навчити зіставляти чисельності множини, що сприймається різними аналізаторами в межах двох без перерахунку; розвивати у дітей на основі їх активних дій з предметами і безперервними множинами сприйняття (зорове, слухове, тактильно-рухове); вчити виділяти і розрізняти множину по якісних ознаках і по кількості; формувати у дітей способи засвоєння суспільного досвіду (дії з наслідування, зразка і мовної інструкції).

Організація життєдіяльності

Умови життєдіяльності дитини мають сприяти розвитку інтересу до нових знань про природне, предметне, соціальне довкілля та саму себе. Дорослий розповідає малюкові про цікаві речі, пояснює, відповідає на запитання, підтримує бажання досліджувати, виявляти, знаходити, експериментувати. Разом з ним переживає радість відкриттів, подив, захоплення пошуковою активністю. Корисно спонукати дитину елементарно розмірковувати, спираючись на відому інформацію, пропонувати їй для зразка прості форми речень, узагальнень.

Особливий напрям роботи— *сенсорний розвиток* дитини, вдосконалення її пізнавальних процесів; сприймання, пам'яті, уваги, уяви, наочно-дійового

мислення. Ознайомлення з формою, величиною, кольором, масою предметів, їх знаходженням у просторі, динамічними властивостями предметів. Дорослий підтримує бажання дитини отримати елементарні уявлення про навколишнє: людину, частини її тіла (голова, очі, ніс, вуха, зріст, вага); фізичний та психічний стани (голодна, втомлена, радісна, засмучена, сердита); предмети найближчого оточення, їхнє призначення та дії з ними (одяг, меблі, посуд, іграшки); рослинний і тваринний світи, властивості природи: (води, ґрунту, піску); явища природи (світить сонце, падає дощі, сніг, дме вітер). Дорослий допомагає дитині *пізнавати саму себе*, привертає її увагу до власного обличчя та зовнішнього вигляду, навчає орієнтуватися в будові тіла, розпізнавати та запам'ятовувати різні його частини.

Формування елементарних математичних уявлень: про кількість.

Навчати дітей виділяти окремі предмети з групи; сортувати – складати групи з однакових предметів; в процесі підбору педагог супроводжує його дії перерахунком з вказівкою «ще», «багато», «один»; навчати виділяти 1 і багато предметів з групи по наслідуванню, зразку, словесній інструкції; навчати дітей знаходити 1, багато і мало однорідних предметів в спеціально підготовленій обстановці (наприклад, на столі педагога, в особистому зошиті/альбомі), фіксувати результат дії словом або використовувати жести.

Про форму: відмінність об'ємних і плоских форм – куля, куб, називати; навчати порівнювати предмети за формою, вибирати по інструкції (показувати в особистому зошиті/альбомі), зразку, вкладати в прорізи (куб Сегена, дошки Монтессорі); ознайомлення з функціональними ознаками – м'яч круглий, може котитися; куб має рівні сторони, не котиться.

Про розмір: великий і маленький, довгий і короткий, високий і низький з використанням тактильних відчуттів, рухових дій; засвоєння різниці в розмірах на власному досвіді – порівнювати геометричні форми дитячого конструктора і м'які модулі такої ж форми різних розмірів; показувати на вклеєних формах в особистому зошиті/альбомі.

Орієнтація в просторі: формувати поняття – зверху-знизу, зліва-справа, орієнтація в приміщенні, на вулиці, на листі альбому; освоєння простору, діючи по інструкції – відійди, підійди, туди, сюди.

Поняття про час: поняття часу доби – день, ніч; пори року – осінь; тепло-холодно.

Показники розвитку до кінця першого року навчання

Діти повинні оволодіти такими поняттями і навичками: виділяти 1, 2, 3 і «багато» предметів з групи однорідних і різних предметів; орієнтуватися в поняттях і вживати в мові «мало/багато/стільки ж (однаково)»; співвідносити кількість 1 і 2, 3 з кількістю пальців, рахункових паличок, фішок, жетонів; розрізняти предмети по кількості: 1, 2, 3, багато, мало. Безперервна множина - порожній, повний; знаходити по інструкції 1, 2, 3 і багато однорідних предметів в навколишньому оточенні; складати рівні по кількості групи предметів; виконувати інструкції дай стільки ж, виклади, покажи і тому подібне; розуміти вираз стільки ..., скільки, однаково; розрізняти об'ємні і плоскі форми; знати квадрат, коло, трикутник, прямокутник, об'ємні форми – кулю, куб, трикутну призму (дах), паралелепіпед (цеглинка); сформувати поняття довгий /короткий, високий/низький; орієнтуватися в приміщенні, на вулиці; виконувати інструкції по переміщенню в кімнаті – вперед, назад, стоп; вміти показувати частки свого тіла; орієнтуватися на аркуші паперу, в зошиті/альбомі – вище, нижче, посередині; орієнтація в часі – день, ніч; порах року - осінь, зима, весна.

Мовленнєвий розвиток

Дизонтогенез мовлення

Другий рік життя дитини

На другому році життя дитина починає розуміти мовлення дорослого. Завдяки постійному контролю з його боку за її поведінкою та мовленням прислухається до звуків його голосу. Інтонації, з якою до неї звертаються, постійно перебуває у тактильному контакті з дорослим; слухаючи інструкцію, виконує за його

вказівкою найпростіші дії за допомогою методу “рука в руку”. Розуміючи мовлення дорослого, постійно потребує тілесного контакту і словесних стимулів, щоб вступати у спілкування. Сама дитина категорично негативна щодо спілкування з дорослими, замкнута. Виконує елементарні дії, в процесі виконання яких повторює відкриті склади. Закриті склади не повторює. Бажання звертатися до дорослого за допомогою звуків, жестів, міміки ще відсутнє.

Вікові можливості

Спілкування з людьми та предметні дії потребують використання мовлення на основі якого в дитини розвивається узагальнена функція мислення. Якщо у дитини розвинене мовлення, вона активно опановує мову: від розуміння поодинокі схожості вона переходить до дедалі ширших і точніших узагальнень (за допомогою одного й того ж слова виражає різноманітні значення). Дитина навчається оперувати словом.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: дорослий (гувернер чи хтось з батьків) стимулюють дитину до контакту з ним та з природним оточенням, переважно з місцевими птахами: голуби, горобчики, ворони, які прилітають до людського житла. Годуючи птахів, дитині вказують на кожну пташину, називаючи чітко її назву. Демонструють метеликів, щоб дитина ними зацікавилася, чітко проговорюючи назву, щоб стимулювати дитину до повторення почутих слів.

Навчальні завдання: дорослий пропонує дитині словесні еталони та зразки речень: прохання, звертання, запитання, пояснення, серед яких є питальні, розповідні, окличні та називні речення, вимовлені з різною позитивною інтонацією, чітко, грамотно, що спонукає до запитань та відповідей на чужі запитання.

Виховні завдання: навчати дитину йти на мовленнєвий контакт зі знайомими дітьми й дорослими, її методом “рука в руці” знайомлять з ними, висловлюючи мімікою, жестами, посмішкою позитивне ставлення до них, утворюючи між ними й дитиною тілесний та емоційно-словесний контакт.

Організація життєдіяльності

У дворічної дитини переважає автономне мовлення. Вона продовжує використовувати відповідні слова для одночасного позначення ряду різних предметів: ля – лялька, дівчинка, підліток, доросла жінка; дя – тато, юнак, дорослий чоловік. Аутична дитина, навіть маючи певний словниковий запас, не прагне сама вступати у спілкування. Де б не були, дорослий створює для неї ситуацію спілкування, постійно розмовляючи з нею та перебуваючи у прямому контакті. Звернене до дитини мовлення дорослого чітке, виразне, правильно інтоноване, емоційно забарвлене, постійно підкріплюється позитивними стимулами. Щоб зацікавити й стимулювати дитину до спілкування, їй розповідають невеличкі казочки, твори-мініатюри, інтерпретуючи демонстрацією дії казкових персонажів чи героїв оповідань за допомогою іграшок, якими дитина маніпулює завдяки методу “рука в руці”. Для мовленнєвого підкріплення дій використовують твори українського народного фольклору: потішки, забавлянки, лічилки, на основі яких створюють різноманітні сюжетно-рольові словесні ігри.

Дизонтогенез мовлення 3 роки

Третій рік життя дитини

Третій рік життя дитини з типовим розвитком характеризується інтенсивним розвитком мовлення, становлення “Я-образу” дитини. Дитина з аутизмом на третьому році життя починає розуміти мовлення дорослих. У неї активно формується номінативна функція мовлення – називання предметів.

Починає формуватися сигніфікативна (означальна) функція мовлення – перша інтелектуальна мовленнєва функція людини. Дитина починає розуміти, що слова, які означають назви відомих їй предметів, означають ці предмети, зображені іграшками чи намальовані. Водночас формується регулювальна мовленнєва функція – дитина починає розуміти смисл і адекватно реагувати на слова-речення: “так, ні, не можна, забороняю”, інколи виконуючи дії відповідно до цих заборон. Починає реагувати на слова, що означають назви предметів, але для засвоєння слів, що означають назви предметів потребує контакту з ними – “рука – предмет”.

Вікові можливості

Дитина прислухається до звуків, слів, починає розрізняти інтонації голосу, розуміти слова пов’язані з елементарними практичними діями (годування, одягання, купання), диференціює за допомогою дорослого імена рідних, має уявлення про назви деяких предметів, іграшок, тварин. Дитина починає розуміти та реагувати на слова-схвалення та слова-заборони.

Завдання розвитку.

Розвивальні завдання: розвивати мовлення трирічної дитини з аутизмом, оскільки воно значно відстає від мовлення трирічної дитини з типовим розвитком. Дорослий контролює дії дитини, слідкує за нею, зупиняє її і стимулює до розмови: “Що це? Хто це? Скажи: дай!” Власне мовлення для регулювання своєї поведінки дитина не використовує, вона не наказує собі щось робити, виконувати якусь дію, а робить мовчки.

Виховні завдання: спонукати дитину до активного спілкування. До комунікації не лише з тими особами, хто безпосередньо нею опікується і від кого залежать її природні потреби, а й самій проявляти ініціативу, інтерес до спілкування з різними людьми. Викликати позитивну мотивацію, інтерес до

спілкування можуть лише цікаві для дитини теми для спілкування, у яких її мовлення супроводжується певними відповідними діями.

Навчальні завдання: навчати дитину виконувати артикуляційні вправи, дмухати “як вітер” – імітуючи разом з нею порив вітру, малює методом “рука в руці” сонечко, місяць, зорі, зображує політ літака, птахів, метелика; бризкає водичкою так, щоб дитина побачила, як іде дощ. Дитина постійно відволікається, зосереджується на власних почуттях, тому важливим стимулом її до роботи є опора на дитячий інтерес – зробимо і підемо ловити горобчика, метелика; підемо до пісочниці, по ласощі; підемо на подвір’я ліпити зі снігу сніжки й грати в сніжки, ліпити снігову бабу.

Організація життєдіяльності

З метою залучення до спілкування. Дитину вводять у контакт з дорослими та іншими дітьми – членами родини, з її однолітками з вулиці завдяки сюжетно-рольовим іграм, привертаючи увагу до спілкування чіткою вимовою слів, правильною артикуляцією звуків у них, прямим контактом: поглажування по голівці, по ручках, щоб вона постійно відчувала присутність дорослого і не “відходила у себе”. Постійно стимулюють до спілкування з іншими людьми, заохочують найменші прояви самостійності до контактів, хвалять, залучають до сюжетно-рольових ігор з різноманітними предметами: “погодуй кицю, цуцика, курчатко; розбери ляльку-неваляшку, їдемо машинкою до бабусі, зустріч у зоопарку. Завдяки таким іграм-діям вона вчиться правильно називати предмети, імітує їхні звуки, рухи; диференціює й класифікує предмети і явища за призначенням, формою, розміром, кольором, величиною. Навчається виконувати елементарні дії (разом з дорослим) – насипати у відерце пісочок у пісочниці, якщо взимку – сніг; супроводжуючи власні дії мовленням; викладати з піску різноманітні фігури, складати з пластмасових деталей конструктора різноманітні будівельні конструкції – башту, будинок, супроводжуючи дії

словами. У мовленні починає вживати формули мовленнєвого етикету.

Якщо дитина відвідує дитячий садок, її обов'язково знайомлять з його працівниками: вихователі, няні, логопед, медсестра та інші, з якими їй прийдеться спілкуватися, з їхньою роботою, щоб зацікавити до спілкування, мовленнєвого контакту з ними.

Мовленнєві розлади простежуються чітко після трьох років. На відміну від здорових дітей простежується тенденція повторювати ті самі фрази, а не конструювати оригінальні вислови. Типові відстрочені або безпосередні ехолалії. Виражені стереотипії і тенденція до ехолалій призводять до специфічних граматичних феноменів. Особові займенники аутичні діти повторюють так само, як чують, тривалий час немає таких відповідей як „так” або „ні”. У мові таких дітей нерідко наявна перестановка звуків, неправильне вживання прийменникових конструкцій. Можливості розуміння мови також обмежені в дітей з аутизмом.

Водночас деякі діти, що страждають на аутизм, демонструють ранній і бурхливий розвиток мовлення. Вони із задоволенням слухають, коли їм читають, запам'ятовують великі уривки тексту майже дослівно, їхня мова вражає недитячістю завдяки використанню великої кількості виразів, властивих для мовлення дорослих. Однак, можливості вести продуктивний діалог є обмеженими. Розуміння мови ускладнене, є труднощі у розумінні переносного значення, підтексту, метафор. Особливості інтонаційного мовлення також вирізняє цих дітей. Порушений тон і ритм мовлення. Отже, незалежно від рівня розвитку мовлення, за наявності аутизму насамперед страждає можливість використання мовлення з метою спілкування.

Показники дизонтогенезу: мовлення в цілому формується із затримкою; ехолалія; палалія; неправильне використання відмінків; «дивне» мовлення; використання зайвих питань у дітей з мовленням; осмислена мова може не використовуватись; відтворення чудернацьких звуків; наполегливе використання деяких слів чи фраз.

Ресурси: будь-яка наявність мовлення є сигналом до комунікації.

Мовленнєвий розвиток

Мета: Виховання «учбових» (академічних) умінь (сидіти за столом, імітувати). Розвиток слухової уваги. Стимуляція м'язів кисті руки та кінчиків пальців, м'язів обличчя та артикуляційних органів, активних мовленнєвих точок. Розвиток фізіологічного та мовленнєвого дихання. Формування уміння виконувати прості інструкції: «Дай», «Покажи». Формування жестів «Так», «Ні». Формування потреби у мовленнєвому спілкуванні. Накопичення пасивного та активного (слова - звуконаслідування) словника.

Організація життєдіяльності

Налагодження емоційного контакту. Як відомо, діти з аутизмом дуже вразливі і тяжко переносять зміни у навколишньому середовищі, розпорядку дня самої дитини, адаптаційний період може продовжуватися протягом кількох місяців, тому перші 2-3 заняття присвячуються встановленню формального контакту (дитина не відчуває небезпеки від педагога). Для налагодження емоційного контакту можна використати ігри: «Годинничок», «Хустинка», «Хованки», «Сорока-білобока» та ін.

Гра «Годинничок»

Мета: налагодження емоційного контакту дорослого з дитиною.

Хід гри: На початку гри логопед звертає увагу дитини на годинник, потім пропонує пограти в годинничок. Дорослий сідає на підлогу, всаджує дитину до себе на коліна обличчям до обличчя, бере руки дитини у свої руки та починає імітувати хід годинника – здійснює рухи вперед назад разом з дитиною. Ритм можна змінювати. Гра супроводжується мовленням: - Тік-так...

У випадку, коли у дитини спостерігається негативна реакція на заняття за столом, перші заняття проводяться на підлозі, чи іншому комфортному для дитини місці. Предмет, який найбільш цікавий дитині, слід перекласти на стіл, поступово дитина все частіше підходитиме до столу і братиме в руки іграшку, страх зникне і можна буде займатися за столом.

Дуже важливо сформувати у дитини погляд «очі в очі». Для початку відпрацьовується фіксація погляду на предмет, іграшку, картинку, яку педагог тримає біля своїх губ. Поступово час фіксації погляду на предметі буде збільшуватися і замінюватися поглядом в очі.

Розвиток навичок імітації. Запорукою успішного навчання є вміння дитини імітувати рухи, дії дорослого, для досягнення цієї мети корисними будуть ігри : «Кошенята», «Доріжка», «Вежа», «Потяг», «Ляльковий обід» та ін.

Гра «Потяг»

Мета: розвиток імітації рухів дорослого, розвиток ігрових дій, конструювання.

Обладнання: кубики, іграшкові тварини, ляльки.

Хід гри: викладаємо кубики в ряд на підлозі чи на столі – вагони. На кожен кубик ставимо гумову іграшку – пасажирів. Підштовхуючи останній кубик можна досягнути руху всього потяга вперед. Гра супроводжується мовленням. Якщо дитина не приймає участі у грі, чи у неї не виходить, використовуємо фізичну підказку. Включеність дитини у гру та її активність, обов'язково, підкріплюється.

Розвиток слухової уваги. Використовуються ігри: «Тук-тук», «Брязкальця», «Хто там?», «Слухай і виконуй» та ін.

Гра «Слухай і виконуй».

Мета: розвиток мовленнєвого слуху, уміння правильно сприймати інструкцію.

Хід гри: дитина стоїть на відстані 2 метрів від педагога. Дорослий дає команди, а дитина їх виконує (спочатку це дуже прості команди, наприклад: «Візьми», «Підніми», «Підійди», «Сядь»). Якщо дитина не приймає участі у грі, чи у неї не виходить, використовуємо фізичну підказку. Включеність дитини у гру та її активність, обов'язково, підкріплюється.

Розвиток дрібної та артикуляційної моторики. Процес стимуляції м'язів артикуляційного апарату та кисті руки, кінчиків пальців передбачає два напрямки роботи: пасивний (масаж), активний (статичні та динамічні вправи).

Для стимуляції м'язів кисті руки та кінчиків пальців можна використовувати такі ігри: «Рвемо папір», «Намотуємо клубок», «Прищепки», «Неслухняні кульки», «Їжачок», «Ніжки», «Барабанчик» та ін.

Гра «Барабанчик»

Мета: розвиток сили м'язів кистей рук, швидкості рухів пальчиків.

Хід гри: Сядьте з дитиною за стіл. Покладіть руки на стіл, покажіть, як можна барабанити по столу вказівним чи всіма пальцями.

- *Ось паличка-пальчик, гримить барабанчик!*

Хай дитина повторить за вами. Далі барабанити можна у різних ритмах. Якщо дитина не приймає участі у грі, чи у неї не виходить, використовуємо фізичну підказку. Включеність дитини у гру та її активність, обов'язково, підкріплюється.

Для стимуляції м'язів обличчя та артикуляційного апарату використовують пасивні та активні вправи, серед яких: «Товстий – худий», «Розчешемо язичок», «Хто вміє посміхатися?», «Зайчик», «Хованки», «Молоточок», «Трактор», «Нагодуємо курчат» та ін.

Гра «Нагодуємо пташенят»

Мета: стимуляція жувальних м'язів, навчити дитину спокійно відкривати рот та утримувати таку позу кілька секунд.

Хід гри: дитина сидить обличчям до логопеда, який показує малюнок, де зображено пташенят з відкритими дзьобиками. Дитині пропонується відкрити широко ротик, витримати паузу кілька секунд (спочатку 1-2 секунди, далі поступово збільшується тривалість до 4-6 секунд), після чого кладемо у ротик дитини «зернятко» (маленький шматочок яблучка, печива, цукерки).

Розвиток фізіологічного та мовленнєвого дихання. Використовуються ігри: «Запускання корабликів», «Фокус», «Сніжинки», « Жовтогаряча кулька», «Пірнаємо», «Літачок» та ін.

Гра «Сніжинки»

Мета: розвиток мовленнєвого видиху.

Хід гри: логопед показує дитині паперову сніжинку, підносить до обличчя, губи щільно зімкненні. Тихо і спокійно видихаємо повітря – **п**, сніжинка затріпотіла. Необхідно слідкувати за тим, щоб дитина не надувала щоки, не напружувалась. Звук повинен звучати чітко, без додавання голосних. Якщо дитина не приймає участі у грі, чи у неї не виходить, використовуємо фізичну, візуальну чи іншу форму підказки. Включеність дитини у гру та її активність, обов'язково, підкріплюється.

Навчання дитини виконувати інструкцію «Дай». На першому етапі дитину навчають давати один предмет (слід обирати предмети, які часто зустрічаються у побуті. Далі навчають дитину відрізняти даний предмет з 2-3 не схожих на нього, якщо дитина безпомилково дає необхідний предмет можна переходити до наступного.

Формування жестів «так», «ні». З цією метою можна використовувати гру «Їстівне - неїстівне»

Гра «Їстівне – неїстівне»

Мета: відпрацювання жестів «так», «ні», уявлення про те, які продукти можна їсти, а які ні.

Обладнання: пляшечки різних розмірів та форми з їстівними та неїстівними продуктами.

Хід гри: дитині пропонується понюхати пляшечку із смачним їстівним запахом (банан), далі логопед запитує: «Хочеш ?», дитина жестом відповідає «Так». На перших етапах можна використовувати фізичну чи візуальну підказку. Логопед дає дитині банан. Наступною дитині пропонується понюхати пляшечку з неїстівним та несмачним запахом (нашатирий спирт). Логопед запитує: «Хочеш?», дитина жестом відповідає «Ні». З такою метою можна використовувати пляшечки зі смачним, але неїстівним запахом («ягідний» шампунь), у цьому випадку можна дитині трішечки спробувати та закріпити відповідь «Ні».

Формування вказівного жесту (інструкція «Покажи»). Навчання інструкції «Покажи» проводиться за тією ж схемою, що і навчання інструкції «Дай», але тут можна використовувати малюнки вже знайомих предметів.

Накопичення пасивного словника починається вже при навчанні дитини виконувати інструкції «Дай», «Покажи». На першому році навчання ставиться на мету розуміння дитиною найуживаніших назв предметів, назв дій (стоїть, іде, сидить, їсть, спить), розрізнення понять «великий» та «маленький», «один» та «багато». Матеріалами для навчання можна використати іграшки, посуд, одяг, продуктами харчування, але предмети з кожної групи слід чергувати, щоб уникнути плутаниці. Також навчаємо дітей розрізняти граматичні форми однини та множини. З цією метою можна використовувати ігри: «Дзеркало», «Хто чим займається?» (опрацьовуються дієслова сидить, лежить, іде, стоїть), «Великий, маленький», «Один, багато» та ін.

Гра «Дзеркало»

Мета: розширення пасивного словника – назви частин тіла, одягу, дій.

Хід гри: логопед разом з дитиною розглядають її відображення у дзеркалі.

- *Хто це там? Це наш Ваня. Покажи, де у тебе голова. Покажи, пальчики. А де у тебе маєчка? Потопай ніжками.*

Накопичення активного словника. Мовленнєву активність дитину потрібно весь час стимулювати, створювати штучні ситуації, які провокують дитину звернутися за допомогою (покласти улюблені речі дитини у полі її зору, але не доступному місці; заховати частинку від пазла (якщо дитина ним зацікавилась і прийнялася його складати); заховати олівці (якщо дитина вирішила помалювати) і т.д.), давати дитині право вибору (хай дитина сама обирає, що сьогодні буде їсти чи одягати («Ти хочеш яблуко чи печиво?»)).

На першому році навчання активний словник збагачується аморфними ловами, для цього використовуються ігри: «Літак», «Машини», «Пограємо на гітарі», «Гості», «На! Дай!», «Сімейні фотографії» та ін.

Гра «Сімейні фотографії»

Мета: розвиток імітації мовлення дорослого, закріплення в активному словнику дитини слів «я», «мама», «папа», «баба», «дід», «тьотя», «дядя».

Обладнання: сімейний фотоальбом дитини.

Хід гри: дитина сидить за столом, на столі фотоальбом. Логопед, показуючи на фотографію запитує: «Хто це?», далі сам відповідає – дитина повинна повторити. Правильна виконання завдання підкріплюється.

Показники засвоєння змісту: дитина має позитивне відношення до занять (сидить за столом, прояви агресії чи спостерігаються порівняно рідко); дивиться в обличчя співрозмовника (контакт «Очі в очі»); свої бажання та потреби виражає засобами комунікації (жести, прості слова); знаходить необхідний предмет серед 2-3 запропонованих і дає чи показує його (відповідно до інструкції логопеда); впізнає на фотографіях себе, близьких та називає їх; впізнає тварин та предмети, що звучать та називає їх словами – звуконаслідуваннями.

Розвиток комунікативної функції мовлення: дитина реагує на вказівний жест педагога (дитина фіксує погляд на предметі, на який вказує педагог); адекватно реагує на фізичний контакт із оточуючими (дитина не проявляє агресії на контакт, проявляє радість, готовність до фізичного контакту, направляється щоб її підняли і легко погойдали, або взяли на руки і погойдали); реагує на звук (дитина проявляє реакцію на звук у вигляді руху очей, повороту голови у напрямку джерела звуку: брязкальця, свистка та ін); звертається по допомогу (напр. дитина вказує на бажаний предмет розташований у недоступному місці рукою, звуками, використовуючи руку дорослого); дитина розпізнає та подає предмет, який їй добре знайомий; реагує на голос педагога; дитина проявляє зацікавлення предметними малюнками (зображення не менше ніж 10/10 см); махає рукою на прощання; усвідомлює присутність особи; дитина проявляє зацікавлення предметними винагородами (ласощами, улюбленими предметами, іграшками); дитина адекватно реагує на своє відображення у дзеркалі.

Для дітей, які володіють мовленням: правильно вживає щонайменше одне слово з тих, які говорить; бавиться в ігри на почерговість вимови звуків; дитина може видавати неартикульовані звуки, незрозумілі слова.

Для дітей, які не володіють мовленням: використовує альтернативну комунікацію у вигляді обміну картинки на бажаний предмет (солодощі, напої, іграшки).

Художньо-естетичний розвиток

Музична діяльність

Дизонтогенез

Для аутичної дитини трьох років характерним є: повторення одноманітних фраз, відсутність ритму, інтонації та артикуляції; не адекватність сприйняття мелодії, ритму, відсутність реакції на них наспівуванням та рухами; не розуміння власних емоцій та емоцій інших, своєрідні сенсорні стимуляції та захоплення; наявність ехолалії можна подолати навчаючи дитину співу, розвиваючи її музичний слух; наявність ехолалії; дитина не прагне наслідувати дорослих; не адекватно сприймає мелодію, ритм і не реагує на них наспівуванням та рухами; ритмічними ударами в бубон не передає голосне і тихе звучання музики.

Вікові можливості

На другому році життя дитина уважно слухає фортепіанну музику (3-4 хвилини з перервами, неперервне звучання 15-20 секунд) та музикування на різних дитячих музичних інструментах: тріолі, ксилофоні, губній гармошці. При розвиненій здатності до імітації вона звуконаслідує під час музично-рухових показів ("гав-гав", "няв-няв" і т. д.), підспівує окремі склади пісень ("а-а-а", "ай"), повторює рухи дорослого. Увага стає стійкішою, якщо знайомі мелодії виконуються на різних музичних інструментах. Охоче слухає

знайомі пісні, підспівує окремі склади ("люлі-люлі", "ля-ля"), найпростіші слова пісень ("Маша", "Катя", "на", "дам"). За показом дорослого самостійно виконує танцювальні рухи, відгукуєчись на назву пісні, знайому музику. На третьому році життя дитина слухає оповідання в музичному супроводі може впізнавати знайомі пісні; може при розвиненому мовленні підспівувати дорослому.

Завдання розвитку

Виховні завдання: викликати в дитини інтерес до музичних творів, бажання їх слухати розуміти настрій та образний зміст музики, навчати розрізняти контрастні особливості звучання музичного твору (голосно - тихо; швидко - повільно, високо - низько);

Навчальні завдання: ознайомлювати з дитячими музичними інструментами, контрастними за звучанням (барабан, брязкальця); при розвиненому мовленні заохочувати до підспівування і співу; учить пов'язувати рухи з музикою в сюжетних іграх, вправах, танцях;

Розвивальні завдання: розвивати у дитини велику та дрібну моторику, виконуючи різноманітні рухи: плескати в долоні й по колінах; плескати в долоні з одночасним притупуванням однією ногою; пружинисто похитуватися на двох ногах, притупувати ними; стукати підбором, поперемінно виставляючи вперед то праву, то ліву ногу, робити крок уперед — крок назад на носочках, кружляти, виконувати пружинку з невеликим поворотом тулуба вправо — вліво, бігати й крокувати по колу в заданому напрямку.

Музична гра позитивно впливає на фізичний розвиток дитини, є важливим засобом становлення рухів, розвиває вміння слухати музику, злагоджено діяти.

Організація життєдіяльності

Дорослий створює середовище, насичене різними приємними звуками людського голосу та музичних інструментів, і малюк чує, запам'ятовує, відтворює, може доповнити рухами, жестами, мімікою, збагатити словами. Залежно від віку варіюється кількість пісень з різними завданнями: для

слухання, музично-рухового показу, звуконаслідування, складового співу музичних вправ; танців; музичних ігор. Важливо дотримуватися збалансованості різних видів музичної діяльності – слухання, приспівування, музичні рухи тощо. Добираючи пісні дорослий має пам'ятати: словниковий запас дитини ще дуже обмежений. Зрозумілим і цікавим для них має бути зміст пісень, коротких за текстом та легких для промовляння. Мелодія має складатися із повторюваних легких і коротких фраз.

Для корекції цих особливостей слід: використовувати музикотерапевтичні вправи, у яких дитина спільно із музикотерапевтом навчається модуляції голосу та співу та приспівування ритмічних пісень; застосовувати вправи із танцювальної терапії, на яких дитина, слухаючи музику навчається ритмічних рухів (перекладення музичного бубона з руки в руку); використовувати вправи із театральної терапії, де дитина виконуючи театральні ролі навчається диференціювати власні емоції та емоційні переживання інших (розігрування ролей позитивних та негативних казкових персонажів). Якщо дитина не прагне наслідувати дорослих та ритмічними ударами в бубон не передає голосне і тихе звучання музики. Цю властивість можна коригувати, спонукаючи її повторювати елементарні рухи за дорослим, наприклад вправа «мій настрій», у якій кожен із учасників групи зображає певним рухом, жестом свій настрій, а усі інші намагаються повторити його. Для того, щоб дитина навчилася передавати звучання музики слід зацікавити її хореографічними вправами, у яких вона повинна ритмічно хлопати у долоні, тупотіти ніжками, промовляти римовані вірші.

Художня література

Дизонтогенез

Дитина з аутизмом не проявляє зацікавлення до слухання казок, оповідань, та віршів та не відгукується емоційно на персонажів із певної казки, із затримкою повторює окремі слова, не відповідає на прості запитання, не бажає

самостійно роздивлятися книжки-розкладинки та коментувати побачене, стежити за розвитком подій у художньому творі.

Вікові можливості

Дитина раннього віку сприйнятлива до слухання художніх творів, особливо поезії малих форм, передусім фольклорної, та художніх творів, дійовими особами яких є діти й тварини. Вона емоційно реагує на казки, вірші, оповідання; відчуває ритм поезії, рухається відповідно до нього, включається у промовляння поетичних текстів; уважно слухає доступні вікові художні тексти; відповідає на запитання дорослого, висловлюється з приводу сприйнятого, супроводжує процес розглядання ілюстрацій у книжках, альбомах окремими словами, фразами.

Завдання розвитку

Створювати сприятливі умови для розуміння тем та змісту вірша, казки. Опановувати із дитиною навички читання окремих слів. Збагачувати художній досвід дітей народними та авторськими творами.

Організація життєдіяльності

Розвивальні завдання: дитина із аутизмом цього віку повинна збагачувати свою мовленнєву, ігрову, образотворчу діяльність, театральні дії фрагментами сюжетів з літературних творів, бережно ставитися до книжок.

Навчальні завдання: для того, щоб навчити дитину із аутизмом читати слід використовувати багато листків білого цупкого паперу, який слід розрізати на полоски 60 x 10 см. А також вибрати червоний маркер, який малює широкі лінії і на кожній полосці написати по одному слову. Висота букв повинна не перевищувати 7,5 см. Слова слід писати друкованими буквами, тому що саме в такому вигляді дитина побачить їх у книгах. Букви обов'язково повинні бути написані жирними лініями. Товщина лінії повинна бути приблизно 1,5 см. і більше. Це необхідно для того, щоб дитині було легше розглянути слово.

Показники ефективної організації життєдіяльності дитини: упізнає персонажів казки на ілюстраціях, розповідає про них, свої переживання в малюнках, іграх,

рухах; виявляє інтерес до поетичних творів, є чутливою до тих, які характеризуються мелодійністю, ритмічністю, чіткою римою; розуміє зміст поетичного твору, проявляє схильність до мовленнєвотворчої діяльності — разом з дорослим складає загадки, лічилки, короткі казки, ігрові діалоги, дитина опановує техніку читання по складах, які зображені на карточці. Саме в цьому віці закладаються основи майбутньої інтелектуальної діяльності, інтереси та здібності.

Театралізована діяльність

Дизонтогенез

У дитини із спектром аутизму не розвинене вміння концентрувати увагу та виражати власні емоції, вона не встановлює зорового контакту, не вміє співпереживати, виражати власний емоційний стан через міміку та жести, і не розуміє емоційний стан інших.

Вікові можливості

Дитина набуває вмінь та навичок сприймання *театрального видовища*: впізнає та емоційно позитивно реагує на розігрування драматизацій за змістом знайомих творів українського фольклору; На *другому-третьому роках* життя малюк в *ігровій діяльності* виконує дії відповідно до тексту, імітує рухи та дії, персонажів, повторює окремі з них (з іграшками, персонажами казок) за змістом казки під час повторного розповідання, показу; передає почуття мімікою, жестами, рухами, інтонацією, діями з іграшками. Розігрує (з допомогою дорослого) тексти забавлянок, -утішок, пісень, віршів із наочністю і без неї; повторює разом із персонажами звернення, примовки, наслідує окремі слова з відомих текстів.

Завдання розвитку

Виховні завдання: сприяти пізнаванню та усвідомленню дитиною: малих поетичних фольклорних жанрів (потішок, забавлянок, віршиків), їхнього призначення; різних видів театру (лялькового, тіньового); сутності змісту

театральної вистави. Вправляти дитину в сприйнятті театралізованих дій, адекватному реагуванні на них, переживанні різноманітних емоцій.

Розвивальні завдання: розвивати вміння виражати власний емоційний стан чи казкових персонажів за допомогою міміки та жестів.

Організація життєдіяльності

Ефективною є така організація буття дитини, що передбачає використання різних форм театралізованої діяльності — організовані дорослим у вигляді коротеньких занять (ігри-імпровазації, імпровазації-жарти, покази-драма-тизації, покази настільного театру, покази театру іграшок) та ініційовані самою дитиною (інсценування казок; примовляння віршків, утішок, песту-шок; проспівування пісеньок, колискових в іграх-маніпуляціях з іграшками). Організація життєдіяльності дитини вважається ефективною, якщо вона проявляє зацікавлення у театралізованій грі, активна у ігрових ситуаціях, згідно із словами коротеньких віршків, потішок, пісеньок, наслідує голоси тварин, птахів при відтворенні знайомих казок, поезій, фольклору; з інтересом та захопленням сприймає театралізовані вистави Організуючи театралізовану діяльність, дорослий використовує різноманітні матеріали, зокрема книжку-іграшку, книжку-розкладанку, настільний театр іграшок і т. д.

Креативний розвиток

Дизонтогенез

Інтерес дитини до гри і використання інших ігрових об'єктів помірний – дитина може виявляти невластивий інтерес до певної іграшки або використовувати її не за призначенням (наприклад, стукати іграшкою чи смоктати її).

Вікові можливості

Дитина в цьому віці— справжня дослідниця: спілкуючись з природою та людьми, діючи з різноманітними предметами. У такий спосіб вона відкриває елементарні при-чинно-наслідкові зв'язки, залежності між людьми, людьми та предметами, людьми і природою, собою та довкіллям. Якщо на другому році життя в малюка переважає шлях практичних "спроб і помилок", то на третьому

- набуває сили внутрішнє мислення, елементарне цілепокладання; дитина починає планувати свої дії та прогнозувати очікувані результати. Здатність до самодіяльності, прагнення до самостійності — важливий показник здатності та творчої активності.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: спонукати дитину до елементарних дослідницьких дій, коментувати та пояснювати їхні наслідки; надавати їй достовірну інформацію: навчати виділяти знайоме - незнайоме, головне - другорядне, однакове - схоже - відмінне;

Навчальні завдання: підтримувати прагнення розв'язувати елементарні проблеми, вдаватися до найпростіших форм розмірковування, заохочувати активне спостереження, обстеження доступного й безпечного; збагачувати радісні відчуття від самостійних відкриттів, підтримувати прагнення їх повторити; ознайомлювати з поняттями "безпечне" й "небезпечне" середовище, ілюструвати це прикладами, формувати поряд з мінімальною часткою життєво доцільного ризику виваженість та обережність.

Організація життєдіяльності

Буття і діяльність дитини має бути організовано так, щоб вона мала змогу вправлятися в умінні бачити нове у відомому й відоме у новому; знаходити в природному, предметному та соціальному довкіллі відмінне, схоже, однакове; виділяти дивне, незвичне, чарівне, дивовижне тощо. Важливо розвивати в малюка почуття нового, що стимулюватиме спочатку самодіяльну, а згодом творчу активність; потребуватиме нових вражень, урізноманітнюватиме буття дитини через виважену довіру, дозволить їй бути експериментатором, дослідником нового в природному, предметному та соціальному середовищі. Варто підтримувати прагнення дитини до творчої активності, схвалювати її конструктивні самостійні дії, не картати за помилки, формувати виважено-обережне ставлення до невідомого. У різних життєвих ситуаціях важливо надавати дитині можливість вправлятися у самостійності, радіти

досягненням, ініціювати бажання обходитися власними силами, звертатися по допомогу лише в разі об'єктивної необхідності.

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНТНОСТІ

РАННІЙ ВІК

(другий і третій роки життя)

<i>Форми активності</i>	<i>Показники прояву</i>
Фізична	Порушення м'язового тону (до гіпотонії або гіпертонії). Скованість незграбність, неритмічність і нескоординованість рухів. Манірність і химерність рухів, несподівані і своєрідні жести, нав'язливі рухові ритуали. Тенденція до моторної стереотипії в пальцях, руках, ходіння на пальчиках, одноманітний біг, стрибки з опорою на всю ступню. Нездатність розрахувати рухи за силою та амплітудою. Окремі складні рухи можуть виконуватись успішніше, ніж набагато легші. Розвиток дрібної моторики у окремих проявах відбувається раніше, ніж загальної. Точне і легке виконання спонтанних рухів у поєднанні з утрудненнях у довільній діяльності.
	- 24 місяці.

Соціально-моральна	Відрізняє батьків від інших, проте великої прив'язаності не виражає. Воліє бути на самоті; 36 місяців. Може не допускати до себе інших людей; У дитини з аутизмом спостерігається утруднення формування розмежування власного «я» і навколишнього світу, слабкість або відсутність контактів по відношенню як до близьких, так і однолітків;, ігнорування присутності інших дітей та дорослих, неперенесення прямого зорового контакту «очі в очі», погляді ніби «повз», відсутність фіксації погляду на обличчі людини; відсутність посмішки і відповідних емоційних реакцій, затримання формування навичок побутової адаптації, освоєння звичайних, необхідних для життя, дій з предметами, утруднення оволодіння навичками охайності, гігієни, одягання, самостійної їжі і т.п..
Емоційно-ціннісна	Дітям з аутизмом характерна підвищена емоційна чутливість, глибока недостатність емоційних контактів, емоційна холодність або

<i>Пізнавальна</i>	байдужість до близьких поряд з можливим симбіотичним зв'язком з матір'ю, поєднання байдужості і нечутливості до емоцій іншої людини з підвищеною чутливістю до стану матері, фіксація на неприємних враженнях, яскраво виражені страхи, яких складно позбутися, яскраво виражена потреба у захисті, підбадьорюванні, емоційній підтримці. Для дітей з аутизмом характерним є відсутність живої цікавості, інтересу до нового, дослідження навколишнього середовища;. Схильність сприймати інформацію, ніби пасивно вбираючи її в себе цілими блоками. Реакція відходу від спрямованих на дитину впливів навколишнього середовища. Негативна реакція або взагалі відсутність будь-якої реакції при спробах залучення уваги до предметів навколишньої дійсності. Дітей аутистів цікавлять не стільки зміст, скільки деталі. Деталі для них є важливішими, і вони не втрачають своєї цінності навіть після розгадки,
----------------------------------	--

	тобто після отримання цілісної картини. Ціле не має для них інтересу, інколи головоломки вони розгадують у зворотному порядку. А коли розгадка готова, така дитина навіть не дивиться на результат. Дитина з аутизмом, наприклад, побачивши маріонетку, може довго вдивлятися в її очі чи інші окремі частини, не звертаючи увагу на те, що це є цілісний предмет.
<i>Мовленнєва</i>	Для дитини з аутизмом характерна виражена недостатність або повна відсутність потреби в контакті з оточуючими людьми, притаманне ігнорування присутності інших дітей та дорослих, обмежене використання жестів та їх незграбність, відсутність вказівного жесту, обмеженість можливості розуміння мовлення, відсутність реакції на звернене мовлення, в тому числі і на власне ім'я. Іноді спостерігається мутизм – відсутність мовлення – у значної частини дітей, слабкість артикуляцій, відсутність формування простої фрази, ехолалії – повторення почутих слів та фраз – часто відірвані у часі, слова-штампи, фрази-штампи, фонографічність мовлення, що часто

	при хорошій пам'яті створює ілюзію розвинутого мовлення. У мовленні такої дитини відсутнє звертання, нездатність до ведення діалогу при достатньому розвитку монологічного мовлення. Характерна автономність мовлення, пізня поява у мовленні особистих займенників, особливо «я», і їх неправильне використання, порушення семантичної сторони мовлення (метафоричні заміщення, розширення або надмірне, до буквальності, звуження тлумачення значення слів), відсутність слів «так» і «ні», широке використання неологізмів поряд з нездатністю до словотворчості, порушення синтаксичної будови мовлення, звуковимови та граматичної сторони мовлення, порушення мелодики мовлення: голос надто тихий або надто голосний, порушення просодичних компонентів мовлення (відхилення тональності, швидкості, ритму, інтонаційного переносу).
<i>Художньо-естетична</i>	Повторення одноманітних фраз, відсутність ритму, інтонації та артикуляції; - не адекватність сприйняття мелодії, ритму,

	відсутність реакції на них наспівуванням та рухами. Не розуміння власних емоцій та емоцій інших, своєрідні сенсорні стимуляції та захоплення. Наявність ехології можна подолати навчаючи дитину співу, розвиваючи її музичний слух. Наявність ехології. Дитина не прагне наслідувати дорослих не адекватно сприймає мелодію, ритм і не реагує на них наспівуванням та рухами. Ритмічними ударами в бубон не передає голосне і тихе звучання музики.
<i>Творча</i>	Для аутичної дитини характерним є монотонність ігор, фантазій, інтересів, ігнорування іграшки; ігри з відблисками, тінями, світлом, маніпулювання з неігровими предметами, що дають сенсорний ефект (тактильний, зоровий, нюховий), переваги у грі неспеціалізованим іграшкам (яскраві кубики, намисто і т.д.), побутовим предметам (папірці, ганчірочки і т.д.) поряд з бажанням діяти з матеріалами (пісок, вода) та інтересом до просто фізичних ефектів при діях з предметами (скрип дверей, шум води, шурхіт паперу, «зайчик» від дзеркала

	і т.д.), некомунікативна гра поодинці, у відокремленому місці. В аутичної дитини є улюблені ігри, одна чи декілька. В таких іграх вона може годинами маніпулювати предметами, виконуючи дивні дії. Основні особливості таких ігор: ціль та логіка гри, зміст дій часто є незрозумілими для оточуючих, в цій грі є лише один учасник – сама дитина, повторюваність: дитина постійно здійснює один і той же набір дій та маніпуляцій, незмінність: гра, протягом тривалого часу, залишається незмінною, тривалість: дитина може бавитися в таку гру роками.
--	--

ДОШКІЛЬНЕ ДИТИНСТВО

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

(четвертий і п'ятий роки життя)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ. ДИЗОНТОГЕНЕЗ.

Фізичний розвиток:

Порушення м'язового тону (до гіпотонії або гіпертонії); нездатність розрахувати рухи за силою та амплітудою; незграбна моторика, неритмічні, незграбні, вайлуваті, скуті або неточні рухи з тенденцією до моторної стереотипії в пальцях, руках, ходіння на пальчиках, одноманітний біг, стрибки з опорою на всю ступню; манірність і химерність рухів, несподівані і своєрідні жести, нав'язливі рухові ритуали; надзвичайна граційність і спритність, координація довільних рухів, що втрачається при довільному виконанні рухових дій; розвиток дрібної моторики у окремих проявах відбувається раніше, ніж загальної; успішніше виконання складних рухів поряд з неможливістю виконання легших.

Психосоматика:

Головні болі, стреси, швидка стомлюваність; дефіцит уваги, метушливість, відволікання і гіперактивність; поганий апетит, слабкість інстинкту самозбереження; слабкість або відсутність реакцій на дискомфорт; слабка реакція на зовнішні і внутрішні подразники.

Сенсорний розвиток:

Гіперчутливість або гіпочутливість до сенсорних стимулів у навколишньому середовищі; хвороблива реакція на звичайні звуки, світло, колір або дотик, характерна не тільки підвищена ранимість, а й тенденція надовго фіксуватися на неприємних враженнях; низькі сенсорні пороги з вираженим негативним

фоном відчуттів, підвищеною готовністю до реакцій тривоги і страху; спотворення цілісної картини реального предметного світу і витончене виокремлення окремих, афективно значущих, відчуттів власного тіла, а також звуків, кольорів, форм оточуючих речей; дисфункції візуального сприймання.

Пізнавальний розвиток:

Відсутність живої цікавості, інтересу до нового, дослідження навколишнього середовища; схильність сприймати інформацію, ніби пасивно вбираючи її в себе цілими блоками; реакція відходу від спрямованих на дитину впливів навколишнього середовища; негативна реакція або взагалі відсутність будь-якої реакції при спробах залучення уваги до предметів навколишньої дійсності; труднощі довільного навчання, цілеспрямованого розв'язання реально виникаючих задач; нездатність переносити здобуті навички у аналогічні ситуації.

Психічний розвиток:

Порушення взаємодії психічних функцій; нерівномірність, парціальність інтелектуального розвитку; дефіцит психічної активності; швидка виснаженість і перенасиченість будь-якою цілеспрямованою активністю; порушення цілеспрямованості, утруднення у концентрації уваги; грубі порушення цілеспрямованості і довільності уваги; хороша механічна пам'ять поряд з труднощами довільної пам'яті; труднощі зрозуміння часу, тривалості, визначення послідовності подій, причин і наслідків; складності у символізації, перенесення навичок з однієї ситуації в іншу.

Мовленнєво-комунікативний розвиток:

Виражена недостатність або повна відсутність потреби в контакті з оточуючими людьми; ігнорування присутності інших дітей та дорослих; обмежене використання жестів та їх незграбність; мутизм – відсутність мовлення – у значної частини дітей; слабкість артикуляцій; відсутність формування простої фрази; ехолалії – повторення почутих слів та фраз – часто відірвані у часі; слова-штампи, фрази-штампи, фонографічність мовлення, що часто при хорошій пам'яті створює ілюзію розвинутого мовлення; відсутність у мовленні

звертання, нездатність до ведення діалогу при достатньому розвитку монологічного мовлення; автономність мовлення; пізня поява у мовленні особистих займенників, особливо «я», невідповідність вживання займенників; порушення семантичної сторони мовлення (метафоричні заміщення, розширення або надмірне, до буквальності, звуження тлумачення значення слів); відсутність слів «так» і «ні»; широке використання неологізмів поряд з нездатністю до словотворчості; порушення синтаксичної будови мовлення; аграматизми;

Соціально-моральний розвиток:

Запізніле формування розмежування власного «я» і навколишнього світу; неперенесення прямого зорового контакту «очі в очі»; погляді ніби «повз»; відсутність фіксації погляду на обличчі людини; відсутність посмішки і відповідних емоційних реакцій; ігнорування присутності інших дітей та дорослих; слабкість або відсутність контактів по відношенню як до близьких, так і однолітків; затримання формування навичок побутової адаптації, освоєння звичайних, необхідних для життя, дій з предметами; затримання оволодіння навичками охайності, гігієни, одягання, самостійної їжі і т.п.; прагнення до повного домінування і контролю над оточуючими людьми.

Емоційно-ціннісний розвиток:

Глибока недостатність емоційних контактів; підвищена емоційна чутливість; відсутній емоційний контакт з оточуючими людьми; емоційна холодність або байдужість до близьких поряд з можливим симбіотичним зв'язком з матір'ю; поєднання байдужості і нечутливості до емоцій іншої людини з підвищеною чутливістю до стану матері; фіксація на неприємних враженнях; яскраво виражені страхи, яких складно позбутися; яскраво виражена потреба у захисті, підбадьорюванні, емоційній підтримці; проблеми з розумінням логіки іншої людини, її уявлень та намірів; труднощі у адекватному вираженні власних станів (емоцій, почуттів, бажань тощо).

Поведінка:

Можлива польова поведінка: хаотичне переміщення у просторі кімнати без зосередження уваги на навколишніх предметах; стереотипність поведінки; деструктивність поведінки; негативізм; страх новизни, будь-яких змін у навколишньому середовищі; вимога до дотримання стабільності у навколишньому середовищі: однакова їжа, один і той самий одяг, постійний маршрут прогулянок тощо; хвороблива прихильність до рутинного, постійного (звичного) порядку; одноманітна поведінка зі схильністю до стереотипних рухів; аутостимуляції компенсаторного характеру, як засіб підняти свій тонус і заглушити дискомфорт: надавлювання на очні яблука, шурхотіння папером, розгойдування, обертання предметів перед очима; стереотипні рухи: помахування руками, застигання в певних дивних позах на тривалий час, вибіркове напружування окремих м'язів і суглобів, біг по колу або від стіни до стіни, стрибки, кружляння, розгойдування, лазіння по меблях, перестрибування зі стільця на стілець, балансування; стереотипні дії з об'єктами: невтомне трясіння мотузочком, стукання палицею, розривання паперу та ін.

Ігрова діяльність:

Монотонність ігор, фантазій, інтересів; ігнорування іграшки; маніпулювання з неігровими предметами, що дають сенсорний ефект (тактильний, зоровий, нюховий); переваги у грі неспеціалізованим іграшкам (яскраві кубики, намисто тощо), побутовим предметам (папірці, ганчірочки і т.д.) поряд з бажанням діяти з матеріалами (пісок, вода) та інтересом до просто фізичних ефектів при діях з предметами (скрип дверей, шум води, шурхіт паперу, «зайчик» від дзеркала тощо); ігри з відблисками, тінями, світлом; не комунікативна гра поодиноці, у відокремленому місці; нестійкість рольової гри (якщо вона присутня), переривання безладними діями, імпульсивною зміною ролі, яка теж не отримує свого розвитку.

Молодший дошкільний вік

Освітньо-корекційні завдання

Форма активності: фізична

Освітньо-корекційне завдання: навчити дитину оволодінню навичками догляду за своїм тілом та використанню за призначенням предмети побуту та вжитку. Розширювати елементарні уявлення дитини про будову людського тіла. Збагачувати руховий досвід дитини, орієнтуючись на її індивідуальні можливості та особливості. Виховувати наполегливість, витримку, бажання виконувати рухові дії правильно і отримувати від цього задоволення.

Форма активності: соціально-моральна

Корекційне завдання: розвивати у дітей з аутизмом фіксацію погляду на обличчя у спілкуванні та формувати відповідні емоційні реакції. Формувати навички організованої поведінки вдома, на вулиці, в громадських місцях, привчати до культурного споживання їжі та догляду за власним тілом, навчати бути уважним до дорослого та його звернень; вітатися, прощатися, дякувати за надану допомогу.

Форма активності: емоційно-ціннісна

Корекційне завдання: навчити дитину виражати власні негативні емоції у соціально адекватній формі. Розвивати культуру прояву почуттів, виразно виражати своє позитивне ставлення до когось/чогось, стримувати свої недоброчливі прочви щодо інших; навчати елементарних форм вербалізації власних переживань.

Форма активності: пізнавальна

Корекційне завдання: розвивати у зацікавленість у навчальній діяльності. Сприяти розвитку пізнавальної активності дитини в різних сферах життєдіяльності, вправляти в обстеженні предметів, об'єктів, людей, порівнювати між собою; збагачувати досвід використання сенсорних еталонів.

Форма активності: мовленнєва

Корекційне завдання: навчити дитину вимовляти прості речення та слова «так», «ні». Удосконалювати слухові відчуття, розвивати артикуляційні уміння; розвивати відчуття ритмомелодики поетичного твору, вдосконалювати звуковимову, вправляти в чіткій вимові всіх ненаголошених голосних та твердих і м'яких приголосних.

Форма активності: художньо-естетична

Корекційне завдання: розвивати у дітей прагнення до творчості (художньої, музичної, пісенної). Заохочувати дитину до експериментування і створення простих образів фарбами, олівцями, фломастерами, а також за допомогою глини, пластиліну, готових аплікаційних форм. Вчити вдивлятися в лінії, форми, плями, силуети у власних творах, знаходити подібність з предметами та явищами. Долучати до споглядання краси природи.

Форма активності: творча

Корекційне завдання: формувати у дітей прагнення до художньої діяльності (малювання, ліплення, створення аплікацій). Виховувати потребу і готовність виявляти елементи творчості в різних видах та умовах організації діяльності, надавати реальну можливість експериментувати, досліджувати, схвалювати виявлення творчої ініціативи. Формувати у дитини вміння співвідносити необхідні та доцільні для якісного виконання норми з можливістю проявити самодіяльність і творчий задум.

ОСНОВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ

Фізичний розвиток

Дизонтогенез

4 роки для фізичного розвитку аутичної дитини характерним є:

наявність стереотипних рухів певними предметами або частинами тіла; дитина ходить і бігає неадекватно (наприклад, на пальчиках, підскакуючи); справляє враження надзвичайно неспокійної (при підвищеному рівні активності) або надзвичайно безініціативної (при пониженому рівні активності).

Для аутичної дитини цього віку характерним є трясіння руками або плескання як вияв емоційного збудження, гойдання або розхитування туди-сюди; дитина крутить очима, пальцями, руками, шиєю, розмахує руками та предметами.

Для корекції фізичного розвитку дитини цього віку слід використовувати: вправи у яких дитина перекладає певні предмети (пазли, кружечки) з руки в руку; кидання м'ячиків у корзинку.

5 років для фізичного розвитку характерним є:

нав'язливе повторення певних одноманітних дій (ритуалів) і виникає сильне збудження, якщо вони порушуються; дитина оволодіває елементарними навичками догляду за своїм тілом. Але не використовує за призначенням предмети побуту та вжитку, основні засоби зв'язку, знаряддя, прилади, матеріали.

Для корекції цих особливостей слід використовувати ігри з м'ячем, надувними кульками, соціальні тренінги, наприклад («День народження», «йдемо в гості»).

Вікові можливості

Триває розвиток дитячого організму, всіх його органів та систем. Удосконалюються фізіологічні функції, обмінні терморегуляційні процеси, діяльність серцево-судинної і дихальної систем, що зумовлює зниження частоти серцевих скорочень та частоти дихання за хвилину. Видозмінюється форма грудної клітки, інтенсивно формуються череп, кістки рук, тазу, вигинів стопи та хребта. Знижується темп розвитку легенів. Поступово формується тип грудного та грудочеревного дихання. Відбуваються структурні зміни у м'язових тканинах, інтенсивно розвиваються моторні функції, зростає потреба в руховій активності та самостійних діях. Збільшується вага мускулатури (особливо нижніх кінцівок), зростає сила та працездатність м'язів.

Завдання розвитку

Виховні завдання: ознайомлювати дитину з чинниками здоров'я; формувати практичні вміння дбати про власне здоров'я, фізичний гарт, безпеку свого організму. Розширювати елементарні уявлення про будову людського тіла. Збагачувати руховий досвід кожної дитини, орієнтуючись на її індивідуальні особливості та можливості. Виховувати наполегливість, витримку, бажання виконувати рухові дії правильно та гарно, діставати від цього задоволення.

Викликати інтерес до фізичних вправ, рухливих ігор з елементами спорту. Сприяти руховій активності, самостійності та творчості в процесі організації рухової діяльності.

Навчальні завдання: збагачувати знання, вдосконалювати вміння й навички з, трудової діяльності:: навчати дитину брати посильну участь у створювальній праці, планувати свої дії, користуватися знаряддями та матеріалами, підпорядковувати свої дії меті, свідомо регулювати поведінку, узгоджувати власні дії з діями інших, домагатися високої якості виконання, радіти спільним досягненням.

Організація життєдіяльності

Молодший дошкільник потребує фізичної та психічної захищеності. Дорослий створює безпечні для його фізичного благополуччя та гарного самопочуття умови, показує і розповідає про існування корисного і шкідливого, безпечного і небезпечного, вправляє в умінні бути обережним та вмілим під час виконання рухів різної складності, працює над засвоєнням дитиною елементарних правил безпечної поведінки серед незнайомих предметів, обережного користування колючими та гострими предметами; правильного поводження на воді, на льоду; безпечних дій під час ігор з піском тощо. Батьки і педагоги дбають, щоб обладнання відповідало віковій дитині, а освітлення, якість харчування, чистота приміщення — гігієнічним нормам. Дорослий запобігає дитячому травматизму, отруєнню їжею, втомлюваності дитини. Він виявляє до неї повагу, доброзичливість, довіру, позитивно оцінює вкладені у предмет-но-практичну та м'язову активність вольові зусилля та старанність дошкільника.

Загартовування Тривають усі види загартовування дітей, у приміщенні підтримується температура повітря у межах +19/+20 °С. Денний сон організовується з доступом свіжого повітря. Проводиться загартовування сонцем під час ранкової прогулянки у весняно-літній період року. Забезпечується щоденне перебування дітей на свіжому повітрі. Прогулянка в

зимовий період здійснюється при температурі до -18/-22 °С. За низьких температур її тривалість скорочується.

Фізкультурно-оздоровча робота.

Щодня проводяться заняття з фізичної культури тривалістю 20-30 хв (двічі на ждень у спортивній залі, двічі— на свіжому повітрі в усі пори року, раз на тиждень — пішохідний перехід) 6-9 хвилинна ранкова гімнастика та гігієнічна після денного сну. Дорослий залучає дітей до спільних рухливих ігор і фізичних вправ, привчає гратися дружно, дотримуватися основних правил. Тривалість рухливих ігор, фізичних вправ на прогулянках становить 35—45 хв. Дорослий прищеплює та закріплює навички культурної поведінки молодшого дошкільника за столом, вправляє в умінні правильно сидіти під час прийому їжі, користуватися столовими приборами (ложкою виделкою, ножом, серветкою тощо);

Дорослий звертає увагу дитини на те, що стать людини проявляється у зовнішності, поведінці, діяльності. Разом з нею визначають найістотніші відмінності між хлопчиками і дівчатками, хлопчиком та чоловіком, дівчинкою – жінкою; знаходять між ними спільне. Дорослий також ознайомлює дитину з правилами безпечного перебування вдома, дитячому садку, на спортивному майданчику.

Показники психічного розвитку:

Сфера розвитку:

Дрібна моторика. Завдання з цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння брати:

4–5: дитина знаходить та подає щонайменше чотири з названих предметів і при цьому може скористатися зоровою допомогою;

5–6: дитина доторкається великим пальцем до кожного пальця почергово; дитина ріже папір ножицями (нарізає папір або вирізає клаптик паперу);

дитина формує предмет, який нагадує мисочку;

Велика моторика. Завдання цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння хапання, спритності, рівноваги, швидкості, енергії, а також домінування ока, руки, ноги:

4–5: дитина виказує визначене домінування однієї руки ; дитина копає м'яч щонайменше один раз протягом трьох подач;

5–6: дитина стоїть на одній нозі протягом 1 - 2 секунд;

Перцепція. Завдання, що стосуються сприйняття, полягають на реагуванні на звук, встиганні дивитися на предмети, розпізнаванні кольорів, форм та розмірів:

4–5: дитина без показу правильно розміщує всі три фігури в отворах або десь поблизу них; дитина поєднує всі п'ять кубиків з відповідними їм отворами та не потребує демонстрації, щоб виконати завдання;

5–6: дитина відповідно реагує на предмети (складає їх, доторкається придивляється до них, запитує або розповідає про них);

Зорово-рухова координація. Завдання з цієї сфери полягають на вмінні координувати зір та руки одночасно (вкладання, допасовування елементів, нанизування кульок, розмальовування, написання):

4–5: дитина правильно вкладає три фігури до отворів; дитина самостійно і точно розміщує всі три елементи в отворах дощечки; дитина складає пазли, поєднуючи всі чотири елементи і не потребує демонстрації, щоб виконати завдання;

5–6: дитина точно в межах малюнка розмальовує хвіст, вуха та лапи зайчика; дитина обмальовує крейдою або пальцем принаймні три фігури і не потребує проведення руки;

Наслідування. Завдання, що стосується наслідування, полягає у повторенні того, що хтось говорить, або показі того, що хтось робить.

4–5: дитина правильно наслідує щонайменше три звуки (напр., *ба-ба, па-па, ла-ла*); дитина правильно наслідує щонайменше два з трьох слів (*тут, сідай, любов*); дитина правильно повторює 2-3-цифровий ряд; дитина правильно повторює 4-5-цифровий ряд;

5–6: дитина з легкістю махає рукою на слова „До побачення” у відповідь на жест дослідника; дитина говорить „мяу, мяу” або наслідує голоси тварин, представлені дорослим;

Пізнавальна діяльність. Вік розвитку в цій сфері залежить від розуміння мови та успішності в певних завданнях, які не залежать від мови (рахування, укладання фігур, наслідування рухів).

4–5: дитина правильно розміщує за категоріями шість предметів; дитина подає щонайменше три предмети, що вимагалися, не дивлячись на малюнки; дитина розуміє та виконує щонайменше три простих вказівки („сядь”, „встань”, „іди сюди”, „дай мені”, „опусти руки”, „відчини двері” тощо);

5–6: дитина подає (доторкається, вказує) усі три фігури (коло, квадрат, трикутник); дитина правильно розпізнає п'ять кольорів; дитина знаходить та подає щонайменше чотири з названих предметів; дитина правильно доторкається або подає дев'ять літер з першого разу; дитина правильно подає два та шість кубиків (з восьми); дитина складає всі 12 карт (зелені, червоні, фіолетові ромб, кола, квадрати); дитина правильно показує щонайменше 14 картинок;

Гра та зацікавлення предметами. Чим або як дитина прагне бавитися; ступінь витримки у грі, правильне використання предметів, можливості зосередження уваги, вміння долати труднощі та виправляти власні помилки.

4–5: дитина правильно користується предметами, досліджує їх із зацікавленням, оглядає їх та доторкається до них;

5–6: дитина проявляє постійне зацікавлення предметними винагородами (ласощі та улюблені іграшки спонукають дитину діяти) або ж вона має внутрішню потребу виконання завдання та не очікує й не потребує винагород;

Налагодження контактів та емоційні реакції. Сформованість контактів дитини з іншими людьми (з батьками, з іншими дорослими, з дітьми): як дитина реагує на розлуку з батьками, в якій мірі вона в стані співпрацювати з іншими особами, а також, як задовольняє свої потреби, які реакції дитини на стрес, на раптові зміни, на те, коли їй перешкоджають у діяльності.

4–5: дитина налагоджує будь-які взаємини (вербальні або невербальні) з іншою особою;

5–6: дитина правильно реагує на власне відображення в дзеркалі (говорить, що бачить себе, вдає, що радіє, робить міни, легко доторкається до дзеркала); дитина правильно реагує на голос іншої особи, словами або іншим чином дає знак, що вказівку зрозумілу (кліпає очима, повертає голову в напрямку особи, яка до неї звертається, говорить „добре" або вертається на місце); дитина налагоджує зоровий контакт з іншою особою; емоційні реакції дитини на оточення і на співпрацю з іншими людьми є адекватними.

Соціально-моральний розвиток

Дизонтогенез соціальної взаємодії

Дитина із аутизмом 4-5 років не здатна розуміти правил гри. Більше цікавиться дорослими, ніж однолітками. Їй притаманна одностороння взаємодія.

Вікові можливості

Незважаючи на зростаючу самостійність дитини, роль дорослого як носія соціальних функцій, норм і вимог залишається у її житті значною. Спілкування з рідними та близькими дорослими стає пізнавальним – дитина розпитує, з'ясовує для себе коло соціально-схвалюваних та сприйнятливих форм поведінки. З допомогою дорослого вона усвідомлює коло своїх елементарних обов'язків, ознайомлюється зі своїми правами, починає їх відстоювати. Дитина навчається орієнтуватися в людських відносинах, розуміти ставлення до себе інших людей.

Завдання розвитку

Виховні завдання: формувати навички організованої поведінки вдома, на вулиці, в дошкільному закладі, громадських місцях; привчати до культурного споживання їжі, користування столовими приборами; догляду за обличчям, волоссям, тілом, використання засобів їх упорядкування; навчати бути уважним до дорослого та його звернень; вітатися, прощатися, вибачатися; дякувати за надану допомогу та увагу; заохочувати-бажання поділитися, поступитися місцем, висловити прохання, вживати слова "спасибі", "будьте ласкаві", "вибачте";

Розвивальні завдання: формувати в дитини гуманні почуття, елементарні уявлення про доброту, чуйність, товариську, уважність; спонукати до привітної взаємодії з однолітками, вдосконалювати форми ввічливого звертання до дорослих та однолітків, виховувати прагнення стримано поводитися; навчати називати інших дітей на ім'я, відповідати на їхні запитання; привчати дитину до виконання елементарних обов'язків, відповідальної поведінки.

Організація життєдіяльності

Організуючи буття дитини, батьки і педагоги виходять з того, що морально-духовний розвиток є основною сферою її особистісного зростання. Важливо створювати сприятливі умови для формування в молодшого дошкільника *моральної свідомості* (знань моральних норм, моральних почуттів). Дорослий культивує в молодшого дошкільника бажання бути

приємним для людей, що навколо, привітним, таким, що рахується з бажаннями, здібностями, почуттями інших.

Завдання для навчання.

Продовжувати формувати у дітей уявлення про себе і про свою родину; вчити дітей спостерігати за діями і грою кількох однолітків; вчити дітей впізнавати і виділяти себе на індивідуальній та груповій фотографіях; формувати у дітей вміння адекватного реагування на свої ім'я та прізвище (емоційно, словесно, діями); вчити пізнавати свою маму серед інших людей; продовжувати формувати у дітей уявлення про себе як про суб'єкта діяльності, про власні емоційні стани, про свої потреби, бажання, інтереси; показувати та називати частини свого тіла (голова, тулуб, руки, ноги); показувати на обличчі очі, рот, ніс, на голові - вуха, волосся; виявляти безпосередній інтерес до іграшок, предметів і дій з ними; відпрацьовувати навик фіксації погляду на обличчі однолітка, партнера по грі, вихователя; навчати вказувати пальцем або рукою на близьких дорослих (маму, рідних, вихователя, педагога) і деяких однолітків; вчити демонструвати рухове пожвавлення, посмішку на пред'явлення предмета.

Приблизний перелік ігор та вправ для розвитку.

1. *Хто прийшов?*

Мета. Навчити дітей впізнавати і називати членів своєї родини. Матеріали. Відсутні.

2. *Хто це?* Мета. Продовжувати знайомити дітей з членами сім'ї, узагальнювати навичку впізнавання, застосовуючи фотокартки, розвивати здатність впізнавати їх і себе по фотографіях. Матеріали. Фотографії дитини, членів родини.

3. *Де вуха? (Очі, ніс, рот, волосся і. т.д.)* Мета. Ознайомити дитину з частинами її тіла. Навчити показувати їх на прохання дорослого

Матеріали. Дзеркало.

4. *Правила поведінки.* Мета. Навчання дітей елементарним правилам ввічливості, вживанню ввічливих слів.

Матеріали. Відсутні.

5. *А у мене є ...!* Мета. Навчити дітей проявляти ініціативу у зверненнях з проханнями до дорослих. Матеріали. Улюблена їжа, напої, іграшки
6. *Що ти хочеш?* Мета. Навчити дітей робити вибір з декількох запропонованих предметів (об'єктів) та адекватно повідомляти про свій вибір. Матеріали. Улюблена їжа, напої, іграшки.
7. *Що зникло?* Мета. Навчати дітей просити про допомогу під час гри. Матеріали. Пазли, конструктор, пірамідка.
8. *Підказки.* Мета. Навчати дітей вербальній взаємодії, побудові діалогу. Матеріали. Немає. (Знання пісень, віршів.)
- Матеріали. Відсутні.

До кінця першого року навчання діти повинні навчитися:

Спостерігати за діями іншої дитини і грою кількох однолітків; впізнавати і виділяти себе на індивідуальній та груповій фотографіях; пізнавати свою маму серед інших людей; показувати на прохання частини свого тіла; виявляти безпосередній інтерес до іграшок, предметів і дій з ними; утримувати погляд на обличчі однолітка, партнера по грі, вихователя протягом короткого періоду часу; демонструвати рухове пожвавлення, посмішку на пред'явлення предмета (емоційний стимул); виконувати соціальну рутину: вітатися, прощатися, дякувати; звертатися з проханнями; обирати бажаний предмет, відповідати на запитання: «Що ти хочеш?»; доповнювати і закінчувати пісні, вірші, фрази; сидіти за столом, їсти ложкою, виделкою; самостійно брати картки з папки для звертання з проханнями.

Емоційно-ціннісний розвиток

Дизонтогенез

Емоційна реакція дитини трохи ненормована – дитина іноді демонструє неналежний тип і ступінь емоційної реакції. Емоційні реакції можуть бути не пов'язані з оточуючими об'єктами та подіями, що відбуваються навколо. Також загальмовані або надмірні і непов'язані із ситуацією, емоції можуть бути

непов'язаними із ситуацією або виникати рапто, коли не відблось ніяких очевидних подій або, які могли б їх спровокувати.

Вікові можливості

Вцьому віці істотно підвищується сприйнятливість дитини до зовнішніх впливів, зростає емоційна чутливість до них, здатність до елементарної вибірконості в спілкуванні з природою, предметним світом, виборі видів діяльності, прихильному ставленні до одних і неприхильному до інших людей.

Завдання розвитку

Виховні завдання: збагачувати досвід самостійних виборів, прийняття елементарних рішень та прояву найпростіших форм відповідальності за них перед іншими; вправляти в умінні конструктивно проводити вільний час;

Навчальні завдання: навчати дитину встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між її вибором та наслідками для оточення, виховувати культуру прояву почуттів – виразно виражати своє позитивне ставлення до когось/чогось, стримувати недоброзичливі прояви щодо інших; навчати елементарних форм вербалізації власних переживань та передачі їх у малюнку, розвивати у дитини почуття власної цінності.

Організація життєдіяльності

Батьки і педагоги розвивають у дитини сприйнятливість як її базову особистісну якість, виховують здатність емоційно відгукуватися на природне, предметне та соціальне середовище, не бути байдужою, емоційно глухою, Дитину ознайомлюють з абеткою емоцій через спостереження, прості етюди, малювання, виробляють у неї елементарну емоційну грамотність у *сприйнятті, аналізі та адекватній інтерпретації* основних емоційних станів людини, вмінні пов'язати певну міміку з приємними та неприємними життєвими подіями. З допомогою позитивних оцінок вони підносять уміння дитини емоційно відгукуватися на явища, об'єкти, вчинки, дії, якості, ставлення на щабель найвищих людських чеснот. Навчають дитину *адекватно* реагувати на різні життєві прояви, зрозуміло для інших *виявляти* свої переживання, *верба-лізувати* їх (розповісти про них рідним чи близьким), *передавати* їх

мімікою, жестом, інтонацією, кольором, формою, лінією, мелодією; *стримуватися* від прояву негативних емоцій (гніву, роздратування тощо); *оптимістично* почуватися.

Пізнавальний розвиток

Дизонтогенез пізнавального розвитку

Етіологічно значимі стимули, такі як людська особа, очі, не викликають тієї реакції, яка є типовою для здорових дітей; аутичних дітей цікавлять не стільки зміст, скільки деталі; аутоstimуляції на тілі. Показники онтогенезу : здатність до сприймання, запам'ятовування та аналізу навколо ділянки очей, візуальних деталей та подальшого їх точного відтворення; висока чутливість до певних візуальних деталей.

Вікові можливості

Протягом молодшого дошкільного віку пізнавальний розвиток дитини розгортається у трьох напрямках: розширюються та якісно змінюються способи орієнтації в навколишньому, виникають нові способи орієнтування в докільці, збагачуються її уявлення та знання про світ природи, предмети, людей, саму себе. Формуються якісно нові властивості сенсорних процесів — відчуттів і сприймань.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: сприяти розвитку пізнавальної активності дитини в різних сферах життєдіяльності; вправляти в обстеженні предметів, об'єктів, людей, порівнювати між собою.

Виховні завдання: збагачувати досвід використання сенсорних еталонів; виробляти звичку покладатися на власний досвід у разі виникнення різних проблем; розширювати уявлення, збагачувати враження про предмети, об'єкти природи, людей; показувати у доступній формі залежність життя рослинного, тваринного світу та людей від умов зовнішнього середовища.

Навчальні завдання: навчати виділяти загальні ознаки предметів, об'єктів, людей; знаходити подібність і відмінність; систематизувати та групувати їх за

різними критеріями; розуміти найпростіші причинні зв'язки між явищами; порівнювати сукупності на основі взаємно однозначної відповідності; розвивати уявлення про рівність — нерівність груп предметів; оперувати поняттями "багато", "мало", "один"; навчати визначати кількість, розрізняти процес лічби та його результат (у межах 5-10), порівнювати предмети за довжиною, шириною, товщиною і т.д.

Організація життєдіяльності

Дорослий виховує в дитини четвертого-п'ятого років життя такі важливі особистісні якості, як *спостережливість і розсудливість*: привчає вдивлятися, зіставляти, виробляти самостійні судження, робити елементарні припущення, покладатися на власний життєвий досвід, сумніватися, формулювати запитання, ефективно використовувати уточнення та пояснення. Важливо, щоб самостійно здобуті чи отримані за допомогою дорослого знання стосувалися всіх сфер життєдіяльності дитини. У разі, коли дорослий надає малюкові можливість досліджувати, експериментувати, запитувати, погоджуватися — виявляти сумнів, домагатися чіткої й доступної інформації, він зростатиме з розвиненим пізнавальним інтересом, великою жагою до нових знань, збагачуватиметься «розширюватиметься особистий досвід, формуватиметься реалістична картина світу.

Завдання навчання і виховання

Удосконалювати спільні дії дітей з дорослими в процесі ігор і вправ з математичним змістом. Розвивати розумові операції (аналіз, порівняння, узагальнення). Формувати супроводжуючу і фіксуючу функції мови. Вчити порівнювати множину і здійснювати перетворення множини (зменшувати, збільшувати, об'єднувати і роз'єднувати), в процесі ігор і занять дітей з предметами і безперервною множиною (пісок, вода і т. д.). Утворювати подальше число додаванням одного предмету до групи, попереднє — видаленням одного предмету з групи. Формувати елементарні рахункові дії з множиною предметів на основі слухового, тактильного і зорового сприйняття

(по наслідуванню, по інструкції, за зразком). Навчити дітей використовувати практичні способи перевірки - прикладання і накладення для порівняння і перетворення множини, визначення кількості, величини, форми предметів (об'ємних і плоских). Групувати предмети в множину за формою (кулі, куби, круги, квадрати), за величиною (великий — маленький, більше — менше, широкий — вузький) , за просторовою орієнтацією (високий — низький, вище — нижче, ближче — далі, довгий - короткий). Формувати уявлення про час: навчати дітей на основі найбільш характерних ознак (за спостереженнями в природі, по зображеннях на картинках). Розширювати знання про пори року (літо, осінь, зима, весна) і час доби (день і ніч). Формувати тимчасові уявлення - спочатку, потім, зараз, вранці, ввечері.

Формування уявлень про кількість і рахунок

Вправи на порівняння за кількістю безперервних множин (більше, менше, порівну або однаково). Супроводжувати дії поясненнями, використовуючи дані поняття.

Закріплювати уявлення дітей про кількості 1, 2, багато, мало, порожній, повний, використовуючи для цього наочний матеріал. Навчати вибирати 1 і 2 предмети з множини за зразком і за усною інструкцією. Вчити дітей порівнювати дві нерівні групи предметів за кількістю (що відрізняються між собою на дві одиниці: 1 і 3, 2 і 4), встановлюючи, яких предметів більше, менше, використовуючи прийоми накладення і прикладання. Вчити відповідати на питання «скільки?». Співвідносити 1 і 2 предмети з пальчиками і з рахунковим матеріалом (палички, фішки, жетони). Перераховувати предмети в межах 3х.

Супроводжувати перерахунок 3-х предметів плесканням в долоні, ударами, відповідним озвучуванням (хрю — порося, хрю-хрю — 2 поросят), дотиками вказівного пальця.

Про форму

Учити співвідносити геометричні форми і об'ємні фігури за зразком і інструкцією. Вибирати із запропонованих, потрібну форму і колір. Розрізняти і називати (для володіючи мовленням дітей) основні кольори і відомі форми і фігури. Використовувати трафарети для малювання в особистому зошиті/альбомі різних геометричних форм однакового і відмінного кольору, розміру.

Співвідносити реальні предмети з геометричними формами і об'ємними фігурами (ялиночка – трикутник, трикутна призма).

Про розмір

Формувати уявлення дитини про розмір, як про ознаку, яка може носити відносний характер. Порівнювати предмети за розміром і кольором: однакові за розміром і кольором; однакові за розміром і різні за кольором. Використовувати в мовленні поняття – однакові, різні, довгий-короткий, вище-нижче. Порівнювати предмети за довжиною різними способами – прикладати, накладати, порівнювати на аркуші особистому зошиті/альбомі. Використовувати трафарети для малювання в особистому зошиті/альбомі різних форм однакових і різних розмірів. Засвоїти і використовувати слова: довгий, короткий, однаковий. Давати пояснення (для володіючи мовленням дітей) висновкам порівняння – цей будиночок вищий, а той нижче, ці однакові.

Орієнтація в просторі

Орієнтація і переміщення в кімнаті, повторюючи рухи дорослого за інструкцією – вперед-назад, убік, відійди, підійди. Називати і виконувати дії з предметами за інструкцією або за зразком в просторі: вперед, назад, вгорі, внизу.

Орієнтація в часі

Закріпити поняття часу доби – день, ніч.

Розуміти послідовність подій: зараз, потім, почекай, вчора, сьогодні.

Спостереження за змінами в природі. Знайомити з ознаками пори року за спостереженнями і картинками. Визначення поняття - пора року «Літо», «Осінь».

Показники розвитку до кінця другого року навчання

Діти повинні навчитися:

Порівнювати множини за кількістю і об'ємом. Позначати множини словами більше, менше, порівну.

Уміти виділяти 4 предмети з групи за наслідуванням, за зразком, за інструкцією.

Співвідносити кількість предметів (3-4) з кількістю пальців, рахунковим матеріалом, використовувати практичні способи порівняння (прикладування і накладення), без перерахунку і з перерахунком. Виконувати інструкцію – порахуй, зроби як я, поклади стільки ж.

Уміти відповідати на питання – скільки?, стільки.

Здійснювати угруповання предметів за кількісною ознакою на основі зразка.

Виконувати операції об'єднання і роз'єднання в межах 4ох з відкритим і закритим результатами.

Малювати цифри 1, 2, 3, 4 по трафарету, по опорних крапках, самостійно, ліпити цифри з пластиліну.

Про форму

Знати, співвідносити і виділяти чотири об'ємні і чотири плоскі форми – куля, куб, трикутна призма, паралелепіпед, круг, квадрат, трикутник, прямокутник.

Про розмір

Знати, вибирати і порівнювати, групувати предмети по висоті, довжині різними способами. Розуміти і використовувати слова – довгий - довший, короткий-коротший, високий-вищий, низький-нижчий.

Орієнтація в просторі

Уміти самотійно пересуватися і переміщувати предмети в приміщенні за інструкцією і за зразком. Знати напрями руху і уміти позначити розташування предметів в просторі, на листі паперу, в зошиті/альбомі.

Орієнтація в часі

Знати час доби (день/ніч, ранок/вечір).

Знати і диференціювати послідовність дій, які характерні для кожного часу доби.

Розуміти і уміти виконати по інструкції рухи на швидкість і темпування рухів (швидко/повільно).

Знати і розрізняти, уміти назвати ознаки пів року.

Мовленнєвий розвиток

Дизонтогенез

Двоскладові та трискладові слова повністю не вимовляє, промовляє лише частини слів, переважно формуючи слово з першого складу та останнього звуку або з першого та третього складів.

З дорослими та однолітками для спілкування або виконання будь-яких дій вступає лише за спонуканням. Дії з предметами, іграшками та ті, що стосуються самообслуговування – одягання, взування, споживання їжі, санітарно-гігієнічні навички – намагається виконувати самотійно, інколи звертаючись по допомогу до дорослого, який стимулює мовленнєву активність дитини: “Скажи, як тебе звати. Скажи, що ти робиш, Скажи, що тобі допомогти.”

Вікові можливості

Мовлення дитини супроводжується такими засобами комунікації, як усмішка, сміх, виразні рухи. Формується вміння слухати та коригувати свою звуковимову, вловлювати спільне та відмінне у звуках та словах. На кінець п'ятого року життя дитина переважно оволодіває багатьма звуками рідної мови. Вона грає зі звуками та словами, експериментує з ними, вдається до римування та творчості, внаслідок чого виникає багато "дитячих" слів, не притаманних мовленню дорослих. Істотно збагачується словник малюка.

Завдання розвитку.

Розвивальні завдання: на четвертому році життя дитину заохочують називати предмети, явища, їхні дії, водночас навчають відповідати на запитання: “Що це? Хто це? Що робить мама? Що буде робити хлопчик? (чистити зуби). Спонукають за наслідуванням повторити речення з 2-3 слів, надаючи постійно позитивне підкріплення, щоб викликати інтерес до предмету мовлення та навчити самостійно висловлюватися, правильно відповідати на поставлені запитання.

Навчальні завдання: для правильної вимови звуків, артикулювання їх, насамперед розвивають мовне дихання (разом з дитиною дорослий у процесі безпосереднього контакту дмухає на смужки паперу, “гасить” свічку, надуває кульку, виспіває голосні “як мама, коли співає колискову”. Водночас дитина навчається повторювати голосні з різною силою голосу: голосно – звично – пошепки; у різному темпі: швидко – звично – повільно; навчається розрізняти інтонацію: “Як сказати цуцику, щоб не гавкав?, пожалій ляльку, ведмедика; поклич кицю.” Працюючи зі звуковими іграшками, дитина навчається визначати напрям руху: “Де телефон? Де дзига? Де барабан?” З метою розвитку фонематичного слуху, слухового сприймання з дитиною проводять різноманітні ігри: “Хто сказав? Що чуєш?” Залучаючи її до колективної ігрової діяльності. вчать розрізняти значення та співвідносити зі співбесідником особові

займенники: я- ти, ми – ви, він – вона – воно – вони шляхом залучення дитини до колективних ігор. Дорослий постійно заохочує дитину до практичної та мовленнєвої діяльності, викликаючи позитивне емоційне ставлення дитини до власного мовлення.

Організація життєдіяльності.

На четвертому році продовжується знайомство дитини з дитячим садочком. Дорослий знайомить її з приміщенням дитсадка: ігрова кімната, спальні, кабінет логопеда, їдальня, медпункт, кухня, санітарно-гігієнічний вузол. Водночас ознайомлює з обслуговуючим персоналом, вводячи у словник дитини відповідну лексику, стимулює називати предмети, які бачить і яких торкається у навчальній кімнаті (стіл, стілець, телевізор, шафа з книжками), у спальні (ліжко, вазони, тумбочка). У їдальні знайомить зі столовим посудом (ложка, виделка, ніж, чашка, тарілка), його призначенням, навчає ним користуватися, складаючи речення: “У каструлі варять їжу. У тарілку наливають суп, борщ. Каша в тарілці. Її їдять виделкою. Ложкою їдять суп, борщ. Хліб ріжуть ножом. З чашки п’ють молоко.” Навчає дитину розрізняти посуд, називати відповідними словами.

Розвиток комунікативної функції мовлення:

Дитина правильно реагує та орієнтується звідки лунає звук; розуміє прості ігри на «ніби»; дитина реагує не лише на вказівний жест, але й на інші («дай», «підійди», «тихенько»); вказує на предмет рукою; наслідує рухи тіла педагога, маніпуляції зі знайомими предметами; реагує на своє ім’я; співвідносить добре знайомі почуті слова із зображеними на предметних малюнках; охоче вступає у контакт зі знайомими людьми; реагує на прості (одноетапні) вказівки педагога; робить спроби наслідувати голоси тварин (вокалізує); розуміє інтонацію заборони і схвалення; показує не менше трьох частин тіла; вміє видувати бульбашки через соломку у воду, пересувати клаптики паперу та інші легкі предмети дмухаючи на них, пити через соломинку, облизувати льодяники, морозиво, жувати тверду їжу; виконує прості дії по чергові: вкладає кубики у

коробку, штовхати іграшку у відповідь (м'ячик, машинку...); предметні винагороди заохочують дитину до дії; бавиться в ігри з елементами прогнозування («Їхали ми, їхали...», «Їхав пан, їхав пан...»).

Для дітей, які володіють мовленням:

Дитина може часто повторює слова та вирази почуті раніше; може користуватися незрозумілим мовленням; використовує щонайменше 5 слів правильно; відповідає на запитання: «Як тебе звати?».

Для дітей, які не володіють мовленням

Використовуючи альтернативну комунікацію діє спонтанно. Вміє обирати серед опрацьованих картинок потрібну, звертатись до комунікативного партнера, який знаходиться на певній відстані (3-5 м), користується комунікативною дошкою, яка розміщена у приміщенні (таблиці з розкладом занять та ін.); дитина засвоїла мінімум три картки із зображенням бажаних предметів для альтернативної комунікації.

Підготовка до оволодіння писемним мовленням:

Впізнає добре знайомі предмети на дотик із зоровою допомогою (не менш ніж два); нанизує хоча б один предмет на шнурок; замальовує великі контури предметів на аркуші А-4, використовуючи один кольоровий олівець, виходячи за контур не більше ніж на 1,5 см; складає фігуру хоча б із двох сірників за зразком, та малюнок із двох частин; з'єднує дві крапки на відстані від 2-5см; дитина може взяти з поверхні предмет (драже, маленька цукерка), використовує для цього великий та два або більше пальців.

П'ятий рік життя.

Дитина п'ятого року життя, у якої аутизм, ще дуже неконтактна, хоч за період роботи з нею гувернера чи вихователя у дитячому садку поведінка її дещо змінилася стосовно комунікації. Вона починає відгукуватися на своє ім'я, знає своє прізвище, імена рідних, педагогів. Намагається звертатися до рідних, до гувернера з нагальним проханням, але у спілкування самостійно не вступає. На адресовані їй запитання відповідає, якщо перебуває у прямому контакті з

тим, хто її запитує. Може використовувати у власному мовленні слова-речення, що означають її потреби: пити, їсти, дати іграшку, проте мовлення супроводжує відповідними діями. На звернене мовлення реагує тоді, коли з нею встановлено прямий контакт: називає оточуючих людей, тварин, птахів, рослини, предмети, проте мовлення спотворене – погано вимовляє свистячі та шиплячі, вимова яких ще не автоматизована.

Завдання розвитку.

Насамперед значна робота проводиться з розвитку фонематичного слуху: “Що звучить? Хто співає? Хто говорить? Хто кричить? Що поїхало? Хто гуде? Що гуде?” Дитину навчають розрізняти інтонацію мовлення, відповідати у різному темпі, з різною силою голосу та різною інтонацією, залучаючи її до сюжетно-рольової гри разом з дорослим та з іншими дітьми.

Виховні завдання: гувернер чи вихователь, незважаючи на небажання дитини вступати у пряме спілкування з оточуючими дітьми та дорослими, продовжує формувати у неї уміння діалогічного мовлення, зокрема уміння правильно будувати репліки діалогу, навчає адекватно відповідати на запитання стосовно зображеного чи певної мовленнєвої ситуації.

Навчальні завдання: формуванню умінь усного зв’язного мовлення сприяють ілюстрації дитячих книжок, особливо з пазлами, які дають можливість скласти – відтворити відповідну зображену ситуацію не лише розповідного, а й описового характеру, прокоментувати її.

Організація життєдіяльності.

П’ятирічна дитина спроможна відбути недовготривалу екскурсію, в процесі якої у неї закріплюються уміння діалогічного мовлення, розвивається довготривала пам’ять, формується наочно-образне мислення. Вчиться складати невеличкі твори-мініатюри описового та розповідного характеру, у яких

відображено почуте й побачене на екскурсії. Основна увага дорослого звертається на правильну звуковимову, дотримання граматичного ладу мовлення. Забезпечення лексико-граматичної сполучуваності слів.

Мовленнєвий розвиток

Мета: Виховання уміння реагувати на стимули навколишнього середовища мовленням. Розвиток пасивного та активного словника (наповнення словника дієсловами, прикметниками). Розвиток складової структури слова. Формування фразового мовлення. Навчання писемному мовленню.

Зміст роботи:

На другому році навчання продовжуємо розвивати у дитини моторику рук та артикуляційний праксис, увагу, фізіологічне та мовленнєве дихання, силу голосу, а також:

Накопичення пасивного словника. Збагачуємо пасивний словник дитини іменниками, а також дієсловами, прикметниками (основні кольори, солодкий, кислий, солоний, холодний, гарячий та ін.), прийменниками (на, під, в, за), займенниками (я, ти, ми, вони). Діти засвоюють в імпресивному мовленні назви предметів, дій, які здійснює сама дитина, поступово навчається розрізняти ознаки предметів, орієнтуватися у просторі. З цією метою можна використовувати ігри: «Холодно – гаряче», «Знайди предмет», «Впіймай слово» та ін.

Гра «Впіймай слово»

Мета: розвивати вміння дитини розуміти мовлення оточуючих, співвідносити малюнок зі словом.

Хід гри: логопед показує дитині малюнок із зображеним предметом, далі називає ряд слів і учень повинен плеснути в долоні коли почує назву зображеного предмета.

Розвиток складової структури слова. З того набору звуків, що присутні у активному словнику дитини будуємо односкладові слова (дім, сир, сік, сад, м'яч, лід, лак, ліс та ін.). Далі переходимо до двоскладових слів з відкритими складами (диня, нога, муха, діти, небо, буду, хочу та ін.). Для формування складової структури слів можна використати вправи: «Довге та коротке слово», «Запам'ятай та скажи», «Відплескай слово» та ін.

Гра «Запам'ятай та скажи»

Мета: розвиток складової структури, почуття ритму.

Хід гри: логопед пропонує дитині прослухати поєднання однорідних складів з різним наголосом, інтонацією (па, папа, папапа), запам'ятати та з точністю відтворити.

Формування фрази. Навчаємо дитину будувати найпростіші фрази, виражати свої бажання фразами («дай сік», «на м'яч», «хочу іти», «ось диня» та ін.)

Навчання читанню. Проводиться у трьох напрямках, які по чергово використовуються у навчанні: 1) побуквенне (лото з малюнком та першою літерою зображеного предмета, останньою буквою та ін.), 2) поскладове (читання таблиць зі складами, схем та ін.), 3) глобальне (читання автоматизованих неграм, слів, розуміння письмових інструкцій та ін.).

Показники засвоєння змісту:

1. Дитина активно вступає у спілкування з близькими та спеціалістами. Розуміє мовлення та відповідає на прості питання, виконує інструкції у контексті ситуації.

2. В активному словнику дитини присутні повноцінні слова, що означають назву предмета, дію чи ознаку, які часто зустрічаються у побуті.
3. Вилловлюється фразами, що несуть побутовий зміст.
4. Співвідносить букви рідної мови з їх звуковими образами.

Розвиток комунікативної функції мовлення

Дитина реагує на жести (непослідовно), на деякі відповідає; звертається по допомогу використовуючи постійний жест; дитина правильно реагує на звук, проявляє зацікавлення та докладно орієнтується, звідки походить звук; вказує на предмет пальцем; наслідує дії педагога; вказує де її найближчі родичі (мама, тато, брат, сестра); проявляє зацікавлення до малюнків, відкриває зошит, перегортає сторінки, цікавиться картинками; у знайомій обстановці, після нетривалої адаптації налагоджує контакт із незнайомими людьми; показує частини обличчя; виконує почергово дії, під час малювання, ліплення, складання пазлів; дитина розуміє значення іменників та дієслів (від 3 -50), та показує/називає карточку з відповідним зображенням; адекватно реагує на своє зображення у дзеркалі, вміє відтворити 3-5 артикуляційних вправ; вибирає серед трьох іграшок (сопілки, брязкальця, дзвіночка), вибирає ту, що звучала; мотивацією до виконання завдань служить очікування цікавих для дитини ігор, дій.

Для дітей, які володіють мовленням

Називає щонайменше ім'я одного із найближчих родичів; правильно вживає 7-25 слів; може повторювати багато слів і звуків почутих раніше, користуватися «дивним», незрозумілим мовленням.

Для дітей, які не володіють мовленням

Альтернативна комунікація: аби виявити своє бажання вміє підійти до комунікативної, вибрати із набору картинок – відповідну та вручити її партнеру, який знаходиться у тому самому приміщенні, вміє вибрати із двох карток із

зображенням нейтральних предметів та однієї із зображенням бажаного предмету – потрібну.

Підготовка до оволодіння писемним мовленням:

Нанизує щонайменше три кульки з отворами на шнурок; вміє тримати олівець, ручку; спонтанно щось креслить, малює у зошиті; перегортає сторінки по одній; під час перемальовування кола малює фігуру, яка щонайменше нагадує його; при замальовування фігур виходить за край не більше ніж на 1 см та під час розмальовування дрібних деталей; розпізнає на дотик предмети сховані у мішку (без зорової допомоги знаходить щонайменше один названий предмет); дитина бере дрібний предмет діаметром 1-1,5 см (драже, маленька цукерка, користуючись для цього великим та вказівним пальцями); з'єднує крапки у зошиті (3-5); складає малюнок щонайменше з 4-х частин та фігуру щонайменше із 4-х паличок.

Художньо-естетичний розвиток

Образотворча діяльність

Дизонтогенез

У дитини не розвинене символічне мислення, і вона не проявляє зацікавлення до створення простих образів. При малюванні не заповнює всю площину аркуша, не вміє знаходити подібність з предметами та не демонструє емоційного відгуку на твори образотворчого мистецтва.

Вікові можливості

У процесі роботи з пластичними матеріалами дитина охоче оволодіває різними способами ліплення. У видозміненому шматку глини чи пластиліну маленький "творець" упізнає знайомі форми та образи. Під час роботи з папером (аплікація) дитина розкладає готові форми (коло, квадрат, овал), милуючись красою простих колірних композицій; може складати зображення різноманітних предметів, персонажів казок за допомогою готових частин.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: заохочувати до експериментування та створення простих образів фарбами, олівцями, фломастерами, матеріалами, що використовуються у нетрадиційних техніках, а також за допомогою глини, пластиліну, готових аплікаційних форм, деталей будівельного конструктора, паперу, природного матеріалу.

Навчальні завдання: вчити вдивлятися в лінії, форми, мазки, плями, силуети у власних творах, знаходити подібність з предметами та явищами, радіти результатам власної роботи та емоційно відгукуватися на твори образотворчого мистецтва. Розвивати емоційну чутливість; долучати до споглядання краси природи, різноманітних форм і кольорів предметного та соціального довкілля; виховувати здатність дивуватися, радіти, захоплюватися, розглядаючи твори декоративно-вжиткового мистецтва, народні іграшки, предмети побуту, картини, ілюстрації.

Виховні завдання: спонукати створювати художній образ засобами виразності пластичного матеріалу, передавати характерну будову, форму, виразність руху, радіти результатам власної роботи.

Організація життєдіяльності

Слід виявляти образотворчі можливості дітей. З цією метою проводиться обстеження дітей, в ході якого вчитель пропонує дітям малювання за бажанням. В процесі спостережень визначається провідна рука; ознайомлюємо дітей з необхідними атрибутами для образотворчої діяльності (олівець, кисть, папір, фарби, крейда, глина, пластилін і т. п.), із способами їх використання, з процесом малювання, ліплення, виконання аплікації; формуємо позитивного емоційного відношення до образотворчої діяльності; викликаємо в аутичних дітей інтересу до співтворчості з вчителем та іншими дітьми при створенні колективних робіт; показуємо дітям в ігровій формі процес створення образів; організовуємо спостереження в природі та в оточенні для розширення уявлень

дітей про зовнішній вигляд об'єктів та уточнення зорових вражень, учити співставляти знайомі предмети та явища з їх зображеннями в малюнку, ліпленні та аплікації; організовуємо умови для систематичного навчання дітей елементарних прийомів зображення, які поступово ускладнюються.

У ліпленні

Показуємо дітям розмаїтість пластичних матеріалів (пластилін, глина, солоне тісто, вологий пісок, сніг, манна каша), ознайомити з властивостями (пластичність, в'язкість, вага, цілісність маси на відміну від розсипчастого), можливостями свого впливу на матеріал і на цій основі вчити дітей; дослідним шляхом та у співтворчості з педагогом опановуємо пластичні матеріали (місити, ставити відбитки пальців, відривати та відщипувати шматочки та знову з'єднувати разом, м'яти, стискати, сплющувати, робити заглибини пальчиком або стеком); навчаємо бачити основні форми предметів, виділяти характерні ознаки порівнювати подібні за формою предмети.

У малюванні

Розвиваємо сприйняття дітей, формувати уявлення про предмети та навколишнє середовище; на базі того, що малюнок – це площинне зображення об'ємних предметів вчимо дітей - правильно тримати ручку, фломастер та залишати слід на папері, вміти ними користуватися; навчаємо розуміти що таке фарба, вміти користуватися пензлем; навчаємо бачити межі аркуша паперу, сторінки в альбомі, розфарбовувати в межах границь.

У аплікації

Ознайомлюємо дітей з папером як художнім матеріалом, його властивостями (тонкий, кольоровий, легкий), навчити м'яти, розрізати, склювати папір. Для цього на заняттях вчимося створювати різноманітні образи з рваного, м'ятого паперу; вчимо склеювати різноманітні образи з вирізаних вихователем форм; ознайомлюємо з ножицями, і правилами їх безпечного використання.

Ліплення: ознайомлення з тістом та глиною в якості художніх матеріалів. Пізнання пластичності як базової властивості цих матеріалів; створення зображень на глині або тісті за допомогою пальчиків; одержання силуетних зображень за допомогою видавлювання через формочки. Розвиток тактильних відчуттів; створення рельєфних картин за допомогою вищипування шматочків пластиліну і примазування до тіла шматка. Розвиток відчуття кольору і дрібної моторики; опанування способу ліплення такого, як розкочування джгутиків прямими рухами долонь; створення об'ємної фігури за допомогою пластичного матеріалу (глина, тісто, пластилін) та допоміжних матеріалів (таких як сірники або зубочистки). Приклад: їжачок, кактус. Розвиток відчуття форми і ритму.

Малювання: створення зображень на піску (сухому та мокрому) за допомогою пальців та палички; ознайомлення з фарбами. Опанування художньої техніки друкування (нанесення фарби наприклад на листя) і створення зображення-відбитків. Розвиток відчуття кольору; продовження ознайомлення з фарбами та опанування техніки пальчикового живопису.

Аплікація: ознайомлення з силуетними картинками як видом зображень предметів. Розглядання, обведення пальчиком; складання аплікації за зразком, опанування техніки наклеювання і розвиток зорового сприйняття; створення колективних композицій з готових форм; опанування елементів паперової пластики. Створення композицій зі жмутиків м'ятого паперу.

Ліплення: створення образів у співпраці з вихователем, розкочування джгутиків. Розвиток дрібної моторики та практичне освоювання пластичних особливостей пластиліну; опанування прийому розкочування долонями шматків пластиліну до форми кульки; продовження тренування створення кульок з пластиліну шляхом обігравання казки «Колобок»; ліплення бубликів; розкочування ковбасок та замикання їх в кільце;

4 роки (Молодший дошкільний вік — молодша група).

Формуємо способи здорового та тактильного обстеження предметів. Спонукання до вивчення їх форми, кольору, пропорцій; організовуємо спостереження в природі та в оточенні для розширення уявлень дітей про зовнішній вигляд об'єктів та уточнення зорових вражень, учити співставляти знайомі предмети та явища з їх зображеннями в малюнку, ліпленні та аплікації; ознайомлюємо з народною іграшкою, з творами відомих майстрів дитячої книги.

У ліпленні: показати дітям розмаїтість пластичних матеріалів (пластилін, глина, солоне і здобне тісто, вологий пісок, сніг, манна каша, паперова маса для пап'є-маше), ознайомити з властивостями (пластичність, в'язкість, вага, цілісність маси на відміну від розсипчастого), можливостями свого впливу на матеріал і на цій основі вчити дітей; навчити бачити основні форми предметів, виділяти характерні ознаки порівнювати подібні за формою предмети; синхронізувати роботу рук, розвивати координацію очей та рук, формувати зоровий контроль за рухом рук.

У малюванні: розвивати сприйняття дітей, формувати уявлення про предмети та явища; продовжити вчити малювати олівцями, фломастерами – проводити різноманітні лінії, малювати прості форми та образи; продовжуємо ознайомлювати дітей з малювання фарбами, формуємо навички малювання пензлем. Вчимо створювати різнокольорові образи; спонукаємо дітей до наслідування вчителя та до самостійної творчості; продовжуємо працювати над розфарбуванням в межах границь.

У аплікації: ознайомлювати дітей з папером як художнім матеріалом, створювати умови для експериментального вивчення його властивостей та способів свого впливу на папір; на заняттях вчимося створювати різноманітні образи з рваного, м'ятого паперу; розкладати та склеювати різноманітні образи

з вирізаних вихователем форм; продовжуємо ознайомлення з ножицями, і правилами їх безпечного використання.

Музична діяльність

Дизонтогенез

4 роки для музичного розвитку аутичної дитини характерним є:

прислухання до особливих звуків; парадоксальна реакція на збудники органів відчуттів (наприклад, дитина прикриває очі при звуках, закриває вуха при світлових збудниках); поспішне мовлення з особливою мелодією, продукування стереотипно одних тих же звуків і тонів та присутність ехолалії; дитина наслідує слова співаків та ведучих телевізійних програм.

5 років для музичного розвитку аутичної дитини характерним є:

незвичні реакції на звуки або шуми (наприклад, немає реагування на дуже голосні звуки, інколи спостерігається захоплення звуками шелесту або шурхоту тощо; незрозуміле реагування страхом, надмірні реакції на певні звуки; деякі діти надають перевагу специфічним шумам (наприклад дзюрчанню води, музиці) їх приваблює шум приладів домашнього господарства, шум моторів.

При високому мовленнєвому рівні такі діти постійно повторюють певні звороти, речення, тексти пісень. Проте, у них порушені тон і ритм мовлення.

Вікові можливості

Молодший дошкільник легко набуває співочих навичок. Здатність інтонувати мелодію голосом ще не сформована. Співочий голос здебільшого слабкий, хрипкуватий, дихання коротке, артикуляція нечітка. Зароджується тип співочого голосу. Дитина охоче співає нескладні пісні, виконує їх виразно та музикально; володіє навичками розподілу дихання, здатна до правильної постави корпусу тіла під час співу.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: спонукати дитину брати участь у виставі на певну тематику, у якій вона б виконувала певні дії відповідно до театрального сюжету; розвивати у дитини почуття ритму.

Виховні завдання: формування здатності виконувати вимоги педагога на музичних заняттях; доручення до музичної групи; включення у процес навчання; формування здатності свідомого використання музичного інструменту.

Організація життєдіяльності

Буття молодшого дошкільника має сприяти розширенню його музичного досвіду, збагаченню вражень про різноманітність мелодій, способи їх виконання голосом та на різноманітних інструментах, розвитку м'язового почуття та відчуття ритму, вміння орієнтуватися в просторі, використовувати в танцювальних рухах міміку і пантоміміку, імпровізувати, відтворювати найпростіший ритмічний малюнок з допомогою хлопків, притулів та гри на дитячих інструментах; в іграх-інсценівках тощо. Спільне з дорослими *слухання музичних творів у сім'ї й дошкільному закладі* сприяє розвитку музичного смаку, індивідуальних уподобань, уміння розпізнавати прослухане за жанром, темпом і тембром звучання ("На що схожа?", "Про що розповідає?" тощо). Важливо використовувати для про-слуховування високохудожні й доступні дитині музичні твори та коментувати їх

Для корекції стереотипних рухів слід застосовувати:

музико-терапевтичні вправи; навчити дитину танцювальних рухів.

З метою корекції емоційно-вольової сфери доцільно використовувати:

- релаксуючі
- психогімнастичні вправи
- музичні хвилинки.

На цих заняттях діти зосереджуються на відчуттях свого тіла та намагаються розслабитись.

Художня література

Дизонтогенез

Мовлення дитини із аутизмом може бути змішаним з осмисленою або дивною мовою, із невеликою ехोलалією. Особливістю в осмисленій мові є включення зайвих питань та зацікавленість певними темами.

Вікові можливості

Дитина здатна протягом короткого часу слухати літературні твори різних жанрів і тематики (фольклорні твори, вірші, оповідання), з допомогою дорослого здатна збагачувати свою ігрову, образотворчу діяльність, театральні дієства фрагментами сюжетів з літературних творів.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: створювати сприятливі умови для розуміння тем та змісту вірша, казки. Опановувати із дитиною навички читання окремих слів. Збагачувати художній досвід дітей народними та авторськими творами.

Організація життєдіяльності

Дитина із аутизмом цього віку повинна збагачувати свою мовленнєву, ігрову, образотворчу діяльність, театральні дієства фрагментами сюжетів з літературних творів, бережно ставитися до книжок. Для того, щоб навчити дитину із аутизмом читати слід використовувати багато листків білого цупкого паперу, який слід розрізати на полоски 60 x 10 см. А також вибрати червоний маркер, який малює широкі лінії і на кожній полосці написати по одному слову. Висота букв повинна не перевищувати 7,5 см. Слова слід писати друкованими буквами, тому що саме в такому вигляді дитина побачить їх у книгах. Букви обов'язково повинні бути написані жирними лініями. Товщина лінії повинна бути приблизно 1,5 см. і більше. Це необхідно для того, щоб дитині було легше розглянути слово.

Для того, що краще опанувати вивчені слова діти беруть участь у колективному проговорюванні лічилок, загадок. Буття дитини із аутизмом у сім'ї та в освітньому закладі організовується таким чином, щоб оптимально збалансувати

різні форми її життєдіяльності: *організовану дорослим* розповідання, читання казок та оповідань та *самостійну діяльність* дитини (розглядання книжок, ілюстрацій; декламування віршів, мовленнєві ігри— складання лічилок, римівок; фрагменти інсценування сюжетів улюблених казок, віршиків).

Показники ефективної організації життєдіяльності дитини: упізнає персонажів казки на ілюстраціях, розповідає про них, свої переживання в малюнках, іграх, рухах; виявляє інтерес до поетичних творів, є чутливою до тих, які характеризуються мелодійністю, ритмічністю, чіткою римою; розуміє зміст поетичного твору, проявляє схильність до мовленнєвотворчої діяльності — разом з дорослим складає загадки, лічилки, короткі казки, ігрові діалоги.

Театралізована діяльність

Дизонтогенез

Емоційні реакції дитини із аутизмом можуть бути загальмованими або надмірними і незв'язані з ситуацією, дитина може виявляти різні емоції, коли нічого змінювалось, також недостатність розвитку емоційних зв'язків проявляється у нестачі співпереживання, нерозумінні, емоційного підтексту ситуації. Затримка і порушення розвитку мовлення, особливо - комунікативної функції, може бути обмеженням у відігриванні певних ролей чи сцен.

Вікові можливості

Молодший дошкільник має уявлення про те, що театр є відтворення життєвих ситуацій в акторській грі, володіє певними вміннями та навичками: у сприйманні театрального видовища — стежить за розвитком дій у художніх творах, в ігровій діяльності — передає найпростіші образно-виражальні вміння при виконанні ролі (стрибає, як жабка, бігає, як мишка тощо), виконує ролі в спільній з дорослим театралізованій діяльності під час ігор-імітацій, драматизацій; виконує ролі в спільній з однолітками грі, в сюжетах із двома дійовими особами, в індивідуальних іграх із партнерами-іграшками (ляльками, ведмедиками, зайчиками), оживлює їх,

виконуючи ролі почергово (за себе, за ляльку); розігрує малі форми фольклорних творів.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: формуванні в дитини уявлення про малі поетичні жанри українського фольклору (потішки, забавлянки, віршики, пісні, заклички, мирилки, прислів'я, приказки, загадки, колядки, щедрівки);

Навчальні завдання: вправляти в запам'ятовуванні невеликих за текстом та легких у вивченні віршів.

Організація життєдіяльності

Буття молодшого дошкільника має розгортатися в сім'ї та дошкільному закладі таким чином, щоб оптимально поєднувалися різні форми організації театралізованої діяльності — організовані дорослим заняття (театралізація окремих епізодів казок, драматизація казок, показ настільного театру та театру іграшок, організація ігор-імітацій) із самостійною діяльністю дитини (рядження; інсценування віршиків, казок, самостійно та з однолітками; сюжетно-рольові ігри за уривками казки, імпровізовані ігри у театр). Батьки і педагоги можуть використати настільний театр іграшок, театр ляльок картинок.

Креативний розвиток

Дизонтогенез

Інтерес дитини до гри і використання інших ігрових об'єктів помірний – дитина може виявляти невластивий інтерес до певної іграшки або використовувати її не за призначенням (наприклад, стукати іграшкою чи смоктати її). Рівень активності має незначні відхилення – дитина або невгамована або у деякій мірі «лінива» і сповільнена. Рівень активності дитини дуже слабо впливає на її успіхи.

Вікові можливості

Протягом молодшого дошкільного віку вдосконалюються мислительні дії та операції дитини: вона вправніше аналізує та узагальнює здобуту в різних сферах життєдіяльності інформацію — про природні явища та об'єкти, рукотворні продукти та твори мистецтва, про життя дорослих та однолітків. Про своє власне тіло, внутрішнє життя та місце у соціальній групі. У 4-5 років дитина — має власний досвід обстеження довкілля, сміливіше і водночас виваженіше обстежує незнайоме. Молодший дошкільник імпровізує з фарбами

Завдання розвитку

Виховні завдання: виховувати у молодшого дошкільника потребу і готовність виявляти елементи творчості в різних видах та умовах організації діяльності; надавати йому реальну можливість досліджувати, експериментувати, вгадувати, виявляти творчу ініціативу. Підтримувати та схвалювати щонайменші прояви конструкторської творчості дитини.

Розвивальні завдання: надавати пріоритет не стільки тому, *що* зробила дитина самостійно та з допомогою дорослого, скільки тому, як *саме* досягала мети, наскільки була самостійною, винахідливою конструктивною у пошуках, яких особистісних зусиль коштувало їй конкретне досягнення.

Організація життєдіяльності

Оптимальною для розвитку початкових форм креативності молодшого дошкільника є така модель організації його буття в сім'ї та дошкільного закладу, яка сприяє урізноманітненню та збагаченню його досвіду, надає матеріал для самостійної поведінки в різних сферах життєдіяльності. Дорослий ставить перед дитиною нові, непрості, проте доступні для самостійного розв'язання життєві завдання. Батьки і педагоги сприяють тому, щоб уява молодшого дошкільника була основою його творчої поведінки і водночас не уводила в уявний світ; не продукувала занурення в себе, відлюдкуватості, замкненості, надмірної мрійливості. Творчість повинна стати нормою та постійним супутником дитячого життя, а готовність вирішувати проблеми власними

силами – показником елементарних форм креативності як базової якості особистості.

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНТНОСТІ

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК (четвертий і п'ятий роки життя)

<i>Форми активності</i>	<i>Показники прояву</i>
	У дитини з аутизмом спостерігається нав'язливе повторення певних одноманітних дій (ритуалів) і виникає сильне збудження, якщо вони порушуються, дитина оволодіває елементарними навичками догляду за своїм тілом. Але не використовує за призначенням предмети побуту та вжитку, основні засоби зв'язку, знаряддя, прилади, матеріали.

Фізична	Для аутичної дитини характерним є порушення м'язового тону (до гіпотонії або гіпертонії), нездатність розрахувати рухи за силою та амплітудою. Іноді спостерігається незграбна моторика, неритмічні, незграбні, вайлуваті, скуті або неточні рухи з тенденцією до моторної стереотипії в пальцях, руках, ходіння на пальчиках, одноманітний біг, стрибки з опорою на всю ступню, манірність і химерність рухів, несподівані і своєрідні жести, нав'язливі рухові ритуали, надзвичайна граційність і спритність, координація довільних рухів, що втрачається при довільному виконанні рухових дій, розвиток дрібної моторики у окремих проявах відбувається раніше, ніж загальної, успішніше виконання складних рухів поряд з неможливістю виконання легших.
	У дитини з аутизмом спостерігається запізніле формування розмежування власного «я» і навколишнього світу, неперенесення прямого зорового контакту «очі в очі», погляд у такої дитини ніби «повз». У дітей з

<i>Соціально-моральна</i>	аутизмом відсутня фіксація погляду на обличчя людини, також відсутня посмішка і відповідні емоційні реакції. Спостерігається ігнорування присутності інших дітей та дорослих, характерна слабкість або відсутність контактів по відношенню як до близьких, так і однолітків, спостерігається затримання формування навичок побутової адаптації, освоєння звичайних, необхідних для життя, дій з предметами та оволодіння навичками охайності, гігієни, одягання, самостійної їжі і т.п.. Діти з аутизмом прагнуть до повного домінування і контролю над оточуючими людьми.
<i>Емоційно-ціннісна</i>	У дітей з аутизмом спостерігається глибока недостатність емоційних контактів, підвищена емоційна чутливість, відсутній емоційний контакт з оточуючими людьми, емоційна холодність або байдужість до близьких поряд з можливим симбіотичним зв'язком з матір'ю, властиве поєднання байдужості і нечутливості до емоцій іншої людини з підвищеною чутливістю до стану матері, фіксація на неприємних враженнях. Властиві яскраво

<i>Пізнавальна</i>	виражені страхи, яких складно позбутися, виражена потреба у захисті, підбадьорюванні, емоційній підтримці, проблеми з розумінням логіки іншої людини, її уявлень та намірів та труднощі у адекватному вираженні власних станів (емоцій, почуттів, бажань і т.п.). Для дітей з аутизмом характерним є схильність сприймати інформацію, ніби пасивно вбираючи її в себе цілими блоками, притаманна реакція відходу від спрямованих на дитину впливів навколишнього середовища, спостерігається негативна реакція або взагалі відсутність будь-якої реакції при спробах залучення уваги до предметів навколишньої дійсності, виникають труднощі довільного навчання, цілеспрямованого розв'язання реально виникаючих задач, таким дітям притаманна нездатність переносити здобуті навички у аналогічні ситуації.
----------------------------------	---

<i>Мовленнєва</i>	Дитина з аутизмом не співвідносить зі співбесідником та з власною персоною особові займенники. У такої дитини спостерігається виражена недостатність або повна відсутність потреби в контакті з оточуючими людьми, ігнорування присутності інших дітей та дорослих;, обмежене використання жестів та їх незграбність. Іноді спостерігається мутизм – відсутність мовлення, слабкість артикуляцій, відсутність формування простої фрази, ехолалії – повторення почутих слів та фраз – часто відірвані у часі, слова-штампи, фрази-штампи, фонографічність мовлення, що часто при хорошій пам’яті створює ілюзію розвинутого мовлення. Таким дітям властива нездатність до ведення діалогу при достатньому розвитку монологічного мовлення, відсутність слів «так» і «ні», спостерігається порушення семантичної сторони мовлення (метафоричні заміщення, розширення або надмірне, до буквальності, звуження тлумачення значення слів). широке використання

	неологізмів поряд з нездатністю до словотворчості, порушення синтаксичної будови мовлення, аграматизми, порушення просодичних компонентів мовлення (відхилення тональності, швидкості, ритму, інтонаційного переносу). обмеженість можливості розуміння мовлення, відсутність реакції на звернене мовлення, в тому числі і на власне ім'я. А також спостерігаються труднощі у виконанні інструкцій.
<i>Художньо-естетична</i>	У аутичної дитини спостерігаються незвичні реакції на звуки або шуми (наприклад, немає реагування на дуже голосні звуки, інколи спостерігається захоплення звуками шелесту або шурхоту та ін.; незрозуміле реагування страхом та надмірні реакції на певні звуки. Деякі діти надають перевагу специфічним шумам (наприклад дзюрчанню води, музиці) їх приваблює шум приладів домашнього господарства, шум моторів. При високому мовленнєвому рівні такі діти з аутизмом постійно повторюють певні звороти, речення,

	тексти пісень. Проте, у них порушені тон і ритм мовлення.
<i>Творча</i>	Дітям опановують розмаїтість пластичних матеріалів (пластилін, глина, солоне і здобне тісто, вологий пісок, сніг і т. д.), ознайомлюються із властивостями цих матеріалів (пластичність, в'язкість, вага, цілісність маси на відміну від розсипчастого), опановують можливості свого впливу на матеріал, навчаються виділяти основні форми предметів та порівнювати подібні за формою предмети, у малюнках створюють різнокольорові образи, опановують спосіб ліплення, сплющування та витягування маленьких часток зі шматка пластиліну, з допомогою вихователя створюють аплікаційні картинки: ритмічно розкладаючи однакові за розміром, але різні за кольором фігури.

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

(шостий і сьомий роки життя)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ. ДИЗОНТОГЕНЕЗ.

● Фізичний розвиток:

- порушення м'язового тону (до гіпотонії або гіпертонії);
- нездатність розрахувати рухи за силою та амплітудою;
- незграбна моторика, неритмічні, незграбні, вайлуваті, скуті або неточні рухи з тенденцією до моторної стереотипії в пальцях, руках, ходіння на пальчиках, одноманітний біг, стрибки з опорою на всю ступню;
- манірність і химерність рухів, несподівані і своєрідні жести, нав'язливі рухові ритуали;
- надзвичайна граційність і спритність, координація довільних рухів, що втрачається при довільному виконанні рухових дій;

- розвиток дрібної моторики у окремих проявах відбувається раніше, ніж загальної;
- успішніше виконання складних рухів поряд з неможливістю виконання легших.

● Психосоматика:

- головні болі, стреси, швидка стомлюваність;
- дефіцит уваги, метушливість, відволікання і гіперактивність;
- поганий апетит, слабкість інстинкту самозбереження;
- слабкість або відсутність реакцій на дискомфорт;
- слабка реакція на зовнішні і внутрішні подразники.

● Сенсорний розвиток:

- гіперчутливість або гіпочутливість до сенсорних стимулів у навколишньому середовищі;
- хвороблива реакція на звичайні звуки, світло, колір або дотик, характерна не тільки підвищена ранимість, а й тенденція надовго фіксуватися на неприємних враженнях;
- низькі сенсорні пороги з вираженим негативним фоном відчуттів, підвищеною готовністю до реакцій тривоги і страху;
- спотворення цілісної картини реального предметного світу і витончене виокремлення окремих, афективно значущих, відчуттів власного тіла, а також звуків, кольорів, форм оточуючих речей;
- дисфункції візуального сприймання, не пов'язані з порушеннями зору;
- стереотипні дії, спрямовані на стимуляцію органів відчуттів (аутоstimуляції): надавлювання на очні яблука, шурхотіння папером, розгойдування, обертання предметів перед очима;
- порушення орієнтування в просторі.

● Пізнавальний розвиток:

- відсутність живої цікавості, інтересу до нового, дослідження навколишнього середовища;
- схильність сприймати інформацію, ніби пасивно вбираючи її в себе цілими блоками;
- реакція відходу від спрямованих на дитину впливів навколишнього середовища;
- негативна реакція або взагалі відсутність будь-якої реакції при спробах залучення уваги до предметів навколишньої дійсності;
- труднощі довільного навчання, цілеспрямованого розв'язання реально виникаючих задач;
- нездатність переносити здобуті навички у аналогічні ситуації.

● Психічний розвиток:

- порушення взаємодії психічних функцій;
- нерівномірність, парціальність інтелектуального розвитку;
- дефіцит психічної активності;
- швидка виснаженість і перенасиченість будь-якою цілеспрямованою активністю;
- порушення цілеспрямованості, утруднення у концентрації уваги;
- грубі порушення цілеспрямованості і довільності уваги;
- хороша механічна пам'ять поряд з труднощами довільної пам'яті;
- труднощі зрозуміння часу, тривалості, визначення послідовності подій, причин і наслідків;
- складності у символізації, перенесення навичок з однієї ситуації в іншу.

● Мовленнєво-комунікативний розвиток:

- виражена недостатність або повна відсутність потреби в контакті з оточуючими людьми;
- ігнорування присутності інших дітей та дорослих;
- обмежене використання жестів та їх незграбність;

- мутизм – відсутність мовлення – у значної частини дітей;
 - слабкість артикуляцій;
 - відсутність формування простої фрази;
 - ехолалії – повторення почутих слів та фраз – часто відірвані у часі;
 - слова-штампи, фрази-штампи, фонографічність мовлення, що часто при хорошій пам'яті створює ілюзію розвинутого мовлення;
 - відсутність у мовленні звертання, нездатність до ведення діалогу при достатньому розвитку монологічного мовлення;
 - автономність мовлення;
 - пізня поява у мовленні особистих займенників, особливо «я», невідповідність вживання займенників;
 - порушення семантичної сторони мовлення (метафоричні заміщення, розширення або надмірне, до буквальності, звуження тлумачення значення слів);
 - відсутність слів «так» і «ні»;
 - широке використання неологізмів поряд з нездатністю до словотворчості;
 - порушення синтаксичної будови мовлення;
 - аграматизми;
 - порушення мелодики мовлення: голос надто тихий або надто голосний;
 - порушення просодичних компонентів мовлення (відхилення тональності, швидкості, ритму, інтонаційного переносу);
 - обмеженість можливості розуміння мовлення;
 - відсутність реакції на звернене мовлення, в тому числі і на власне ім'я;
 - труднощі у виконанні інструкцій.
- Соціально-моральний розвиток:
- запізніле формування розмежування власного «я» і навколишнього світу;
 - неперенесення прямого зорового контакту «очі в очі»;
 - погляді ніби «повз»;

- відсутність фіксації погляду на обличчі людини; відсутність посмішки і відповідних емоційних реакцій;
- ігнорування присутності інших дітей та дорослих;
- слабкість або відсутність контактів по відношенню як до близьких, так і однолітків;
- затримання формування навичок побутової адаптації, освоєння звичайних, необхідних для життя, дій з предметами;
- затримання оволодіння навичками охайності, гігієни, одягання, самостійної їжі і т.п.;
- прагнення до повного домінування і контролю над оточуючими людьми.

● Емоційно-ціннісний розвиток:

- глибока недостатність емоційних контактів;
- підвищена емоційна чутливість;
- відсутній емоційний контакт з оточуючими людьми;
- емоційна холодність або байдужість до близьких поряд з можливим симбіотичним зв'язком з матір'ю;
- поєднання байдужості і нечутливості до емоцій іншої людини з підвищеною чутливістю до стану матері;
- фіксація на неприємних враженнях;
- яскраво виражені страхи, яких складно позбутися;
- яскраво виражена потреба у захисті, підбадьорюванні, емоційній підтримці;
- проблеми з розумінням логіки іншої людини, її уявлень та намірів;
- труднощі у адекватному вираженні власних станів (емоцій, почуттів, бажань і т.п.).

● Поведінка:

- можлива польова поведінка: хаотичне переміщення у просторі кімнати без зосередження уваги на навколишніх предметах;

- стереотипність поведінки;
 - деструктивність поведінки;
 - негативізм;
 - страх новизни, будь-яких змін у навколишньому середовищі;
 - вимога до дотримання стабільності у навколишньому середовищі: однакова їжа, один і той самий одяг, постійний маршрут прогулянок і т.п.;
 - хвороблива прихильність до рутинного, постійного (звичного) порядку; одноманітна поведінка зі схильністю до стереотипних рухів;
 - аутостимуляції компенсаторного характеру, як засіб підняти свій тонус і заглушити дискомфорт: надавлювання на очні яблука, шурхотіння папером, розгойдування, обертання предметів перед очима;;
 - стереотипні рухи: помахування руками, застигання в певних дивних позах на тривалий час, вибіркове напружування окремих м'язів і суглобів, біг по колу або від стіни до стіни, стрибки, кружляння, розгойдування, лазіння по меблях, перестрибування зі стільця на стілець, балансування;
 - стереотипні дії з об'єктами: невтомне трясіння мотузочком, стукання палицею, розривання паперу, розшаровування на нитки шматочків тканини, пересування і вертіння предметів і т. п.;
 - переважання маніпуляцій над предметними предметних діями;
 - прояви агресії та самоагресії (кусання та шкрябання, дряпаня власного тіла, сильні надавлювання на очі, биття головою або іншими частинами тіла об стіни або підлогу та ін.), генералізована агресія;
 - надмірна захопленість своїми власними стійкими інтересами, які проявляються у стереотипній формі;
 - аутистичні страхи;
 - ритуали як форми захисту від страхів.
-
- Ігрова діяльність:
 - монотонність ігор, фантазій, інтересів;

- ігнорування іграшки; маніпулювання з неігровими предметами, що дають сенсорний ефект (тактильний, зоровий, нюховий);
- переваги у грі неспеціалізованим іграшкам (яскраві кубики, намисто і т.д.), побутовим предметам (папірці, ганчірочки і т.д.) поряд з бажанням діяти з матеріалами (пісок, вода) та інтересом до просто фізичних ефектів при діях з предметами (скрип дверей, шум води, шурхіт паперу, «зайчик» від дзеркала і т.д.);
- ігри з відблесками, тінями, світлом;
- не комунікативна гра поодиноці, у відокремленому місці;
- нестійкість рольової гри (якщо вона присутня), переривання безладними діями, імпульсивною зміною ролі, яка теж не отримує свого розвитку.

Освітньо-корекційні завдання

Старший дошкільний вік

Форма активності: фізична

Корекційне завдання: залучаючи дитину до соціально бажаної діяльності (танців, співу і т.д.). Збагачувати знання дитини про власний організм та здоров'я; формувати у дитини потребу дбати про своє здоров'я, розвивати рухові якості - швидкість, спритність, загальну витривалість; розвивати потребу в щоденній руховій діяльності та самостійність у рухливих іграх, створювати сприятливі умови для виховання самостійності, наполегливості, працелюбності.

Форма активності: соціально-моральна

Корекційне завдання: розвивати у дитини прагнення до емоційних контактів з іншими шляхом подолання психологічних бар'єрів (занепокоєння, страхів, фобій), що перешкоджають спілкуванню. Створювати спеціальні умови для становлення соціальної компетентності дитини, навчати пристосовуватись до різних умов, формувати комунікативні навички, спонукати до ініціювання контактів.

Форма активності: емоційно-ціннісна

Корекційне завдання: навчити дитину розуміти емоції інших людей. Збагачувати внутрішній світ дитини позитивними емоціями, насичувати її життя приємними враженнями, коригувати форми прояву негативних переживань, створювати позитивний психологічний клімат, виховувати бажання бути приємною людям, що навколо.

Форма активності: пізнавальна

Корекційне завдання: розвивати у аутичної дитини навички рахунку, арифметики, вимірювання та порівняння предметів за ознакою). Навчати спостерігати за явищами та об'єктами природи, передбачати позитивні і негативні наслідки свого втручання в її світ. Розвивати симфолічну функцію мислення, здатність аналізувати, робити умовиводи, узагальнення, навчати називати ознаки предметів, що використовуються дитиною у діяльності.

Форма активності: мовленнєва

Корекційне завдання: збагачувати словниковий запас аутичної дитини шляхом вивчення нових слів. Розвивати фонематичний слух, вдосконалювати звуковимову, формувати вміння розрізняти тверді і м'які звуки в парах слів: лис – ліс, рис – рись; навчати спостерігати за артикуляційним апаратом та виокремлювати положення губ, язика при вимові окремих звуків, передавати інтонаційне забарвлення фрази.

Форма активності: художньо-естетична

Корекційне завдання: навчити дитину самостійно виконувати творчі роботи (аплікації, малюнки, вироби із глини). Розвивати спостережливість, вміння бачити характерні естетичні ознаки навколишніх об'єктів, порівнювати їх. Ознайомлювати із творами образотворчого мистецтва. Залучати дитину до створення художніх композицій (аранжування з природніх та штучних матеріалів).

Форма активності: творча

Корекційне завдання: навчити дитину використовувати різні художні техніки у творчій діяльності (малюнок фігури людини із передаванням міміки та емоцій, виготовлення персонажів для пальчикового театру). Збагачувати практичний і

теоретичний досвід дитини; надавати їй можливість здійснювати самостійний вибір, заохочувати до досліджень та експериментувань, створювати позитивні умови для розвитку творчих здібностей.

ОСНОВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ

Фізичний розвиток

Дизонтогенез

6 років для фізичного розвитку аутичної дитини характерним є:

стереотипні, часто незвичні рухи головою, тілом, руками, пальцями, ногами інтенсивніші при збудженні (гойдання, скакання, крутіння частинами тіла, ходіння на пальчиках); моторні манеризми (наприклад, крутіння долонями, пальцями, складні рухи усім тілом), така дитина любить крутитися на місці чи захоплюється предметами, що крутяться.

Для корекції слід використовувати малюнкові вправи:

малювання постаті, дитині дається вказівка «Намалюй хлопчика або дівчинку», написання свого імені «Напиши своє ім'я»; використовуються різноманітні фізичні вправи присідання, рух тулуба вперед назад, стрибки на правій, лівій нозі і на двох ногах, вправи на вправляння м'язів рук і плечового пояса, наприклад: 1 – руки вгору, плеснути в долоні над головою; 2 – руки за спину плеснути в долоні; 3-4 тричі плеснути в долоні перед грудьми.

Вікові можливості

Завершується формування та окостеніння скелету; збільшується довжина рук та ніг, зростають їхні силові показники; формується постава. Удосконалюються основні нервові процеси (рухливість, урівноваженість, стійкість), проте здатність до інтенсивної та довготривалої діяльності ще не висока — дитина швидко втомлюється (фізично та психічно), що передбачає необхідність зміни

інтенсивності різних видів діяльності та рухів. Рухова активність старшого дошкільника висока, але порівняно з попереднім віком стає більш цілеспрямованою, такою, що відповідає індивідуальним можливостям дитини, її досвіду, інтересам, особистісним домаганням.

Завдання розвитку

Виховні завдання: формувати потребу дбати про своє здоров'я та здоров'я людей, що навколо, систематично займатися фізкультурою, спортом, загартовуватися; дбайливо ставитися до свого тіла та організму, вміти його доглядати; сприяти усвідомленню зв'язків, що існують у природі, їхньої ролі у житті людини, закономірностей змін у її організмі;

Розвивальні завдання: формувати міцні рухові навички та забезпечувати якість їх виконання; розвивати рухові якості: швидкість, спритність, загальну витривалість, гнучкість і силу, розвивати потребу в щоденній руховій діяльності; виховувати самостійність у рухливих іграх, виконанні правил гри, взаємодопомогу, коректне ставлення до однолітків. Виховувати звичку доводити розпочату справу до кінця, отримувати кінцевий результат своїх трудових зусиль, долати труднощі на шляху до мети.

Організація життєдіяльності

Спосіб життя старшого дошкільника має бути рухливим, навантаження чергуватися з відпочинком, колективні ігри та заняття — з можливістю побути на самоті, слід збалансовувати м'язову та предметно-практичну діяльність.

Загартування В холодну пору року забезпечується перебування дітей у полегшеному одязі в провітрюваному приміщенні при температурі +19/+20 °С; температура повітря спальної кімнати під час денного сну — +15 °С; ранкова та гігієнічна гімнастика, заняття з фізичної культури проводиться у фізкультурній залі при температурі повітря -4-15 °С. Прогулянка має проводитися за будь-якої погоди тривалістю не менш 2-2.5 год. у першій і 1-1.5 год. У другій половині дня. У теплу пору року діти перебувають переважно на свіжому повітрі, денний відпочинок організовується на відкритих терасах чи в

спальній кімнаті з відчиненими вікнами. Також слід формувати у дітей потребу в щоденному виконанні ранкової та гігієнічної, після денного сну, гімнастики (тривалість 8-12 хв); розвивати уміння чітко виконувати загальнорозвивальні вправи з різних вихідних положень, з більшою амплітудою, в заданому темпі. Дорослі створюють сприятливі умови для свідомого сприйняття дітьми правил безпечної поведінки: вдома (поводження з незнайомими предметами та речовинами, вогнем, електроприладами тощо); на вулиці (дотримання правил дорожнього руху, зустріч з незнайомими людьми, тваринами), під час відпочинку на водоймі, в лісі; в екстремальних умовах (пожежа, повінь) і т. д.

Дорослий також закріплює уявлення дитини про себе та власне тіло, виховує позитивне ставлення до власної зовнішності (гарні очі, колір та пишність волосся, струнка постава).

Соціально-моральний розвиток

Дизонтогенез

Неможливість зрозуміти головні соціальні правила, що стосуються ініціації та підтримання зв'язків між людьми, спричиняє те, що аутичні діти не нав'язують контактів із ровесниками. Особливостями соціалізації аутичних дітей є порушення афілітації, що означає відсутність потреби у спілкуванні, в емоційних контактах, прагненні відчувати єдність з іншими людьми; дезадаптаційні труднощі, які проявляються в порушеннях процесу пристосування аутистичної особистості до змін життєвих умов, діяльності та оточення; надмірна афектація – удаваність, неприродність в поведінці, манерах, мовленні (палалія, ехолалія, вокалізації); наявність психологічних бар'єрів (занепокоєння, страхи, фобії), що перешкоджають спілкуванню з іншими людьми; нерозуміння ними поведінки та психопатологічних реакцій аутичної дитини; соціальна та психологічна депривація, викликана обмеженою можливістю засвоєння самостійної соціальної ролі. Поведінка аутичної людини інтерпретується оточуючими як нехтування нормами поведінки в соціумі і в

подальшому призводить до її повної соціальної ізоляції. Несформованість процесів соціальної ідентифікації не спонукає аутичну людину до пошуку свого місця в соціальному середовищі.

Вікові можливості

Дитина із аутизмом негативно реагує на порушення її особистого простору (польова поведінка), реагуючи на це невербальною поведінкою (неадекватні рухи, експресія, жести, міміка, вокалізації, крики, пози тощо), що є проявами не тільки страждання і незадоволення аутичної людини, а й її дезорієнтацією в соціальній ситуації.

Завдання розвитку

Виховні завдання: створювати сприятливі умови для становлення соціальної компетентності дитини, навчати орієнтуватися в реальних соціальних умовах життя;

Навчальні завдання: навчати пристосовуватися до незвичних вимог, формувати комунікативні вміння, сприяти становленню мовленнєвої комунікації, вчити підтримувати діалог.

Організація життєдіяльності

Професійна діяльність фахівця, який працює з аутичними дітьми, повинна мати інтегративний характер, забезпечувати взаємозв'язок багатьох психодинамічних та особистісних якостей – таких, як соціальна відповідальність, пластичність, комунікативні й організаторські здібності, що мають корелювати із соціальною сміливістю, стійкістю до стресів та вигорання в роботі з дитиною та її батьками. Практичний психолог-дефектолог, виходячи з індивідуальних особливостей аутичних дітей, згідно з їх неповторним особистісним типажем, у процесі психолого-педагогічної діагностики розкриває когнітивні, креативні, регуляторно-вольові стилі дитини та формує особистісну індивідуально-інтегральну позицію у ставленні до неї, водночас оцінюючи власні особистісні показники ефективної корекційної роботи. Її підсумком, насамперед, є прогностична цінність, що полягає в розробленні індивідуальних прогностично-корекційних програм, які враховують не тільки напрями

подолання аутистичних розладів – напруження, тривожності, аутостимуляції, вербалізму, гніву, агресії і самоагресії, але й є передумовою, психологічним інструментарієм для розвитку позитивних якостей і здібностей дитини, визначають стилі її провідної активності та особистості в цілому.

Соціально-побутова адаптація 6-7 років

Праця та соціальна адаптація дітей з аутизмом є важливим засобом корекції пізнавального та фізичного розвитку. В ході трудової діяльності активізується увага, закріплюються зв'язки між розумінням часу, простору, окремими предметами, основні кольори та властивості предметів. Поступово формуються уміння та навички необхідні дітям з РСА у побуті.

Першим етапом соціально-побутової адаптації дітей дошкільного віку є формування навичок самообслуговування, яке передбачає виховання поведінки за столом, навичок користування туалетом та вміння одягатись та роздягатись. Так, навчаючи дітей правил поведінки за столом, педагог вчить підносити до рота та опускати ложку в тарілку, набирати страву способом «рука в руці», потім – самостійно. Після цього дітей вчать користуватися серветкою, на наступному етапі – виделкою: наколювати готові поламані шматки їжі, пізніше ламати їх самостійно.

Поведінка в туалеті: вчать мити руки; витирати руки з допомогою; користуватись туалетом з допомогою; а потім самостійно, контролюючи свої дії. Пізніше вчать дитину самостійно мити руки, відкривати й закривати кран, розрізняючи холодну та гарячу воду; знімати та вішати рушник; змивати унітаз; чистити зуби під контролем та самостійно; користуватись носовою хустинкою. При одяганні вчать знімати простий розстібнутий одяг; знімати носки (з муляжу, з ноги); одягати куртку чи сорочку з довгими рукавами в маскарад); одягати светр; розстібати та застібати гудзики (на муляжі, на одязі); знімати, взувати черевики; розв'язувати та зав'язувати шнурки.

Необхідність включення до програми цього виду роботи обумовлена труднощами пристосування дітей з вадами розвитку до навколишньої дійсності: вони погано орієнтуються у громадських місцях, не мають навичок спілкування

з дорослими та іншими дітьми. Результатом зниженої адаптивності цих дітей є несамотійність, безпорадність, невпевненість у своїх можливостях, пристосувальна поведінка та висока залежність від інших людей.

У процесі навчання діти отримують не лише знання та уявлення про об'єкти суспільного життя, але й навчаються правильно та по можливості самотійно користуватися ними; розвивати навички спілкування з людьми, засвоювати правила поведінки в соціумі. Ці особистісні надбання дитини значною мірою визначатимуть рівень її соціальної адаптації дітей в подальшому житті.

Основними формами виховання цих навичок є навчальні-ігри заняття, індивідуальна робота, моделюючі ситуації, спеціальні сюжетні ігри та повсякдення. Неабияка роль у закріпленні набутих навичок відводиться батькам, що закріплюють їх у повсякденному житті. Для полегшення доцільно використовувати «книжки-малютки» з ланцюжком.

Час формування навички у дітей з аутизмом може бути різним. Тому доцільно об'єднувати дітей в невеликі підгрупи з врахуванням стану моторики та рівня психофізичного розвитку. Вік дитини особливого значення немає.

Головна мета виховати самотійну та впевнену у собі особистість. Сформувати у дітей уявлення про своє тіло, частини тіла та зовнішність. Навчити гігієнічним навичкам по дотриманню чистоти тіла та культурі поведінки.

Для досягнення основної мети всі навички розбиті у блоки. Вони формуються поступово та послідовно: кожної наступної можна навчати після того, як сформується попередня. На кожну тему відводиться декілька занять – відповідно рівня складності формування навички. Тому навчальний матеріал у блоках нашаровується та ускладнюється відповідно до формування їх у нормі. Кожне заняття має чітку структуру та певний набір необхідних матеріалів, віршованого та (або) мовного і музичного супроводу.

Основним критерієм з навчання формуванню нових навичок самотійності є наявність елементів цих навичок.

Корекція поведінки має здійснюватися на усіх видах діяльності. Особливо важливо корегувати поведінку дитини під час закріплення навички. Для цього використовуються різні заохочення та «подарунки» нематеріального характеру. Для дітей з РСА важливо створити певні умови для впровадження набутих навичок, їх використання в певних моделюючих ситуаціях, що потім об'єднуються в рольову гру зі справжнім обладнанням та сюжетом.

Результати цієї роботи будуть в значній мірі визначати рівень соціальної адаптації дітей в їх подальшому житті.

Завдання:

Забезпечити максимально можливу для кожної дитини самостійність в побутовому та гігієнічному обслуговуванні себе. Виробити позитивне ставлення до праці, готовність до допомоги у побутовій праці та вміння виконувати нескладні доручення; сформувати звичку та позитивну установку до праці; навчитися переключатися з виконання однієї знайомої операції на другу, виконувати декілька взаємопов'язаних операцій послідовно та охайно; вчити працювати спільно з дорослими та однолітками.

Заняття з соціально-побутової адаптації спрямовані на досягнення дітьми соціального комфорту та рівноправ'я в суспільстві. Основні прийоми, що використовуються в роботі – взяті з педагогіки Монтессорі. Всі заняття розбиті на боки, кожен блок містить в собі цикл занять на вироблення певних навичок та максимально враховує вікові, фізичні та інтелектуальні можливості дітей, з кожним роком навчання заняття ускладнюються та урізноманітнюються (насичуються різними дидактичними іграми та вправами). Майже всі блоки закінчуються рольовою грою, в якій використовуються знання, отримані упродовж навчальних занять. Всі заняття мають певний ритуал – однаковий початок та кінець (звідки взяли – туди і поклали). Одне – два заняття кожного блоку поєднує в собі використання набутих навичок практично та в сюжетно-рольовій грі.

В процесі роботи створюються позитивні умови для формування суспільних мотивів праці. Кожна дитина отримує можливість відчувати та пережити радість від особистої участі в суспільній праці.

Планування в праці визначається, як уміння підібрати необхідні інструменти та матеріали для роботи, підготувати зручне робоче місце, намітити логічну послідовність дій та способи її виконання, що призводять до кращого результату. Щоб передбачити процес виконання завдання, необхідно вміти аналізувати, оперувати поняттями, виказувати судження, робити висновки. Для того щоб навчити дитину планувати свою діяльність, потрібно дати їй зразок.

Діти вчаться планувати свою роботу в спеціальних трудових процесах. Вдосконалення навичок планування діяльності відбувається в повсякденному житті (чергування, догляд за рослинами та тваринами у куточку природи).

При формуванні у дітей вміння планувати свою роботу використовуються методи педагогічного впливу, що постійно ускладнюються (засвоєння зразка, використання отриманих навичок та вмінь. Використання набутого досвіду у різних умовах).

соціально-побутова адаптація містить в собі наступні блоки:

Рослини та догляд за ними, город; культурно-гігієнічні навички та догляд за тілом; справи в практичному житті та догляд за оселею; кухня, приготування їжі.

Особливості проведення занять

Заняття в усіх вікових групах мають чітку структуру, так звану ритуальність.

Початок заняття (контроль столів та стільців, посадка за стіл, осанка), зацікавлення дітей; повідомлення мети, мотив до діяльності та самостійний вибір потрібного інвентарю (в групах молодшого віку з активною допомогою педагога, в групах старшого віку – за вказівкою педагога або самостійно); чергові беруть все, що назвали діти та виставляють із шафи на стіл; діти

готують робочі місця; педагог здійснює показ із поясненням виконання; фіз. хвилинка + моторна вправа (з циклу «Принцип чотирьох»); закріплення деяких ключових моментів у схемах, або замальовках; виконання роботи дітьми; прибирання робочих місць; прибирання інвентарю до шаф черговими; закінчення заняття (контроль столів та стільців), повернення у групу.

В разі потреби проводяться дидактичні ігри та вправи.

Головним практичним принципом проведення занять є «Принцип чотирьох (пальців)»: великий палець відігнаний, а чотири інші разом. Адже таким чином здійснюється правильний захват майже всіх матеріалів.

Приблизна тематика занять за роками навчання

I рік навч.	II рік навч.	III рік навч.	IV рік навч.
Вода. Ігри з водою: колір, смак.	Ігри з лялькою. Вивертання лялькового одягу (кофти)	Носки (стягування, вдягання, вивертання)	Миття та витирання посуду.
Вода. Ігри: колотіння, виловлювання.	Ігри з лялькою. Вивертання лялькового одягу (штани)	Колготи (стягування, вдягання, вивертання)	Чищення столових приборів (зубним порошком). БЖД
Миття рук.	Ігри з лялькою. Складання одягу.	Футболки, джемпер.	Миття овочів та фруктів.
Миття та витирання рук + забавлянки.	Прання носовичків.	Кофта (куртка) молнія.	Приготування бутербродів (намазування маслом). БЖД
Умивання потішки, забавлянки.	Прання білизни, ігри з прищепками.	Куртка (кнопки).	Заварювання чаю. БЖД
Миття та витирання ніг.	Складання серветок з тканини, складання рушників.	Куртка (гудзики).	Сервіровка столу.
Сюжетна гра «Купання ляльки».	Складання рушників.	Взуття (взування, шнурування без вузлів)	Сюжетна гра «Чекаємо гостей»
Пересипання круп.	Сюжетна гра «Прибираємо в шафах з ляльковою постільною білизною».	Шнурування різного взуття, ігри-шнуровки.	Складання букетів догляд за зрізаними квітами.
сортування квасолі, горіхів, жолудів, каштанів.	Стягування та натягування штанів.	Зав'язування вузлів.	Догляд за квітами (полив та витирання).
Сортування іграшкового посуду (колір, величина)	Ремінь та застібки (продівання, застібання).	Зав'язування вузлів, бантів.	Город на вікні (вироснування розсади).
Сюжетна гра «Пригощаємо гостей-ляльок чаєм».	Сюжетна гра «Вдягаємо ляльку на прогулянку».	Сюжетна гра «Збираємося на прогулянку».	Сюжетна гра «У ляльки день народження».

Перебування і праця дітей в природі сприяє зміцненню здоров'я дітей з особливими потребами.

При організації трудової діяльності на ділянці слід дотримуватися правил гігієни:

Працювати не в жаркі години дня, а вранці і увечері;

Робоча поза дітей повинна бути правильною (при копанні тіло повинне бути випрямленим, при перенесенні води відра і лійки діти повинні носити в двох руках...); потрібно чергувати види роботи (наприклад, посадку і прополку можна чергувати із розпушенням землі граблями і так далі); інвентар повинен відповідати віку дітей; після всякої роботи, незалежно від того, де вона вироблялась на земельній ділянці або в куточку природи, діти повинні ретельно мити руки з милом.

Праця дітей в куточку природи і на ділянці необхідно поєднувати із спостереженнями за зростанням і розвитком рослин і тварин. Інакше у дітей пропадає інтерес до цього виду праці.

Праця на ділянці. Готують ділянку до вирощування рослин працівники дитячого саду і батьки. Вони скопують землю під город і квітник, готують грядки. Діти беруть участь в очищенні ділянки і в роботах по вирощуванню рослин.

Діти молодших груп збирають камінчики, тріски і складають їх на купу. За допомогою вихователя садять цибулю, сіють крупне насіння, спостерігають поливання грядок і клумб, розпушення ґрунту і прополку рослин, беруть участь в зборі вирощеного урожаю.

Діти середньої і старшої груп беруть активнішу участь в роботі. Вони згрібають сміття граблями і переносять його в купу на носилках. За допомогою вихователя сіють крупне насіння гороху, квасолі, вівса, настурції і інших рослин, поливають клумби і грядки, спушують землю, спостерігають прополку, збирають стиглі овочі.

Дітей підготовчої до школи групи привертають до участі в перекопуванні землі і розбиття грудок, до посіву насіння, висадки розсади, поливання, пушення, прополки рослин, збору урожаю, посадки саджанців дерев.

Третій рік навчання.

Цей період навчання передбачає оволодіння дітьми навичок спонтанної комунікації, які включають в себе спонтанне звернення з проханням у побутовій ситуації, побудову та участь в діалозі, а також узагальнення отриманих в процесі навчання навичок у натуральне побутове середовище. Це початок виходу за рамки навчального простору в реальні соціальні умови, з різними людьми і в нових місцях.

Завдання третього року навчання: Виховувати у дітей потребу в любові, доброзичливій увазі значущих дорослих і однолітків; формувати у дітей уміння бачити настрій і різні емоційні стани близьких дорослих і дітей (радість, сум, гнів), вміння висловлювати співчуття (пошкодувати, допомогти); закріпити у дітей вміння називати своє ім'я і прізвище, імена близьких дорослих і однолітків; вчити дітей називати свій вік, день народження, місце проживання (місто, селище); формувати у дітей інтереси і переваги у виборі улюблених занять, ігор, іграшок, предметів побуту; вчити дітей звертатися до однолітка з елементарними пропозиціями, проханнями, побажаннями («Давай будемо разом грати», «Дай мені іграшку (машинку), Давай поміняємось»); формувати у дітей потребу, способи та вміння брати участь у колективній діяльності однолітків (ігровий, образотворчої, музичної, театральної тощо); розширювати репертуар прохань. Вживати більш складні мовні конструкції із застосуванням прикметників, дієслів; продовжувати вчитися сидіти за столом, використовувати столові прилади, їсти охайно; заохочувати спонтанно звертатися з проханнями; заохочувати просити про допомогу; вчитися виконувати інструкції поза контекстом завдань; розширювати знання про знайомих людей, вчити впізнавати не тільки близьких знайомих, а й дітей у групі, знати їхні імена; вчитися відповідати на питання про себе; вчитися відповідати на запитання про своїх близьких; навчатись описувати предмети двома-трьома словами, вживаючи різні частини мови; заохочувати дітей грати в настільні ігри з однолітками, дотримуватися черговості, дотримуватися правил; заохочувати

грати в рухливі ігри з однолітками; заохочувати реагувати на звернення дітей, відповідати їм, виконувати їхні прохання; для дітей, що використовують альтернативну комунікацію, вчити привертати увагу співрозмовника, звертатися з проханням; вчити будувати речення з двох, трьох слів, використовуючи картку «я хочу».

Приблизний перелік ігор та вправ для розвитку.

1. *Я хочу тобі сказати.* Мета. Навчити дітей, що використовують PECS, привертати увагу співрозмовника. Матеріали. Картки PECS.
2. *Говоримо реченнями.* Мета. Розширити комунікативний репертуар у дітей, що не розмовляють. Навчити побудові речень, використанню декількох частин мови. Матеріали. Картки PECS, улюблені ігри, заняття.
3. *Давай знайомитися.* Мета. Навчання дітей шаблонам застосування соціальної рутини. Матеріали. Немає.
4. *Моя черга.* Мета. Навчати дітей взаємодії з однолітками, навчати дотриманню правил гри, розвитку діалогу. Матеріали. Настільні ігри, на дитячому майданчику - гірка, м'яч, гойдалка.
5. *Чий хід?* Мета. Навчати дітей взаємодії з однолітками, навчання дотриманню правил гри, розвитку діалогу. Матеріали. Настільні ігри, на дитячому майданчику - гірка, м'яч, гойдалка.
6. *«Закінчи недомальований малюнок (домалюй очі, хвіст)».* Мета. Навчити дітей спільної діяльності, дотриманню правил. Матеріали. Папір, олівці, фарби.
7. *«Продовж орнамент».* Мета. Навчити дітей спільної діяльності, дотриманню правил. Матеріали. Папір, олівці, фарби.
8. *Спільний малюнок.*

Мета. Навчати дітей займатися спільною діяльністю, дотримуватись черговості, відчувати партнера, вчитися домовлятися, досягати компромісу.

Матеріали. Папір, олівці, фарби.

9. *Що робить дівчинка?* Мета. Навчити дітей розрізняти і називати дії, вживати дієслова у фразях. Матеріали. Немає. Реальні діти з групи, ситуації на вулиці.

10. *Що їсть хлопчик?* Мета. Навчити дітей розрізняти і називати дії, вживати дієслова у фразях. Матеріали. Немає. Реальні діти з групи, на вулиці.

11. *Налий води.* Мета. Навчати дітей виконання інструкцій поза контекстом завдань. Матеріали. Склянка, вода.

До кінця третього року навчання діти повинні навчитися:

Розпізнавати емоційно стан людей, персонажів казок, висловлювати співчуття; називати на прохання своє ім'я та прізвище, імена близьких дорослих і однолітків; вміти називати свій вік, день народження, місце проживання (місто, селище); звертатися до однолітка з елементарними пропозиціями, проханнями, побажаннями; вміти брати участь у колективній діяльності однолітків (ігровий, образотворчої, музичної, театральної та ін.); вживати складні мовні конструкції із застосуванням прикметників, дієслів; просити про допомогу; виконувати інструкції поза контекстом завдань; відповідати на питання про себе, своїх близьких; описувати предмети двома-трьома словами, вживаючи різні частини мови; грати в настільні ігри з однолітками, дотримуватися черговості, дотримуватися правил; грати в рухливі ігри з однолітками; реагувати на звернення дітей, відповідати їм, виконувати їхні прохання; для дітей, що використовують альтернативну комунікацію, вміти привертати увагу співрозмовника, звертатися з проханням; вміти будувати речення з двох, трьох слів, використовуючи картку «я хочу».

Четвертий рік навчання. 6 років

Четвертий рік навчання є нібито підсумковим етапом всіх попередніх періодів навчання. Діти вже знайомі з основними шаблонами соціальної поведінки і правилами побудови і ведення комунікації. Тепер основне завдання розширювати ці знання й уміння шляхом збільшення соціальних і комунікативних шаблонів, тобто узагальнювати отриманий досвід у найбільшу кількість різноманітних соціальних ситуацій. Основне завдання цього етапу - це стимулювання спонтанної комунікації, а також ініціювання та ведення діалогу в малознайомих ситуаціях, з людьми різних соціальних сфер.

Завдання для четвертого року навчання.

Вчити дітей висловлювати свої почуття (радість, смуток, здивування, страх, сум, гнів, жалість, співчуття); вчити дітей розпізнавати зв'язок між вираженим емоційним станом і причиною, що викликала цей стан; формувати у дітей елементарну самооцінку своїх вчинків і дій; формувати у дітей уміння починати та підтримувати діалог зі своїми однолітками і дорослими; формувати у дітей найпростіші способи вирішення конфліктних ситуацій; навчати дітей навичкам партнерства в грі і спільній діяльності, вчити звертатися до однолітків з проханнями і пропозиціями про спільну гру та участі в інших видах діяльності; продовжувати формувати у дітей бажання брати участь у спільній соціальній діяльності (прибирання іграшок; годування і догляд за тваринами і рослинами в живому куточку; сервіровка столу, прибирання посуду; догляд за територією; вологе прибирання приміщення в дитячому садку і вдома; посадка цибулі і квітів в дитячому саду, на присадибній ділянці тощо); вчитися відповідати на запитання словами «так», «ні»; вчитися адекватно просити припинити небажану дію і т.д.

Навчання проводиться, в основному, в натуральному середовищі. Як правило - це спонтанне навчання, тобто діти виходять за рамки аудиторного навчання і в реальному середовищі застосовують отримані вміння.

Приблизний перелік вправ для навчання.

1. *Як справи?* Мета. Стимулювати дитини до діалогу, підтримувати прагнення до спілкування. Матеріали. Немає.
2. *Город.* Мета. Залучення дітей до колективної діяльності, дотримуватися правил, формувати вміння виконувати певний вид діяльності. Матеріали. Садовий *інвентар*, насіння, цибулини, розсада.
3. *Зоопарк.* Мета. Формування відповідальності, виконання обов'язків, дотримання правил. Матеріали. Тварини живого куточка, корм.
4. *Пригощайся.* Мета. Вчити виявляти турботу, ділитися іграшками чи солодощами. Матеріали. Іграшки, солодощі.
5. *Соціальні історії.* В цей період вже можна привчати дітей до самостійного вибору поведінки і контролю своєї поведінки. Для цього добре застосовувати

метод «Соціальні історії», який представляє собою набір структурованих шаблонів поведінки. Соціальна історія - це коротка розповідь, що складається з 4-5 речень чотирьох типів:

описувальні речення - констатують місце, де ситуація відбувається; аналізуючи речення - дають розуміння причин, показують, чому це відбувається так; направляючі речення - показують, що треба робити; контролюючі речення - допомагають згадати потрібний шаблон в конкретній ситуації. Історії складаються індивідуально за потребою дитини, і дозволяють зняти рівень тривоги в реальному соціальному середовищі.

До кінця четвертого року навчання діти повинні навчитися.

Самостійно починати і підтримувати діалог зі своїми однолітками і близьким дорослим; вміти вирішувати конфліктні ситуації, наприклад, запрошувати дорослого; вміти грати в групові ігри, діяти за правилами, будувати послідовності дій, планувати; прагнути брати участь у громадській діяльності (прибирання іграшок; годування і догляд за тваринами і рослинами в живому куточку; сервіровка столу, прибирання посуду; догляд за територією; вологе прибирання приміщення в дитячому садку і вдома; посадка цибулі і квітів в дитячому саду, на присадибній ділянці тощо); відповідати на запитання: «так», «ні»; просити припинити небажану дію; описувати малюнки, дії з урахуванням їхньої функції; відповідати на різні запитання; розповідати маленькі історії; узагальнювати досвід у різних ситуаціях, поза школою; для альтернативної комунікації - вміти будувати розгорнуті пропозиції, описувати те, що відбувається, звертатися з проханнями, відповідати на запитання.

Емоційно-ціннісний розвиток

Дизонтогенез

Емоційна реакція дитини може бути не відповідною – дитина іноді демонструє неналежний тип і ступінь емоційної реакції. Емоційні реакції можуть бути не

пов'язані з оточуючими об'єктами та подіями, що відбуваються навколо. Також загальмовані або надмірні і непов'язані із ситуацією.

Вікові можливості

Дитини старшого дошкільного віку більш сприйнятлива до впливів зовнішнього середовища (природного, предметного, соціального) та власних переживань і станів. Визначенішими стають інтереси та уподобання старшого дошкільника, він легше надає переваги комусь/чомусь. Заявляють про себе такі "втрати" особистісного становлення, як фобії, тривоги, депресії, прояви нервовості, на які важливо своєчасно звертати увагу.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: збагачувати внутрішній світ дитини позитивними емоціями, насичувати її життя приємними враженнями; коригувати форми прояву негативних переживань; створювати позитивний психологічний клімат; навчити емоційної регуляції поведінки та діяльності.

Навчальні завдання: навчати добирати відповідні способи прояву своїх почуттів; вправляти в умінні використовувати прийнятні для оточення способи реагування на різні життєві події; створювати умови для прояву дитиною чутливості до стану рідних та близьких; навчати емоційної регуляції поведінки та діяльності; сприяти засвоєнню нею емоційних еталонів взаємин з різними людьми (рідними, знайомими, чужими); виховувати бажання бути приємною людям.

Організація життєдіяльності

Буття старшого дошкільника організовується таким чином, щоб запобігати проявам інертності, байдужості, емоційної глухоти, щоб його активність проявлялася через розвиток емоційного життя. Дорослий прагне одухотворити практичну та розумову діяльність дитини, збагатити її емоційну сферу. Важливо подбати про те, щоб старший дошкільник оволодів правилами соціально прийнятної та схвалюваної поведінки і виконував їх. Дорослий продовжує навчати дитину розрізняти різні емоційні стани людини, співвідносити їх з відповідною мімікою, жестами, тональністю та силою

голосу, з певними життєвими подіями. Важливо виховувати в старшого дошкільника здатність контролювати та регулювати власну поведінку відповідно до життєвих обставин, з власної ініціативи, свідомо стримувати свої негативні емоції.

Пізнавальний розвиток

Дизонтогенез пізнавального розвитку

Аутистичні діти найчастіше не реагують навіть на голосні звуки, справляючи враження глухих; у них простежується відсутність вибіркової уваги до звуків мови; аутоstimуляції навколо ділянки вух; проблеми з фільтруванням шуму, який постає як тло.

Ресурси:

висока чутливість до певних звуків;

вміння фіксувати звукові деталі.

Показники психічного розвитку:

Сфера розвитку:

Дрібна моторика. Завдання з цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння брати:

6–7: дитина виразно малює особу (голову, тулуб, плечі та ноги і щонайменше одну деталь обличчя) і при цьому не потребує демонстрування, як виконати завдання.

Велика моторика. Завдання цієї сфери свідчать про сформованість координації діяльності обох рук та вміння хапання, спритності, рівноваги, швидкості, енергії, а також домінування ока, руки, ноги:

6–7: дитина свідомо котить м'яч до цілі; дитина з легкістю перекладає предмети з руки в руку; дитина проявляє домінування однієї ноги.

Перцепція. Завдання, що стосуються сприйняття, полягають на реагуванні на звук, встиганні дивитися на предмети, розпізнаванні кольорів, форм та розмірів:

6–7: дитина проявляє рішуче домінування одного ока (протягом усього часу користується одним і тим же оком); дитина послідовно реагує на всі жести; дитина реагує правильно, трохи „ниє", може також говорити "перестань" або погодитися на щипання особи, що контактує з нею.

Зорово-рухова координація. Завдання з цієї сфери полягають на вмінні координувати зір та руки одночасно (вкладання, допасовування елементів, нанизування кульок, розмальовування, написання):

6–7: під час трьох спроб дитина перемальовує щонайменше одну вертикальну лінію і не потребує показу, щоб це виконати. Лінія може бути майже вертикальною, з близькою до взірця довжиною; дитина перемальовує коло і не потребує показу, щоб це виконати; дитина перемальовує квадрат щонайменше один раз протягом трьох спроб і не потребує показу, щоб виконати це завдання. Квадрат повинен бути фігурою замкненою без великих переривань на жодному боці. Чотири сторони повинні бути більш-менш рівними, а кути наближені до прямих. Лінії можуть бути злегка хвилястими; дитина перемальовує трикутник щонайменше один раз протягом трьох спроб і не потребує показу, щоб виконати це завдання; дитина перемальовує квадрат щонайменше один раз протягом трьох спроб і не потребує показу, щоб виконати це завдання. Ромб повинен бути фігурою замкненою без великих переривань на жодній зі сторін; сторони повинні бути скоріше прямими та більш-менш рівної довжини; дитина

припасовує всі дев'ять літер на планшеті з літерами алфавіту та дев'ять карток з літерами алфавіту (напр., Н, Р, О, М, Я, К, У, С, П); дитина правильно переписує сім літер (напр., А, Л, В, У, Е, Ф, П). Дитина повинна писати літери безпосередньо під зразком самостійно.

Наслідування. Завдання, що стосується наслідування, полягає у повторенні того, що хтось говорить, або показі того, що хтось робить.

6–7: дитина вдягає театральну ляльку на руку і наслідує хитання головою та лапами театральної ляльки; дитина наслідує щонайменше три дії (годування, подавання напою, чищення зубів, витирання носа і тощо); дитина наслідує всі три жести: 1) підніми руку, 2) доторкнися до носа, 3) підніми одну руку догори, а другою в той же час доторкнися до носа; дитина наслідує три показані дії та утворює з кожним разом якийсь звук; дитина розуміє, що її наслідують, наслідування їй подобається, дитина долучається до гри та наслідує дії; дитина розуміє, що її наслідують, гра їй подобається, повторює звуки за дослідником.

Пізнавальна діяльність. Вік розвитку в цій сфері залежить від розуміння мови та успішності в певних завданнях, які не залежать від мови (рахування, укладання фігур, наслідування рухів).

6–7: дитина доторкається або вказує щонайменше три частини власного тіла; дитина розіграє сценку з лялькою; дитина правильно пише своє ім'я та не потребує показу, щоб це зробити; дитина складає хлопчика та не потребує показу, як треба виконати завдання; дитина правильно виконує двоетапне доручення, напр.: „Вклади кубик до горнятка та постав горнятко на підлогу”.; дитина наслідує спосіб користування всіма предметами; дитина правильно поєднує п'ять предметів з картинками (чобіт, горнятко, зубна щітка, ложечка, ножиці, гребінець, олівець та відповідні їм (за розміром, формою та кольором) картинки тих же предметів); дитина демонструє використання чотирьох предметів (горнятко, ложечка, олівець, гребінець, ножиці); дитина виконує щонайменше чотири доручення (1. Відбий м'яч. 2. Погладь песика. 3. Встань та

підстрибни.4. Поклади горнятко до коробки та сядь.5. Постукай у двері та доторкнися до стіни.); дитина швидко починає виконувати повсякденні дії і знає, що вона має робити без заохочення;

Гра та зацікавлення предметами. Чим або як дитина прагне бавитися; ступінь витримки у грі, правильне використання предметів, можливості зосередження уваги, вміння долати труднощі та виправляти власні помилки.

6–7: дитина правильно вивчає оточення; дитину мотивує до діяльності бажання закінчити завдання; дитина цікавиться виконуваним завданням.

Налагодження контактів та емоційні реакції. Сформованість контактів дитини з іншими людьми (з батьками, з іншими дорослими, з дітьми): як дитина реагує на розлуку з батьками, в якій мірі вона в стані співпрацювати з іншими особами, а також, як задовольняє свої потреби, які реакції дитини на стрес, на раптові зміни, на те, коли їй перешкоджають у діяльності.

6–7: дитина робить відповідний жест, коли хоче попросити про допомогу; її можна легко заспокоїти; дитина відповідно реагує на присутність іншої особи: налагоджує зоровий контакт, слухає голос, усміхається; якщо дитина розуміє та може виконати доручення дорослого, виконує їх та пробує співпрацювати, або дитина дає знати, що доручення неясні або що вона має труднощі з їхнім виконанням; дитина добре переносить перехід до іншого завдання та не є надмірно засмученою, коли в неї відбирають її улюблений предмет; дитині подобається похвала, яка мотивує її до дії.

Пізнавальний розвиток

Дизонтогенез

Аутичних дітей цікавлять не стільки зміст, скільки деталі; аутостимуляції на тілі. Показники онтогенезу: здатність до сприймання, запам'ятовування візуальних деталей для подальшого їх точного відтворення; висока чутливість до певних візуальних деталей.

Вікові можливості

У старшому дошкільному віці інтенсивно розвиваються пізнавальні процеси (сприймання, пам'ять, мислення, увага), які сприяють орієнтації дитини в навколишньому світі. Дитина виявляє інтерес до самого себе, цікавиться будовою власного тіла, фізичними якостями та можливостями, органами чуттів. Також дитина цього віку розрізняє соціально схвалювану та не схвалювану поведінку.

Завдання розвитку

Навчальні завдання: навчати спостерігати за явищами та об'єктами природи, малювати фігуру людини, співвідносити кубики за кольором, ознайомлювати з процесами виробництва продуктів харчування, одягу, взуття, предметів домашнього вжитку. Розвивати пізнавальні здібності дитини» здатність аналізувати, навчати називати ознаки предметів, що використовуються дитиною в діяльності, порівнювати, виявляти схожість та відмінність, встановлювати прості зв'язки між явищами та предметами.

Розвивальні завдання: вправляти у використанні початкових логічних прийомів, пов'язаних з формуванням понять, будувати висловлювання за допомогою сполучникових зв'язків (і, чи, якщо, то, ні тощо); робити правильні елементарні умовиводи. Класифікувати геометричні фігури, предмети та їх сукупності за якісними ознаками, кількістю; вимірювати кількість, довжину, ширину, висоту, об'єм, масу, час; виконувати найпростіші усні обчислення, розв'язувати нескладні арифметичні та логічні задачі.

Організація життєдіяльності

Буття старшого дошкільника має організовуватися в спосіб, що сприятиме розвитку *пізнавального мислення*. Важливо задовільнити природну потребу дитини в нових враженнях, експериментаторській діяльності, розширенні життєвого простору. Створюючи розвивальне середовище, дорослий виходить з того, що пізнавальне мислення для дошкільника — лише інструмент, знаряддя особистісного становлення, шлях орієнтації в світі та розуміння його.

Розвиваючи пізнавальну активність, варто використовувати основну форму мислення дошкільника — мислення за аналогією, подібністю когось/чогось; і не лише забезпечувати дитині можливість сприймати нове, а й сприяти розумінню та елементарно пояснювати нове.

6 років

Завдання навчання і виховання

Продовжувати формувати кількісні уявлення з урахуванням провідних видів діяльності дітей старшого дошкільного віку (ігровою і образотворчою); на заняттях по математиці використовувати елементи малювання і сюжетно-дидактичних ігор з математичним змістом; продовжувати учити дітей здійснювати рахунок і різні операції з множинами (перерахунок, порівняння, перетворення і ін.) в межах 5-ти і 6-ти за зразком і за усною інструкцією; перераховувати предмети різними способами – перекладаючи, перераховуючи за допомогою пальця, супроводжуючи очима, прикладаючи рахунковий матеріал (палички, фішки, жетони), співвідносячи кількість предметів з пальцями на руці; формувати елементарні принципи рахунку; навчати рахувати звуки (удари, плескання у долоні, звуки тварин) і відтворювати дану кількість звуків з опорою на зоровий аналізатор і без нього - в межах 2-3 звуків; вирішувати арифметичні завдання з відкритим і закритим результатом на наочному матеріалі в межах шести.

Формування уявлень про кількість і рахунок: повторювати матеріал попереднього року навчання (рахунок і різні операції з множиною в межах 4-х); навчати дітей виділяти 5 предметів з групи за наслідуванням, за зразком, за словесною інструкцією; ознайомити з графічним зображенням цифри 5; виконувати перерахунок предметів по інструкції «порахуй» і давати правильну відповідь на питання – «скільки?»; вчити перераховувати предмети в межах п'яти розташованих в ряду, при різному їх розташуванні, а також предметів, різних за призначенням, кольором, розміром; вчити дітей визначати кількість

предметів, намальованих на картинках, в межах п'яти при однаковому і різному їх розташуванні; вчити дітей співвідносити дві групи предметів за кількістю в межах 5-ти без перерахунку; вчити відбирати задану кількість предметів за інструкцією – візьми; відповідати на питання – «скільки у тебе?»; співвідносити кількість предметів з кількістю пальців, рахунковим матеріалом, цифрою; вчити пояснювати свої дії з використанням мовних схем – я поклав 4 палички, тому що у мене 4 яблучка; вчити вирішувати задачі з опорою на наочний матеріал в межах 3-х; навчати детально опрацьовувати умову задачі зі складанням алгоритму дій, наочно ілюструвати хід рішення; вчити самостійно складати умови задачі по малюнку; продовжувати вчити порівнювати рідкі та сипучі продукти, використовуючи практичні способи порівняння (прикладування, переливання і т. п.); перетворювати безперервну множину: з нерівних робити рівні і навпаки (досипаючи, доливаючи або зменшуючи деяку кількість); продовжувати формувати уявлення про збереження кількості (кількість предметів не залежить від кольору, величини і просторового розташування; певна кількість рідких і сипучих тіл не міняється незалежно від об'єму посудин), використовувати прийом перекладання і рахівниць як способи перевірки.

Про форму: удосконалювати вміння диференціювати предмети за формою серед відомих чотирьох об'ємних форм; вчити вибирати об'ємні предмети з множини за об'ємним зразком; знаходити за зразком і по інструкції пласкі зображення у формі круга, квадрата, трикутника, чотирикутника; продовжувати удосконалювати графічні навички – креслити геометричні форми за інструкцією і за зразком з використанням трафаретів, поступово переходячи до креслень за допомогою лінійки; проводити зорові диктанти на запам'ятовування і відтворення комбінацій з відомих фігур.

Про розмір: продовжувати розвивати і удосконалювати вміння диференціювати предмети за розміром – маленький /великий, порівнюючи предмети однакові за формою і кольором, однакові за формою, але різні за кольором; ознайомлення з поняттям – середній; групувати і диференціювати (з проговоренням відзнак)

форм за зразком – великі, середні, маленькі; порівнювати предмети по довжині, висоті, товщині з використанням термінів – великий, довгий, високий, товстий, короткий, тонкий, низький.

Орієнтація в просторі: продовжувати знайомити дітей з рухом у різних напрямках, імітуючи дії руху педагога, а також виконуючи інструкцію педагога; переміщувати предмети за інструкцією вперед, назад, управо, вліво, вгору, вниз, посередині; вчити орієнтуватися в приміщенні за вказівкою розташування іншого об'єкта/людини відносно себе – стіл зліва, Маша переді мною.

Орієнтація в часі: познайомити дітей з назвами днів тижня; уточнювати їх послідовність і призначення (будні/вихідні); розуміти і використовувати правильно слова, що позначають послідовність днів – сьогодні, вчора, завтра; часу доби – вранці, ввечері, вночі; продовжувати пояснювати і закріплювати розуміння певної залежності дій від часу доби, дня тижня; уточнювати в особистому зошиті/ альбомі дії дитини в певний час дня, дня тижня, пори року; давати наочні пояснення тих моментів, які дитині важко зрозуміти через особливості сприйняття аутичної дитини; зберігати правило складання плану дій на учбовий день, розпорядку дня на будні та вихідні; продовжувати формувати прості уявлення про швидкість на прикладі пересування транспорту і пішоходів; вчити виконувати інструкції по зміні темпу руху, ритму на музичних заняттях.

Формування уявлень про кількість і рахунок: перерахунок предметів в межах 5-6; порядковий рахунок від заданого/позначеного наочно або усно числа (від 2 до 4х, від 3 до 5); вчити вирішувати завдання знаходження суми і залишку в межах чотирьох із збільшенням/зменшенням на одиницю; вчити виконувати операції об'єднання і роз'єднання в межах п'яти; перераховувати елементи множини, що сприймаються на слух (звуки), на дотик (предмети), рухів; зіставляти по кількості предмети і звуки, предмети і рухи, звуки і рухи в межах чотирьох; перерахунок звуків з опорою на зоровий аналізатор, з опорою тільки на слух; вчити дітей виділяти 5 предметів з множини за наслідуванням і зразком, співвідносити кількість предметів з кількістю пальців, іншого

рахункового матеріалу в межах п'яти; порівнювати за кількістю дві групи предметів, що знаходяться на відстані, і групи предметів, намальованих на картинках, на основі перерахунку; використовувати різні способи перевірки; вчити дітей вимірювати протяжні, рідкі і сипучі тіла, користуючись умовною міркою; визначати, скільки стаканів води в лійці, ложок рису в тарілці; вимірювати довжину або ширину столу за допомогою бруска і тому подібне.

Про форму: удосконалювати уміння виділяти предмети за зразком і за вербальною інструкцією з різних груп предметів; групувати за формою об'ємні предмети, геометричні фігури, зображення предметів; ознайомлення з плоскою фігурою – овал і з об'ємною – еліпсом; дати поняття – яйцевидної форми; зіставлення і виділення даних форм; вчити вибирати овальні форми за зразком, за інструкцією.

Орієнтація в просторі: удосконалення уявлення і практичне застосування знань про напрям руху – вперед, назад, вгору, вниз, вправо, вліво; моделювання руху на папері, на столі, в приміщенні; програвання ситуації за допомогою іграшок-транспорт по наочному зразку, по вербальній інструкції; промовляти етапи пересування об'єктів і власного пересування; планування вголос з проговоренням свого маршруту.

Орієнтація в часі: закріплювати і уточнювати поняття про пори року і їх ознаки: наочно ілюструвати зміни в природі в особистому зошиті/альбомі; вивчати розширені мовленнєві схеми опису ознак осені/зими; розширювати уявлення про режим дня, про дії відповідні певному періоду; закріплювати і розширювати уявлення про швидкість руху різних об'єктів – людина, машина, літак, ракета.

Показники розвитку до кінця третього року навчання

Діти повинні навчитися: здійснювати рахунок в прямому порядку в межах 7-ми і зворотному порядку в межах 5ти; зіставлення предметів з рахунковим матеріалом і пальцями на руках; вміти перерахувати предмети,

розташовані в ряду і хаотично на наочному матеріалі, на картинці, називати підсумок підрахунку; знати 5 об'ємних і плоских форм, уміти їх знаходити в просторі, як частини цілого на малюнку, аплікації; вміти правильно розташувати на аркуші паперу малюнки, предмети за інструкцією і зразком; вміти знайти предмет за інструкцією, пояснювати місце розташування предмету і своє положення в знайомій обстановці; знати і уміти усно дати визначення пір року, часу доби; вміти описати за планом (з опорою на наочний матеріал – картинки-підказки) свій день; мати поняття про швидкість руху різних об'єктів.

7 років

Завдання навчання і виховання

Розширювати і поглиблювати математичні уявлення дітей про рахунок в межах 10-ти, просторових, тимчасових уявленнях, орієнтації в порах року і часі доби; вчити усному рахунку до десяти в прямому порядку і від семи в зворотному порядку; вчити рахунку від заданого числа в межах десяти; удосконалювати вміння операцій з наочною множиною (збільшувати, зменшувати, зрівнювати); порівнювати множину в просторі; уміти дати вербальну характеристику множині; вчити користуватися умовними символами (цифрами) при вирішенні арифметичних задач, виконанні арифметичних дій; познайомити зі складом чисел від 2 до 5; учити самостійно складати арифметичні задачі в межах 5; знайомити з графічним зображенням цифр в межах п'яти, математичними знаками «+», «-»; удосконалювати графічні навички.

Формування уявлень про кількість і рахунок: повторювати матеріал попереднього року навчання (рахунок і різні операції з множиною в межах 5-6); учити перераховувати предмети і зображення предметів на картинках в межах семи при однаковому і різному їх розташуванні; співвідносити кількість предметів з кількістю пальців, рахунковим матеріалом; ознайомлення зі складом числа 2 ($1+1$) і 3 ($1+1+1$, $1+2$, $2+1$); вирішення завдання на знаходження суми і залишку за допомогою наочного матеріалу; вміння графічно

змалювати завдання в зошиті/альбомі за допомогою карток з цифрами і математичними знаками; вчити записувати приклад по трафарету, обведенню або по крапках; розібрати усну умову задачі, сформулювати питання і розповісти хід рішення задачі із опорою на наочність; тренувати в порівнянні за кількістю двох груп предметів, що знаходяться на відстані, змальованих на картинках.

Про форму: продовжувати удосконалити здібності виділяти і підбирати парні фігури і форми; групувати предмети за формою; співвідносити форми і еталони; використовувати в мові, описувати і називати частки предметів за формою і об'ємом.

Про розмір: порівнювати предмети за розміром, використовуючи терміни – великий /маленький/ середній - більше/ менше, великі/ маленькі; довше/ коротше, широкий/ вузький - вужче/ ширше, товстий/ тонкий – товще/ тонше; високий /низький – вище/ нижче.

Орієнтація в просторі: повторювати розташування предметів, плоских і об'ємних фігур, картинок в просторі відстрочений в часі (до 15 секунд); удосконалювати здатність рухатися за інструкцією дорослого в приміщенні, на вулиці; оцінювати і озвучувати пересування інших щодо самої дитини або статичного предмету.

Орієнтація в часі

Чітко закріпити назви днів тижня, пір року, часу доби. Переказувати події, що по порядку сталися, планувати розпорядок дня наступного з опорою на картки-символи; уміти назвати характерні для певного часу доби події, їх послідовність; формувати поняття про швидкість руху, музичний темп (використовуючи музичні інструменти, плескання в долоні, удари і стрибки).

Показники розвитку до кінця четвертого року навчання

Діти повинні навчитися: здійснювати кількісний рахунок в прямому і зворотньому порядку, рахунок від середніх членів ряду, порядковий рахунок в межах 10; співвідносити перераховані предмети з кількістю, перекладаючи або

доторкаючись до них, підкладаючи рахунковий матеріал, штрихуючи необхідну кількість квадратів/кругів/трикутників/інших предметів їх в особистому зошиті/альбомі; вміти здійснювати рахунок в зворотному порядку і від заданого до заданого числа в межах 5-ти додаючи і віднімаючи по 1; продовжувати вчити визначати відносини між суміжними числами, використовуючи наглядний матеріал і без наочності, тренувати у визначенні місця числа в числовому ряду, моделювати числовий ряд (драбинка з кубиків, штрихування квадратиків або кружечків); вміти перераховувати елементи безлічі, що сприймаються на слух (звуки), на дотик (предмети), рухів. Вміти зіставляти по кількості предмети і звуки, предмети і рухи, - звуки і рухи в межах семи; відповідати на питання: «Яке число йде за ..? », «Назви сусідів числа ..», «Знайди пропущене число»; малювати елементарні наочні зображення складу числа, підписуючи за зразком, трафаретом або по крапках відповідні приклади; знати склад чисел до 5; вирішувати нескладні задачі з конкретною, недвозначною умовою в межах 5-ти з наочністю і без неї; орієнтуватися в структурі задач (умова, питання); вміти скласти і вирішити приклади і задачі за наочністю і абстрактно в межах п'яти; вміти викласти умову і хід рішення задачі за допомогою наочного або рахункового матеріалу; мати навички вимірювати, відмірювати, порівнювати і перетворювати безперервну множину, використовуючи умовну мірку; вміти групувати предмети формою, розміром; вимірювати відстань в приміщенні кроками, вимірювати предмети за допомогою еталону; орієнтуватися в просторі і на аркуші паперу за зразком і за інструкцією; орієнтуватися в днях тижня, порах року, часі доби; знати і уміти називати основні ознаки різних пір року; знати події, характерні для певного часу доби, уміти розповісти їх послідовність; орієнтуватися в поняттях вчора/сьогодні/завтра; вміти спланувати послідовність дій з опорою на картинки і розповісти про них.

Дизонтогенез мовленнєвого розвитку

Шостий рік.

Шестирічна дитина з аутизмом розуміє звернене до неї мовлення, може виконувати певні доручення. Але потребує постійного контакту з боку дорослого, щоб вступити у спілкування чи виконати якесь доручення. Йде на контакт зі знайомим дорослим, вслухається у його мовлення. Виконуючи завдання, прохання, дотримується заборони. Вступає у сюжетно-рольову гру з дорослим – впізнає та розрізняє людей за статтю, за віком, називає і вказує зображені предмети. На прохання може відповідати реченням з 2 – 3 слів, вступає в діалог, але репліки діалогу неповні, скорочені. Уважно протягом нетривалого часу може прослухати опис будь-якої іграшки, а на прохання – знайти її й показати. За запитаннями та в процесі дотикового контакту стисло описує предмет, який пропонує дорослий; зупиняє погляд на ілюстрації, стисло передає її зміст простими непоширеними реченнями.

Вікові можливості

Якщо у дитини розвинене мовлення, воно стає об'єктом її уваги. Вона активно грається словами, римами, смислами, експериментує, задовольняючи свої ділові, пізнавальні та особистісні потреби. Удосконалюються лінгвістичні властивості мовлення: зростає та урізноманітнюється словник: дитина розуміє та активно використовує в мовленні прикметники, дієслова, антоніми, синоніми і т. д.

Завдання розвитку.

Навчальні завдання: навчати дитину граматично правильно, з дотриманням лексико-граматичної сполучуваності будувати мікроконтекст та речення, збагачувати словник, сприяти розвитку опановування уміння самостійного діалогічного мовлення (вступати у спілкування) та уміння будувати власне

зв'язне висловлювання на задану тему.

Виховні завдання: спостерігати за поведінкою дитини під час розмови і навчати її: стояти прямо, не хитатися, руки вийняти з кишень, дивитися співбесіднику в обличчя, закріплювати правильна вимову звуків ш, с, ч, г, х, к, ф, г., знайомити дитину із способами визначення місця фонем у слові – голосних звуків а, о, у та із словами, що мають різні префікси, від чого залежить значення кожного слова: їдь – приїдь – виїдь – заїдь – під їдь.

Розвивальні завдання: навчати дитину дотримуватися лексико-граматичної сполучуваності слів, порядку слів у реченні: Дай червоний фломастер. На червоне яблуко. Одягни червону шапку. Практичним шляхом в процесі предметно-практичної діяльності на різних заняттях (розвиток мовлення, образотворче мистецтво, трудові заняття) навчається правильно вживати слова в однині та множині, роді, числі, відмінку. Заохочуючи дитину до спілкування з домашніми тваринами, у її словник вводяться слова, що означають кличну форму та клички тварин: цуцику Тузику, котику Мурчику, корівко Зірко; навчаючи кликати диких тварин: ведмедику, зайчику, лисичко, вовчику. Водночас у мовлення вводяться слова, що означають прикметники вищого і найвищого ступеня: високий – вищий – найвищий, багато – більше – найбільше. Формуються уміння зосереджено слухати зміст казки, твору-мініатюри, вірша, які читає дорослий.

Організація життєдіяльності.

Дитина шостого року життя здатна спостерігати за працею інших людей в процесі їхньої трудової діяльності. Дорослий знайомить її з людьми різних професій: лікар, продавець, кухар, будівельник, листоноша кравець, міліціонер, водій, прибиральниця, чергова, швець. Організовує знайомство з інструментами, якими користуються люди у своїй діяльності: шпатель, ножиці, голка, викрутка, щітка, віник. Залучаючи дитину до сюжетно-рольових ігор,

з'ясовує призначення й використання інструментів, навчає користуватися певними інструментами як іграшковими, так і натуральними. Знайомить з різноманітними матеріалами і виробами, які обробляють цими інструментами (тканина, папір, дерево, шкіра, глина, залізо, скло). Виховуючи любов до батьківщини, до рідної землі, дитину залучають до участі у різних народних та державних святах: свято урожаю, день учителя, День незалежності, 8 Березня, день матері, Різдво, Великдень, Новий рік. З цією метою розучують різноманітні віршики, пісеньки, танці, гайвки, веснянки, водять хороводи, залучають дитину до участі у різних інсценівках, знайомлять з характерними ознаками кожного свята, з атрибутикою свят. Знайомлячи дитину з порами року, дорослий звертає увагу на сезонні зміни в природі: зміни погоди, змінив способах праці людей у різні пори року в саду, на городі, на полі, на фермі; знайомить з працею людей у місті та в селі.

Сьомий рік

Вікові показники

Дитина чітко розрізняє у мовленні та звертанні займенники: я, вона, ти, ми, він, вона, воно, вони. Правильно, чітко вимовляє поставлені звуки. Деякі звуки (залежно від їх порушення), ще не автоматизовані. Будує речення з 3–4 слів, намагається дотримуватися лексико-граматичної сполучуваності слів, граматичного ладу мовлення. У мовленні адекватно вживає слова, що означають назви та дії предметів найближчого оточення. Менше уникає спілкування з дорослими та однолітками, намагається брати участь у діалозі на задану тему, адекватно конструює репліки діалогу, не перебиває співбесідника. У спілкуванні з дорослими та дітьми намагається вживати формули мовленнєвого етикету: слова ввічливості при зустрічі і прощанні, проханні, подяки. Уважно слухає казки та невеличкі розповіді, відповідає на запитання щодо їх змісту, завдяки позитивній мотивації, інтересу будує власне зв'язне висловлювання з 2–3 речень. Може переказати 2–3 реченнями прослухану казку, оповідання,

адекватно вживаючи відповідну лексику. Починає розвиватися монологічне мовлення, продукує зв'язні висловлювання з 3 – 4 речень, які стосуються опису предмета або розповіді відповідно до запитань дорослого. При емоційній підтримці, заохоченні декламує невеличкі віршики, лічилки; разом з дорослим складає загадки описового змісту про тварин, птахів, квітів, предмети побуту.

Завдання розвитку.

Навчальні завдання: дитину навчають сприймати на слух і розуміти художні твори різних жанрів (казка, вірш, оповідання, пісня, гаївка, веснянка) тлумачити їхній настрій з наступним вживанням у власному мовленні образних виразів, пісеньок, повторів. Водночас навчається давати власну оцінку почутого. Висловлює ставлення до нього (подобається чи ні) персонаж, вчинки інших дітей. Дорослий спрямовує увагу дитини зосереджено слухати його розповідь, казку, вірш, оповідання, відповідати на запитання за змістом прослуханого чи побаченого на сюжетному малюнку, кадрі діяфільму, ілюстрації.

Розвивальні завдання: дитину тренують у вимові звуків ч – щ, ц- ць, слів: цукор, чобіт, щітка, цукерки, шапка, чашка, палець, кицька, дощ, куш, щучка, ручка; у розрізненні слів, що різняться одним звуком: коса – коза, ніж – ріж, ліс – ліз, миска – мишка, жабка – шапка з одночасним введенням їх у мовлення в реченнях, які дитина складає разом з дорослим, користуючись предметами і сюжетними малюнками. Тренують у промовлянні швидкомовок, у яких є певні звуки, що важко даються дитині для вимови, вчать впізнавати голосні звуки у пропонувананих словах, визначати кількість слів у реченні, формують знання про склад, уміння визначати простукуванням або проплескуванням кількість складів у слові. Навчають розповідати за серією сюжетних малюнків, за знайомим кадром з діяфільму, складати оповіді з 3 – 4 речень, відповідаючи на запитання дорослого про враження від почутого, побаченого, про щось з власного досвіду. За даними зразками вчиться складати загадки про іграшки, знайомі речі;

вчиться складати описові розповіді про людей, тварин, птахів, рослин, за якими спостерігала разом з дорослим. Лексика поповнюється присвійними прикметниками: мамин, бабусин, Вірин, братиків. Водночас дитину вправляють у доречному вживанні присвійних та вказівних займенників чоловічого, жіночого й середнього роду у різних відмінках: моя мама (мою, моїй, моєю), ця дівчинка (цій, цієї), цей стільчик (на цьому, під цим, над цим). Навчають за запитаннями переказувати почуту прослухану казку, оповідання; удосконалюють уміння дитини передавати інтонацію мовлення персонажів та героїв оповідань у процесі інсценізації прослуханих творів, ігор; послідовно відтворювати зображені події, діалоги персонажів, правильно вживати різноманітні граматичні форми іменників з прийменниками і без них.

Організація життєдіяльності.

Сьомий рік – останній рік перебування дитини у ДНЗ перед початком шкільного навчання. Дорослий готує її до навчання у класі разом з іншими дітьми, правильно організовуючи її життєдіяльність з метою майбутньої соціалізації та адаптації у школі. Насамперед знайомить з професією учителя, вихователя школи. Дитина дізнається, для чого діти ходять до школи, як потрібно готуватися до шкільного навчання, опановує обов'язки учнів. Її знання поглиблюють про рік, пори року, назви місяців, днів тижня, частини доби, уточнюють значення понять день – ніч, вчора – сьогодні – завтра.

Неабияке значення надається ознайомленню дитини з природними особливостями рідного краю: закріплюються знання про свійських і диких тварин, уточнюються спільні та відмінні ознаки між ними, особливості способу існування; більш детально знайомлять з птахами, рибами, формуючи знання про них: де живе, чим живиться, яка будова тіла (частини тіла), особливості поведінки, яку користь чи шкоду приносить людям. Організовані спостереження за зовнішніми змінами рослин відповідно до пір року забезпечують знання про особливості життєдіяльності рослин. Дитину

навчають розрізняти види рослин: дерево – кущ – квітка; основні частини рослини: стовбур, корінь, гілки, стебло, листя, квіти. Водночас формують почуття турботи про свійських і диких тварин, птахів, навчають спостерігати за їхньою поведінкою, турбуватися про них (підгодівля взимку, виготовлення шпаківень весною, не нищити пташиних гнізд). У мовлення дитини вводиться емоційно-оцінна пестлива лексика, вона навчається відгадувати та складати загадки – описи про тварин, птахів, риб, рослини, розповідає вірші про них.

Мовленнєвий розвиток

Мета: Розвиток активного мовлення дитини, збагачуючи його різноманітними мовними засобами. Розвиток навичок читання. Розвиток активного та пасивного словника дитини. Формування уміння будувати речення.

Зміст роботи:

Розвиток активного словника. Збагачення експресивного мовлення трискладовими словами із відкритим складом (панама, ягода, какао, кубики та ін.), двоскладовими із закритими складами (банан, батон, обід, букет, котик та ін.) Збагачення мовлення дитини присвійними займенниками, а також розширювати діапазон дієслів (призначення предметів), прикметників, які використовує дитина у мовленні. Можна використати вправи «Чия рука, чий вуха», «Що з цим роблять?», «Пошиємо сукню» та ін.

Гра «Чия рука, чий вуха»

Мета: збагатити мовлення дитини присвійними займенниками, розвивати уміння впізнавати предмети за їх частинами.

Хід гри: логопед торкається до руки дитини і запитує: «Чия рука?», на що дитина відповідає: «Моя». Так продовжуємо з іншими частинами тіла, а також можна використати малюнки де зображені окремі частини тіла тварин та предметів, а дитина повинна впізнати та назвати предмет.

Розвиток навичок читання. Удосконалення навичок читання спрямоване на вміння дитини читати прості речення (котик сидить, собака біжить, корова мукає, змія повзе та ін.)

Формування уміння будувати речення. Навчаємо дитину самостійно будувати прості речення за візуальною підказкою (схемою) (він іде, корова лежить, бабуса сидить, я їм, сік на столі, ягоди в кошику та ін.)

Показники засвоєння змісту: дитина розуміє звернену мову, виконує інструкції; знаходить предмети за описом, розрізняє дорослих та дітей за статтю; будує речення за візуальною підказкою; у мовленні дитини присутні займенники, прийменники; може назвати призначення предмета.

6 років

Мета: Розвивати навички зв'язного мовлення. Розвивати вміння користуватися граматичними засобами рідної мови. Формування правильної звуковимови. Формування уміння вести діалог.

Зміст роботи:

Розвиток граматичної структури. Навчаємо дитину будувати приставні дієслова (під-, від-, за-, пере-), змінювати структуру слова за числами та родами, формувати зменшено-пестливі іменники, узгоджувати прикметники з іменниками. Можна використати такі вправи : «Тварини та їх дитинчата», «Скажи лагідно», «Хто чим займається?», «Вгадай слово» та ін.

Гра «Скажи лагідно»

Мета: навчити дитину створювати зменшено-пестливі слова.

Хід гри: дитині пропонуються малюнки із зображеннями предметів, які дитина повинна назвати лагідно.

Розвиток зв'язного мовлення. Навчаємо дитину розповідати про сюжет малюнка чи серії сюжетних малюнків за планом чи за наслідуванням, а далі

самостійно будувати прості розповсюдженні речення за сюжетним малюнком. У процесі можна використати вправи: «Сніжний ком», «Розшир речення» та ін.

Гра «Сніжний ком»

Мета: розвиток мовленнєвої уваги, уміння самостійно формувати речення.

Хід гри: логопед з дитиною по черзі складають речення, при цьому кожне наступне речення повинне починатися з останнього слова попереднього речення. Наприклад: 1. Вчора ми каталися на ковзанах. 2. Ковзани у мене нові.

Формування правильної звуковимови. Розвиток правильної звуковимови починаємо з розвитку у дитини уміння розрізняти на слух близькі за звучанням звуки (свистячі – шиплячі, дзвінкі – глухі, м'які – тверді, р-л), а постановка приголосних проводиться за індивідуальною програмою кожної дитини, з подальшою диференціацією та автоматизацією у мовленні.

Формування діалогічного мовлення. На цьому етапі ми навчаємо дитину вести діалог не відхиляючись від теми, відповідати на питання, вміти вислухати співрозмовника, а також самому проявляти ініціативу у мовленнєвому спілкуванні. З цією метою можна використовувати вправи: «Закінчи речення», «Відповіла чи запитала», «Невідомий предмет», «Поєднай ситуацію і репліку» та ін., а також сюжетно рольові ігри з однолітками: «Приготуємо обід», «Розмова по телефону», «Знайомство», «У магазині» та ін..

Гра «Поєднай ситуацію і репліку»

Мета: розвивати уміння дитини дотримуватися теми у мовленні.

Хід гри: дитині пропонується набір назв ситуацій та набір реплік, які вона повинна поєднати між собою. Наприклад: мама і донька обговорюють святкування доньчиного дня народження – «Запросимо найкращих твоїх друзів», діти у краєзнавчому музеї – «Ці вози називаються гарбами. Ними возили соломку».

Показники засвоєння змісту: дитина може розповісти про ситуацію, що її вразила, назвати ознаки предмета; спираючись на запитання дорослого можуть розповісти про зміст сюжетного малюнка, серії сюжетних малюнків;

може запитати та відповісти на питання відповідно до теми розмови; користується засобами словозміни та словотворення; користується правилами ведення діалогу.

За готовністю до навчання, інтеграції до соціального середовища всіх аутичних дітей ми розподілили на дві *категорії*:

Категорія I. *Діти, які не володіють мовленням, і яких було діагностовано за невербальними методиками.* Їх поділено на такі групи:

- група аутичних дітей з розумовими вадами;
- група аутичних дітей з вадами поведінки;
- група аутичних дітей з вадами саморегуляції;
- група «психогенно-нечуючих та психогенно-сліпих» аутичних дітей;
- група аутичних дітей зі збереженою потребою в спілкуванні;
- група аутичних дітей з маніфестацією вокалізацій та криків, які заміщують активне мовлення;
- група аутичних дітей, індіферентних до живих та неживих об'єктів, що оточують, із нав'язливим домінуванням інших предметів та сильним захопленням ними.

Категорія II. *Діти, які володіють мовленням і яких діагностували та оцінювали за вербальними методиками.* Їх було поділено на такі групи:

- група аутичних дітей з розумовими вадами;
- група аутичних дітей з автономним мовленням, які характеризуються неспроможністю до активного мовлення та відсутністю мотивації ведення діалогу; монологічними захопленнями; декламацією віршів і текстів із газет, журналів, реклами тощо;
- група аутичних дітей з неконструктивною мовленнєвою діяльністю, які здатні підтримувати діалог, відповідати на запитання у індивідуально притаманний їм спосіб. Відповіді можуть мати такий характер заміщення: на питання «*Де живеш?*» можуть дати абстрактну відповідь; на питання, пов'язане з любов'ю до тата, дати відповідь про Діда Мороза, якого в цю хвилину очікує дитина; на питання «*Що ти робиш?*» відповісти віршами героя мультфільму;

— група аутичних дітей з активним нав'язливим мовленням, які маніпулюють реальною соціально-мовленнєвою ситуацією, перетворюють її на необхідне для них адекватне задоволення. При цьому заміщення можливої конструктивної мовленнєвої діяльності відбувається внаслідок розуміння дитиною власної неспроможності підтримувати діалог на таку тему, яка спочатку йому незрозуміла. І лише тоді, коли дитина «розшифрувала» мовленнєвий матеріал, вона включається в діалог, використовуючи «авторську мову». Йдеться про використання одних і тих самих політичних, соціальних, побутових тем, стилістичних конструкцій, запитань і відповідей, жартів, вигуків, які були вдало апробовані дитиною та незмінно «оселилися» в її свідомій мовленнєвій діяльності. Аутична дитина ехологічно (багато разів) повторює запитання співрозмовника, по-своєму його інтонує, а її відповідь має форму авторського аутистично-оригінального символічного, зрозумілого лише для дитини, мовлення. Як правило педагоги, батьки та інші діти, звикнувши до такої дитини, навчаються інтерпретувати її мовлення і спілкуються з дитиною в той самий спосіб, який вона, по суті, їм нав'язує з тим, щоб уникнути стану тривоги, страху, невротизму тощо;

— група аутичних дітей з резонерським контуром вербального мислення. Їхнє словесне спілкування нагадує шизофренічну симптоматику, коли дитина з кожного окремого приводу пропонує своє власне бачення і висловлює судження, висновки, застереження, психологічні враження, бажання, уявлення, установки тощо. Дітям цієї групи не важлива мета їхнього мовленнєвого висловлювання, головне для них — концентрація уваги людей на їхній особистості. Дитині здається, ніби якесь питання, що розглядається в родині, класі, на уроці, під час обіду, прогулянки, може вирішити тільки вона, оскільки краще на ньому розуміється і переживає за його результат;

— група аутичних дітей зі слабо модульованим, тихим, телеграфним мовленням. У процесі діалогу дитині хочеться «відбутися» в якості співрозмовника, вона страждає від самого факту мовленнєвої ситуації, хоча водночас, правильно розуміючи свою вербально-комунікативну роль і значення

для оточуючих її людей, бере участь у спілкуванні. Аутичні діти правильно і точно вживають слова, які, однак, збіднюються через брак емоцій та інтонацій;

— група аутичних дітей зі збереженим мовленням, яке використовується лише в окремих ситуаціях і називається *«елективним мутизмом»*. Суть цієї якості мовлення полягає у вибірковості ситуації, яку обирають діти. Все залежить від того, наскільки сприятлива, комфортна і, головне, соціально-психологічно *безпечна* ця мовленнєва ситуація. В одному випадку аутична дитина адекватно справляється зі своїми мовленнєвими функціями: відповідає на уроці, підтримує діалог, має бажання поговорити з іншою людиною, декламувати вірші, розмовляти і наставляти молодшу за себе дитину. А в іншому — «закриває рота», мовчить, не відповідає на запитання. Вивчивши шкільний матеріал, може його за допомогою аутомоторних дій голови ритмічно «розповісти», а в проблемній ситуації, коли виникає потреба про щось у неї дізнатися, сама пропонує способи, які допомагають порозумітися — картки, вказування пальцями тощо.

Напрямки корекційної роботи із формування комунікативної функції у дітей із аутизмом

Розвиток компонентів мовленнєвої системи

Для дітей із відсутніми вербальними навичками: формування мотивації до спілкування (створення ситуацій, в яких дитина буде зацікавлена в комунікації, потребуватиме її); виховання слухової, зорово-мовленнєвої уваги та пам'яті; розвиток тактильно-кінестетичних відчуттів; удосконалення моторики артикуляційного апарату; масаж м'язів органів артикуляції; розвиток розуміння зверненого мовлення (розширення, уточнення пасивного словника: предметного, дієслівного...); використання альтернативної, допоміжної комунікації (за методикою PECS); формування передумов до оволодіння писемним мовленням (оскільки значна кількість дітей із РСА скоріше навчаються писати ніж говорити); удосконалення міміки, жестикуляції; сенсорна інтеграція.

Для дітей із певним рівнем розвитку мовлення: стимуляція мовленнєвої активності (створення ситуацій, в яких дитина буде зацікавлена у спілкуванні, потребуватиме його); розвиток фонетико-фонематичних процесів; розширення пасивного, формування активного словника; розвиток артикуляційної моторики (при потребі, використання логопедичного масажу); подолання ехолалій; формування граматичної будови мовлення; розвиток просодичної сторони мовлення (тембр, ритм, темп мовлення); розвиток гучності, висоти голосу; формування передумов до оволодіння писемним мовленням; удосконалення міміки, жестикуляції; виховання вміння починати бесіду, вести діалог.

Розвиток функцій та навичок, без яких неможливе формування комунікативної сфери: Виховання здатності до емпатії (розуміння переживань, дотримання особистісного простору інших людей ...); формування навичок генералізації, вміння узагальнювати, усвідомлювати спільне, концептуально цілісне; розвиток ігрової діяльності з партнерами (дотримання правил, черговості гри, використання ігор на «ніби»...) розвиток сфери наслідування; Подолання порушень зорового контакту; розвиток пізнавальних процесів.

Що можна використати у роботі: дотримання правил; стереотипи (створення стереотипів, які будуть сприяти формуванню комунікації); зацікавлення дитини (з метою встановлення контакту, розвитку мовлення); ІКТ, комп'ютерні програми для розвитку мовлення (діти з аутизмом, у більшості випадків, швидко засвоюють навички роботи з комп'ютером).

Розвиток комунікативної функції мовлення 6 років

Дитина відповідає на жести та послідовно реагує на них; спонтанно звертається по допомогу при потребі; у знайомих ситуаціях не проявляє небажаної поведінки під час налагодження контакту із незнайомими, не потребує часу для адаптації (при умові, що комунікативний партнер володіє засобами за допомогою яких дитина спілкується); знає назви артикуляційних органів (щонайменше трьох); наслідує голоси тварин (щонайменше трьох);

вибирає серед 5-ти музичних іграшок ту, що звучала; дитина розуміє значення іменників та дієслів (щонайменше 20-ти), хоча б 2-х прийменників та показує карточки з відповідним зображенням; виконує артикуляційні вправи перед дзеркалом; під керівництвом логопеда виконує вправи для розвитку дихання, голосу...; орієнтується у частинах свого тіла; виконує прості інструкції, які складаються із двох етапів («Візьми пляшку з водою та полий квіти»...); мотивацією для виконання завдань служать не лише ласощі, улюблені іграшки та заняття, але й похвала.

Для дітей, які володіють мовленням

Дитина правильно вживає від 25 слів; використовує мовлення для спілкування; може повторювати невпинно ті самі вирази і слова.

Для дітей, які не володіють мовленням

Альтернативна комунікація. На перший план виноситься структура речення. Дитина просить присутні та відсутні речі, використовуючи речення, яке складається з декількох слів. При цьому вона бере із своєї комунікативної книги символ для вираження “Я хочу/хотів би ” та приклеює його на “ смужку для речення ”. Також сформоване вміння діставати речення з комунікативної книги та звертатися з ним до свого комунікативного партнера або вручати йому.

Підготовка до оволодіння писемним мовленням:

Дитина копіює у зошиті коло, квадрат, трикутник (у зображеннях допускаються злегка хвилясті лінії, але розмір кутів має бути наближеним до зразків); дитина знаходить у «чарівному мішечку» щонайменше три іграшки на дотик із названих. Може скористатися зоровою допомогою; обводить контури предметів; знаходить пару до букв (серед 5 пластикових букв знаходить дві однакові, при цьому не вимагається знання літер); вміє викладати нескладні узорі із паличок (щонайменше 5-ти), зернин.

Розвиток комунікативної функції мовлення 7 років

Дитина може за потреби спонтанно відповісти на спроби налагодити контакт із нею; щонайменше робить спроби відтворювати мовленнєві звуки; серед малюнків із зображенням щонайменше 5-ти предметів визначає той, який видає

почутий звук (напр. за програмою «Світ звуків»); вміє спільно та по чергово виконувати дії; вміє показати карточку зі своїм ім'ям; дитина знає свою стать; може виконати щонайменше три доручення («Встань, підстрибни і доторкнися до стіни»); виконує артикуляційні, дихальні, голосові вправи, за показами володіє прийомами самомасажу; мотивацією до роботи є похвала.

Для дітей, які володіють мовленням

Визначає наявність звуку у словах (гра «Злови звук»); правильно вживає щонайменше один займенник; дитину можна заохотити відповідати на запитання хоча б в обмежений період часу; дитина називає предмети та дії на малюнках та правильно вживає (від 30 слів).

Для дітей, які не володіють мовленням

Альтернативна комунікація. Дитина спонтанно вміє відповідати та задавати питання використовуючи відповідні картки («Я хочу», «Я бачу»...). Дитина користується щонайменше 50-ма картками.

Підготовка до оволодіння писемним мовленням:

Дитина орієнтується у зошиті; проявляє зацікавлення книжками; обводить за контуром, дотримуючись лінії зображений предмет; спонтанно малює, креслить лінії; під час перемальовування вертикальних ліній креслить щонайменше дві вертикальні, не потребує показу, щоб це виконати, довжина ліній наближена до взірця; дитина знаходить пари однакових букв (припасовує їх одну до другої на планшеті, щонайменше дев'ять букв); дитина може переписати щонайменше сім друкованих літер (знання букв не вимагається).

Художньо-естетичний розвиток

Образотворча діяльність

Дизонтогенез

У дитини не розвинене символічне мислення, і вона не проявляє зацікавлення до створення простих охудожніх бразів. При малюванні не заповнює всю

площину аркуша, не знаходить подібності між предметами та не демонструє емоційного відгуку на твори образотворчого мистецтва.

Вікові можливості

Маючи певний досвід у різних видах образотворчої діяльності, дитина повніше відображає в малюнку, ліпленні, аплікації, конструюванні предмети та явища навколишньої дійсності. Художні та сюжетно-рольові ігри спонукають дитину до створення гардеробу для ляльки, декорацій до виступу. Це сприяє збагаченню образотворчої діяльності дитини.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: розвивати спостережливість, вміння бачити характерні естетичні ознаки навколишніх об'єктів, порівнювати їх. Ознайомлювати з творами образотворчого мистецтва, розвивати здібності до образотворчої діяльності. Залучати дитину до основ рукоділля.

Навчальні завдання: навчати дитину створювати оригінальні аранжування з природних та штучних матеріалів, залучати до основ рукоділля, заохочувати до дизайнерської діяльності з упорядкування та декоративного оформлення інтер'єру.

Організація життєдіяльності

Продовжуємо формування позитивного емоційного відношення до образотворчої діяльності; розширюємо тематику дитячих робіт відносно до змісту тематичного планування. Спонукаємо до самостійного пошуку теми роботи; продовжуємо зацікавлювати дітей до народного, декоративного мистецтва; знайомимо з творами різних видів образотворчого мистецтва; заохочуємо дітей втілювати у художній формі свої уявлення, переживання, почуття, думки; підтримувати особисте творче начало; розвиваємо у дітей здатність передавати ту саму форму чи образ у різних техніках (малюнок,

аплікація, ліплення) та спонукаємо до вільного та самостійного експериментування з художніми матеріалами (кольоровий папір, фарби, тканини, глина тощо).

У ліпленні : зацікавлюємо дітей до ліплення об'ємних фігурок, найпростіших композицій з використанням різноманітних пластичних матеріалів (пластилін, глина, солоне тісто); вчимо різноманітним способам з'єднання частин та заохочуємо до більш точного зображення. Вчимо розписувати глиняні форми.

У малюванні : розвивати сприйняття дітей, формувати уявлення про предмети та явища та передавати їх на папері; продовжити вчити малювати олівцями, фломастерами, фарбами – проводити різноманітні лінії, закрашувати об'єкти, створювати композиції; спонукаємо дітей до самостійної творчості, та формуємо позитивне ставлення до результатів своєї діяльності та діяльності інших, формуємо основи самооцінки; продовжуємо працювати над розфарбуванням в межах границь в більш складних формах; навчаємо промальовувати дрібні деталі.

У аплікації: заохочуємо до створення з готових форм предметних або сюжетних аплікацій за зразком; вчимо користуватися ножицями та закріплюємо правила безпеки; спонукаємо до створення декоративних аплікацій із самостійно підготовленого матеріалу (вирізані ножицями рвані або м'яті паперові елементи); вчимося створювати аплікації з природних матеріалів та шматочків тканини.

6 -7 років(Старший дошкільний вік - старша група).

Продовжуємо формувати позитивне емоційне відношення до образотворчої діяльності та результату творчості; заохочуємо дітей втілювати в художній формі свої переживання, почуття, думки; сприяємо соціальному та емоційному розвитку взаємовідносин між дітьми в групі під час творчого процесу; використовуємо результати творчості групи для створення та проведення

міні-вистав; ознайомлюємо дітей з різними видами мистецтв (живопис, графіка, народне і декоративно-прикладне мистецтво).

У ліпленні: вчимо аналізувати форму предмета; опановуємо прийоми декорування ліпного образу (рельєфне наліплювання, прорізання або продряпування стекою, розпис пензлем за зразком).

У малюванні: удосконалюємо техніку малювання гуашевими фарбами (змішуємо фарби для одержання нових кольорів), вчимо малювали акварельними фарбами; ознайомлюємо з прийомами малювання простим олівцем, пастеллю, кольоровими крейдами.

У аплікації: вчимо вирізати симетричні фігурні елементи з паперу; продовжуємо роботу з природними матеріалами (листя, жолуді тощо), тканинами; під час колективної роботи створюємо аплікації (панно, колажі) за зразком та імпровізовано; приділяємо увагу безпеці використання інструментів (ножиці, клей).

Музична діяльність.

Дизонтогенез

6 років для музичного розвитку аутичної дитини характерним є :

страх різких звуків, дитина часто закриває при цьому очі чи долонями вуха; не передає враження про людей, їхні взаємини та діяльність за допомогою ритму та мелодій; не вміє зосереджуватись на власних станах думках і переживаннях та не видозмінює тональності голосу; порушені тон, швидкість та інтонація мовлення.

З метою корекції цих особливостей слід:

слухати з дитиною класичну музику, виконувати психологічні етюди; соціальну інтеграція дітей (через налагодження взаємостосунків у групі на музичних заняттях); використання народних танців під час запису музики, або під час гри

на фортепіано; сприяння можливості дітей вступити у міжособистісні відносини за рахунок рухів, які передбачають фізичний контакт; формування толерантності у дітей; використання участі асистентів (за рахунок волонтерів, батьків тощо).

Вікові можливості

Старший дошкільник уже має досить багатий життєвий і музичний досвід та захоплено слухає музику. Сприйняття музичного образу стає адекватнішим, розвиваються музичні здібності. Продовжують розвивати голосові зв'язки, формуватися співочий апарат гортані, голос набуває нових можливостей, чистішим стає голосове інтонування мелодії. Формується здатність відтворювати, добирати мелодію на слух.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: надавати дитині можливість слухати досконалі за формою, доступні для розуміння сольні та хорові твори. Підтримувати бажання слухати музику, емоційно відгукуватися на неї, передавати свої враження; розвивати музичні здібності; спонукати самотійно визначати настрій, характер музичного твору та засоби музичної виразності;

Навчальні завдання: навчати слухати і диференціювати тембри провідних інструментів симфонічного оркестру (скрипкових, духових, ударних); розвивати вміння визначати жанрову належність музичного твору. Виховувати бажання й уміння втілювати в творчому русі настрій, характер і процес розвитку музичного образу.

Організація життєдіяльності

Батьки і педагоги виважено ставляться до вибору дитиною бажаних для прослуховування музичних творів, пропонують їй увазі не лише легку, ритмічну музику, а й класичну. Вони вправляють дошкільника у визнаванні жанру музичного твору, називанні інструмента, на якому він виконується.

У різних сферах життєдіяльності дорослий використовує високохудожню музику, з яскравими образами, різними настроями, під яку можна по-різному

відтворювати ходьбу, біг, стрибки, рухи рук тощо. Доцільно використовувати музично-рухову імпровізацію в сюжетних етюдах задля стимулювання індивідуальних творчих проявів дитини.

Художня література

Дизонтогенез

Дитина з аутизмом не відгукується емоційно на персонажів із певної казки, із затримкою повторює окремі слова, не відповідає на прості запитання, не бажає самостійно роздивлятися книжки-розкладинки та коментувати побачене, стежити за розвитком подій у художньому творі. Мовлення дитини із аутизмом може бути змішаним з осмисленою або дивною мовою, із невеликою ехолоалією.

Вікові можливості

Дитина володіє засобами передачі образів у різних видах художньої діяльності, бере участь у розігруванні пісень, сюжетно-рольових іграх за мотивами літературних творів. Вона систематизує власний літературний досвід.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: залучати дітей до художньої літератури, збагачувати запас літературних художніх вражень. Розвивати виразне літературне мовлення, навчати емоційно та виразно передавати зміст невеликих прозових текстів і брати участь в іграх-драматизаціях за сюжетом літературних і фольклорних творів, навчити дитину читати прості речення. Розвивати творчу уяву, прищеплювати ставлення до книжки як до твору естетичної та духовної культури; спонукати до створення рукописних книжок.

Організація життєдіяльності

Дорослий забезпечує сприятливі умови для становлення й розвитку у дитини із аутизмом елементарного літературного смаку, збалансовує *спеціально*

організовану та самотійну діяльності, спрямовані на збагачення досвіду дитини з художньої літератури. Показниками ефективної організації життєдіяльності дошкільника є його компетентність щодо художньої літератури: розвинене художньо-естетичне мислення, дитина навчається читати прості речення, які зображені на карточці; поетичний слух, що виявляється у здатності відчувати виразні засоби художнього мовлення, певною мірою їх є вміння усвідомлювати та насолоджуватися художнім словом; літературна обізнаність — знає багато літературних та фольклорних творів (народні та авторські казки, оповідання, вірші), зацікавлене ставлення до мовленнєвої діяльності як організованої; так і ініціативної, що реалізується в різних формах; шанобливе ставлення до художньої літератури, бажання передати свої почуття в образному слові.

Театралізована діяльність

Дизонтогенез

Емоційні реакції дитини із аутизмом можуть бути загальмованими або надмірними і незв'язані з ситуацією, дитина може виявляти різні емоції, коли нічого змінювалось, також недостатність розвитку емоційних зв'язків проявляється у нестачі співпереживання, нерозумінні, емоційного підтексту ситуації.

Вікові можливості

Дитина бере активну участь у підготовці театралізованих ігор; творчо перевтілюється в образи персонажів, розігрує сюжети, виразно та з гумором виконує ролі:

вносить творчі фрагменти у гру за казкою; виготовляє декорації, атрибути, костюми; ініціює організацію ігор-драматизацій, театралізованих ігор.

Завдання розвитку

Виховні завдання: виховувати зацікавлене та відповідальне ставлення дошкільника до підготовки, проведення та оцінки театралізованої діяльності, виконання учасниками своїх ролей.

Розвивальні завдання: розвивати вміння використовувати в грі предмети-замінники, уявні предмети, входити в образ, спонукати перебувати в ньому до кінця театралізованого дійства. Стимулювати прагнення дитини самореалізуватися, самоствердитися.

Організація життєдіяльності

Життя дошкільника слід наситити характерною для віку різноманітною, цікавою художньою діяльністю. Важливо гармонійно поєднувати різні форми організації життєдіяльності: запропоновані дорослим та ініційовані самою дитиною. Старший дошкільник розуміє зміст дійства вистави, театральний образ як живу акторську дію з використанням засобів мовлення, міміки, жестів, рухів, музики, танцю та співу.

Креативний розвиток

Дизонтогенез

Інтерес дитини до гри і використання інших ігрових об'єктів помірний – дитина може виявляти невластивий інтерес до певної іграшки або використовувати її не за призначенням. Та надавати перевагу одній і тій же ігровій діяльності.

Вікові можливості

Спілкуючись з природою, освоюючи рукотворний світ, налагоджуючи спілкування з різними людьми, спостерігаючи за собою, старший дошкільник охоче бере на себе роль *дослідника*, *відкривача* та *створювача нового*, експериментатора. Володіння особистим життєвим досвідом, відкритість новому, інтерес до виконання незнайомих завдань, налаштованість на успіх перетворювальна активність — такі передумови розвитку в старшому дошкільному віці креативності як базової якості особистості.

Завдання розвитку

Розвивальні завдання: збагачувати практичний і теоретичний досвід дитини; надавати їй можливість самовизначатися, виявляти творчу ініціативу, здійснювати самостійні вибори, приймати рішення,

Виховні завдання: заохочувати до досліджень та експериментувань, виховувати потребу в нових враженнях, схвалювати спроби діяти самостійно, створювати сприятливі умови для становлення креативності.

Організація життєдіяльності

У сім'ї та в дошкільному закладі дорослі заохочують, схвалюють спроби проявляти оригінальність, гнучкість мислення, продукувати незвичні відповіді та рішення, бачити нові можливості у відомому, виробляти самостійні ідеї. Розвивати впевненість в собі, вміння себе підтримати. Батьки і педагоги підтримують готовність дитини розв'язувати проблеми власними силами. Розвитку креативності сприятиме виконання завдань: об'єднати-роз'єднати, зіграти несхожі ролі і т. д.

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНТНОСТІ

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

(шостий і сьомий роки життя)

<i>Форми активності</i>	<i>Показники прояву</i>
Фізична	Для дитини з аутизмом характерними є стереотипні, часто незвичні рухи головою, тілом, руками, пальцями, ногами інтенсивніші при збудженні (гойдання, скакання, крутіння частинами тіла, ходіння на пальчиках), моторні манеризми (наприклад, крутіння долонями, пальцями, складні рухи усім тілом), така дитина любить крутитися на місці чи захоплюється предметами, що крутяться.
Соціально-моральна	Особливостями соціалізації аутичних дітей є відсутність потреби у спілкуванні, в емоційних контактах, прагненні відчувати єдність з іншими людьми; дезадаптаційні труднощі, які проявляються в порушеннях процесу пристосування аутистичної особистості до змін життєвих умов, діяльності та оточення; надмірна афектація – удаваність, неприродність в поведінці, манерах, мовленні (палалія, ехолалія, вокалізації); наявність психологічних бар'єрів (занепокоєння, страхи, фобії), що перешкоджають спілкуванню з іншими людьми. Поведінка аутичної людини інтерпретується оточуючими

	як нехтування нормами поведінки в соціумі і в подальшому призводить до її повної соціальної ізоляції. Дитина з аутизмом негативно реагує на порушення її особистого простору (польова поведінка), реагуючи на це невербальною поведінкою (неадекватні рухи, експресія, жести, міміка, вокалізації, крики, пози тощо), що є проявами не тільки страждання і незадоволення аутичної людини, а й її дезорієнтацією в соціальній ситуації, основним засобом передачі інформації про відсутність намірів до спілкування.
<i>Емоційно-ціннісна</i>	У дітей з аутизмом спостерігається, підвищена емоційна чутливість, відсутній емоційний контакт з оточуючими людьми, емоційна холодність або байдужість до близьких поряд з можливим симбіотичним зв'язком з матір'ю, властиве поєднання байдужості і нечутливості до емоцій іншої людини з підвищеною чутливістю до стану матері. Також властиві яскраво виражені страхи, яких складно позбутися, виражена потреба у захисті, підбадьорюванні, емоційній

<i>Пізнавальна</i>	підтримці, У таких дітей виникають труднощі із розумінням логіки іншої людини, її уявлень та намірів. Діти з аутизмом навчаються здійснювати рахунок і різні операції з множинами (перерахунок, порівняння, перетворення і ін.) в межах 5-ти і 6-ти за зразком і за усною інструкцією; перераховувати предмети різними способами – перекладаючи, перераховуючи за допомогою пальця, супроводжуючи очима, прикладаючи рахунковий матеріал (палички, фішки, жетони), співвідносячи кількість предметів з пальцями на руці, опановують елементарні принципи рахунку: уявлення про стійкість порядку числівників при рахунку; розуміння принципу «один до одного», навчаються утворювати подальше число додаванням одного предмету до групи, навчаються вмінню рахувати об'єкти у будь-якому порядку; рахувати звуки (удари,
----------------------------------	--

	плескання у долоні, звуки тварин) і відтворювати дану кількість звуків з опорою на зоровий аналізатор і без нього - в межах 2-3 звуків; вирішувати арифметичні завдання з відкритим і закритим результатом на наочному матеріалі в межах шести, за уявленням і відкрито в межах п'яти, навчаються простих вимірювальних навиків (вимірювання та порівняння предметів за ознакою).
<i>Мовлення</i>	Дитина з аутизмом розуміє звернене до неї мовлення, може виконувати певні доручення. Але потребує постійного контакту з боку дорослого, щоб вступити у спілкування чи виконати якесь доручення. Йде на контакт із знайомим дорослим, вслухається у його мовлення. Виконуючи завдання, прохання, дотримується заборони. Вступає у сюжетно-рольову гру з дорослим – впізнає та розрізняє людей за статтю, за віком, називає і вказує зображені предмети. На прохання може відповідати реченням з 2 – 3 слів, вступає в діалог, але репліки діалогу у неї неповні, скорочені. Уважно протягом нетривалого часу може прослухати

	опис будь-якої іграшки, а на прохання – знайти її й показати. Спостерігаючи сюжетно-рольову гру чи працю дорослих, за запитаннями розповідає про те, що бачить. Знає назви усіх предметів довкілля, їхнє призначення, цікавиться оточуючою природою: знає назви свійських тварин та їхніх діток, розповідає де яка тварина (свійська чи дика) живе, де живуть птахи (свійські, дикі), що люблять їсти тварини, а що – птахи. У власних діях проявляє неадекватність щодо вживання формул мовленнєвого етикету, вживаючи їх лише за частого нагадування, тому без дозволу бере предмети, іграшки, переставляє їх так, як їй хочеться. На зауваження реагує, виправляє допущені вимові слів помилки.
	Діти виліплюють об’ємні фігурки, найпростіших композицій з використанням різноманітних пластичних матеріалів (пластилін, глина, солоне тісто), навчаються різноманітних способів з’єднання

<i>Художньо-естетична</i>	частин та розфарбовуванню форм, навчаються створювати декоративні аплікації із самостійно підготовленого матеріалу (вирізані ножицями рвані або м'яті паперові елементи) за зразком. У малюванні удосконалюють техніку малювання гуашевими фарбами (змішування фарб для одержання нових кольорів), навчаються малювати акварельними фарбами, ознайомлюються із прийомами малювання простим олівцем, пастеллю та кольоровими крейдами.
<i>Творча</i>	Діти із аутизмом малюють прості сюжети із передаванням простих відносин між персонажами; навчаються малювання з натури із використанням олівця та акварельних фарб та декоративному оформленню виліплених фігурок за мотивами народної іграшки. Використовують аплікації на малюванні; гармонійно поєднуючи різні образотворчі техніки; малювання з натури; спонукання до передачі фактури об'єкту, розвиваючи

	спостережливість, малюють фігуру людини із передаванням міміки та емоцій. Виготовляють персонажів для пальчикового театру.
--	--